

**T.C.
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

KÜRESELLEŞME, KÜLTÜR VE ULUS DEVLETİN GELECEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Rabia İrem BOZKIR**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Veysel EREN**

Hatay-2021

**T.C.
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

KÜRESELLEŞME, KÜLTÜR VE ULUS DEVLETİN GELECEĞİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Rabia İrem BOZKIR**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Veysel EREN**

Hatay-2021

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu tez çalışmasında yer alan bilgilerin tamamını akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, bu çalışmanın planlamasından sonucuna kadar bütün aşamalarda yararlandığım eserlerin tamamını uygun bir şekilde atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi beyan ederim (...../...../2021).

Rabia İrem BOZKIR

ÖNSÖZ

Günümüzde bir gerçeklik haline gelmiş olan küreselleşmenin kültür nosyonu ve ulus devletin geleceği açısından incelenmesi bu çalışmanın çıkış kaynağı olmuştur. Üç bölümden meydana gelen çalışmanın ilk iki bölümünde küreselleşme ve ulus devlet olguları incelenerek çalışmanın can alıcı noktası olan üçüncü bölümde ise kültür konusuna ağırlık verilmiştir.

Yüksek lisansa başladığım andan itibaren bilgi ve tecrübesiyle desteğini benden esirgemeyen, bu tez çalışmasının ortaya çıkmasında fikirleriyle bana ilham olan beni yönlendiren ve bu süreci rahatlıkla geçirmemi sağlayan değerli tez hocam Prof. Dr. Veysel EREN'e teşekkürlerimi borç bilirim.

Son olarak çalışmam boyunca beni cesaretlendiren ve her durumda bana destek olan annem Şenay BOZKIR ve babam Osman BOZKIR'a, bu süreçte dualarını hep üzerimde hissettiğim babaannem Yıldız BOZKIR'a, her zorlukta fikirlerine danıştığım ve önem verdiğim ablam Yıldız BOZKIR ve kardeşim Veysel BOZKIR'a teşekkürlerimi sunarım.

KÜRESELLEŞME, KÜLTÜR VE ULUS DEVLETİN GELECEĞİ

Rabia İrem BOZKIR

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2021

Danışman: Prof. Dr. Veysel EREN

ÖZET

Günümüz modern toplumu yaşadığı dönemi anlamlandırma adına bir kavram içine sokmaya çalışmaktadır. Miladi takvimin başlangıcından bu yana ilk çağ, orta çağ, yeni çağ gibi önemli tarihi olaylara göre bölümlere ayrılan dünya tarihi, günümüzde ise küresel çağını yaşamaktadır. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemenin sonucu olarak görebileceğimiz küreselleşmenin; kavramı, gelişimi, ekonomi, kültürel, toplumsal dinamikleri ve daha fazlası birçok boyuttan ele alınarak incelenmektedir. Bu doğrultuda küreselleşme denen olgunun siyasal boyuta yansımalarının karşılığı ise ulus devlet üzerinden olmaktadır.

Ulus devlet ve küreselleşme olgularına genellikle ekonomi yönlü bakılması bu olguların ortaya çıkışına, gelişimine ve geçirdiği değişimlere bir boyut odaklı bakılmasına neden olmaktadır. Bu anlamda her ne kadar göreceli bir kavram da olsa kültür; geçmişe dayanan kökleri ve dinamik yapısı ile hız ve ulaşılabilirliğin arttığı günümüz dünyasını anlamlandırma adına daha sağlam veriler sunmaktadır. Küreselleşmenin kültürel boyutunun önemi tam bu noktada mevcut olmakla birlikte ulus devlet yapılanmalarının geleceği açısından önem arz etmektedir. Çünkü küreselleşme, ulus üstü homojen bir kültür oluşturma amacı ile bütün farklı kimlikleri tek bir potada eritmeye çalışmaktadır. Öte yandan ise ulus devlet yapılanmalarındaki ulus kimliği yerine alt kimliklerin canlanmasına olanak sağlayarak çokkültürlü bir toplum yaratma çabası içinde görülmektedir. Bu doğrultuda bu çalışma küreselleşmenin kültürel boyutunun ulus devlet yapılanması açısından nasıl sonuçlar doğurduğu ve küreselleşmenin beslediği varsayılan kozmopolit ya da çokkültürlü bir topluma gebe olmanın ulusal devletler açısından nasıl bir etkiye sahip olduğu ortaya konmak için yapılmıştır. Çalışma, kapsamlı bir literatür taraması yapılarak ve birincil kaynaklara ulaşılmaya çalışılarak yapılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER

Küreselleşme, Ulus Devlet, Kültür, Milliyetçilik, Çokkültürlülük, Homojenlik

GLOBALIZATION, CULTURE AND THE FUTURE OF THE NATION STATE

Rabia İrem BOZKIR

Department of Political Science and Public Administration, Master Thesis, 2021

Supervisor: Prof. Dr. Veysel EREN

ABSTRACT

Today's modern society tries to put it into a concept in order to make sense of the period in which it lives. Since the beginning of the Gregorian calendar, world history, which has been divided into sections according to important historical events such as the first age, the middle age, and the new age, lives its global age today. Globalization, which we can see as a result of the progress in information and communication technologies; concept, development, economy, cultural, social dynamics and more are examined from many dimensions. In this direction, the reflection of the phenomenon called globalization to the political dimension is through the nation state.

The fact that the nation state and globalization phenomena are generally viewed from an economic perspective causes the emergence, development and changes of these phenomena to be viewed in a dimensionally focused way. In this sense, although it is a relative concept, culture; With its roots based on the past and its dynamic structure, it offers more robust data in order to make sense of today's world where speed and accessibility increase. The importance of the cultural dimension of globalization is present at this point, but it is important for the future of nation-state structures. Because globalization is trying to melt all different identities in a single pot with the aim of creating a supranational homogeneous culture. On the other hand, it is seen in an effort to create a multicultural society by enabling the revival of sub-identities instead of national identity in nation-state structures. In this direction, this study has been carried out to reveal how the cultural dimension of globalization has consequences in terms of nation-state structuring and how being pregnant with a cosmopolitan or multicultural society, which is assumed to be nourished by globalization, has an effect on national states. The study was carried out by making a comprehensive literature review and trying to reach primary sources.

KEYWORDS

Globalization, Nation State, Culture, Nationism, Multiculturalism, Homogeneity

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
ABSTRACT	II
KISALTMALAR LİSTESİ.....	V
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM KÜRESELLEŞME OLGUSU

1.1. Küreselleşme Kavramı ve Tarihsel Süreci	4
1.2.Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar	7
1.3. Alternatif İki Yaklaşım: Tarihin Sonu Mu, Medeniyetler Çatışması Mı?	9
1.4. Küreselleşmenin Çok Boyutluluğu	12
1.4.1. Ekonomik Boyut	12
1.4.2. Siyasal Boyut	14
1.4.3. Sosyal Boyut	17
1.4.4.Kültürel Boyut	17
1.4.5. Güvenlik ve Teknolojik Boyut	18
1.5. Küresel Sistemin Aktörleri: Uluslararası Örgütler	19
1.5.1. Bir Uluslararası Örgüt Örneği: Birleşmiş Milletler	21
1.5.2.Bir Bölgeselleşme Örneği: Avrupa Birliği	23
1.6. Küreselleşme ve Göç.....	25
1.7. 21.Yüzyılda Küreselleşme: Küreselleşme Sorgulanıyor Mu?	29

İKİNCİ BÖLÜM ULUS DEVLET OLGUSU

2.1. Devlet Nedir: Modern Öncesi Dönem.....	33
2.2. Modern Devlete Geçişte Mutlakıyetçi Devletin Rolü	34
2.2.1. Machiavelli, Bodin ve Hobbes’da Devlet Felsefesi.....	36

2.2.1.1. Machiavelli’de Devlet Felsefesi	36
2.2.1.2. Jean Bodin’de Devlet Felsefesi.....	37
2.2.1.3. Thomas Hobbes’ta Devlet Felsefesi	37
2.3. Ulus Devlet Modeli: Kavramı ve Gelişimi.....	39
2.4. Ulus Devlet Ve Milliyetçilik	42
2.4.1. Millet Kavramı: Milli Kimlik ve Kültür	42
2.4.2. Milliyetçilik İdeolojisi ve Milliyetçilik Kuramları	48
2.4.2.1. İlkçi Kuram (Primordialism)	51
2.4.2.2. Modernist Kuram.....	52
2.4.2.3. Etno-Sembolcü Kuram	55
2.5. Kapitalizmin Ortaya Çıkışı ve Ulus Devletle İlişkisi	58
2.5.1. Ulus Devlete Geçişte Mutlakiyetçi Devlet ve Kapitalizm İlişkisi.....	59
2.5.2. Modern Ulus Devlet ve Kapitalizm	61
2.6. Ulus Devletin Dönüşümü: Küreselleşmenin Siyasal Boyutu	64
2.7. Küreselleşme ile Birlikte Egemenliğin Dönüşümü	65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME, KÜLTÜR VE ULUS DEVLETİN GELECEĞİ

3.1.Kültür, Toplum ve Ulus Devlet	69
3.1.1.Küreselleşmenin Bir Boyutu Olarak Kültür	73
3.1.2.Küreselleşen Çağın Şekillendirdiği Kültürel Dönüşümler	77
3.1.2.1.Popüler-Kapitalist Kültür.....	78
3.1.3. 21.yy Dünya Ulus Devletlerinde Çokkültürlülük	82
3.1.4. Küreselleşmenin Kültürel Boyutunun Ulus Devlete Etkisi ve Milliyetçiliğin Dönüşümü.....	92
3.2. Ulus Devletin Geleceği.....	94
3.2.1. Küreselleşmenin Ulus Devlete Etkisi	94
3.2.2. Alternatif Bir Ulus Devlet Pratiği: Küresel Dijital Diplomasi	98
SONUÇ.....	105
KAYNAKÇA	110

KISALTMALAR LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AET: Avrupa Ekonomik Topluluğu

ASEAN: Güneydoğu Asya Uluslar Birliği

BM: Birleşmiş Milletler

C.: Cilt

COMECON: Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi

DB: Dünya Bankası

IMF: Uluslararası Para Fonu

GSMH: Gayri Safi Milli Hâsıla

NATO: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması

OAU: Afrika Birliği Örgütü

OECD: Avrupa Ekonomik ve İşbirliği Teşkilatı

OPEC: Petrol İhracatçı Ülkeler

ss.: Sayfa

S. : Sayı

SEATO: Güneydoğu Asya Antlaşması Teşkilat

STK: Sivil Toplum Kuruluşu

SSCB: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

WHO: Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)

yy.: Yüzyıl

GİRİŞ

İnsanoğlu varoluşundan bu yana içinde bulunduğu zamanı ve mekânı anlamlandırmaya çalışmıştır. Özellikle 21. yy'da içinde bulunduğumuz çağ ve bu çağın getirmiş olduğu imkânlar gerek toplumsal gerek ekonomik gerek politik olsun konjonktüre farklı açılardan bakabilmeyi ve onun gidişatını görmeyi mümkün kılmaktadır. Bu anlamda birey yahut toplum yaşadığı coğrafyanın içerisindeki sınırlarından çıkıp bütün dünyaya ulaşabilme imkânına sahip olabilmektedir. Bu ifade edilen şeyin adı bir anlamda içinde bulunulan çağı da isimlendirme adına verilmiş olan “küreselleşme” olmaktadır.

Küreselleşme; kavramından ortaya çıkışına, tarihsel süreç içerisindeki gelişimi ve gerçekliğine, birçok alana, olguya, modele, düşünce ve yaşayış tarzına etkisine kadar her yönü ile okunmaya müsait bir kavram olarak literatürde yer almaktadır. Küreselleşme kavramının; globalleşme, yerelleşme, küyerelleşme, evrenselleşme gibi ikameleri vardır. Küreselleşme en genel tanımı ile bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ile dünyanın ve içerisindekilerin birbiri ile bağlantılı ve bağımlı hale gelmesi durumudur.

Küreselleşmeyi tek bir boyuttan ele almak onu izah etmede yetersiz kalacaktır. Küreselleşmenin ekonomik, kültürel, siyasi, teknolojik, güvenlik, toplumsal birçok alanla bağlantısı ve bu alanlara etkisi bulunmaktadır. Bu anlamda bu tez çalışmasının amacı sosyal bilimler anlamında sıkça tartışılan küreselleşme olgusu ve bu olgunun politik anlamda en çok etkilediği ulus devlet modeline yansımalarını incelemek ve literatüre farklı bir bakış açısı sunmaktır. Çalışmanın temel sorusu “küreselleşme ulus devlet modelini nasıl etkilemektedir” şeklinde oluşturulmuştur. Nitekim küreselleşmeye ilişkin yapılan araştırmalarda onun en çok ekonomi boyutuyla incelenmesi kültürel boyutunun ikincil plana atılması ulus devletin akıbetinin değerlendirilmesi açısından eksik kalmaktadır. Literatürdeki bu açıklık kültürel boyut açısından daha detaylı araştırmalar yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

Kültür, birçok tanıma sahip muğlak bir kavram olmakla birlikte toplumların kendine has hayat tarzlarını meydana getiren inanç, tutum ve değerlerin ifadesi olarak tanımlanabilir. Kültür konusu küreselleşmenin can alıcı noktasını oluşturur. Çünkü kültür değiştirilmesi güç öğeler içermesi ve zamana yayılarak dönüşüm geçirmesi sebebiyle içinde bulunduğumuz küresel çağı okumada daha sağlam veriler ortaya

koymaktadır. Bu doğrultuda günümüzde birçok devletin ulusal devlet anlayışının içinde olduğu; bu ulusal devletin de etnik, politik ya da kültürel ekseninde bir araya gelmiş halk ile oluştuğu varsayılır. Küreselleşmenin kültürel boyutunun önemi tam bu noktada mevcut olmakla birlikte ulus devlet yapılanmalarının geleceği açısından önem arz etmektedir. Çünkü küreselleşme homojen bir kültür yaratma çabası içinde bütün kültürel kimlikleri tek bir potada eritmeye çalışarak Batı hegemonyasına hizmet edecek bir düzen oluşturma tehlikesi taşımaktadır. Öte yandan ise ulus devlet yapılanmalarındaki ulus kimliği yerine alt kimliklerin canlanmasına olanak sağlayarak çokkültürlü bir toplum yaratma çabası içinde görülmektedir (Yücel, 2013: 31). Bu doğrultuda yapılacak olan tez çalışmasının diğerleri ile ilişkili olarak bir problemi daha ortaya çıkmaktadır. Her iki durumda da belirginleşen sorun *ulus devlet ve kimliğinin akıbeti* olmaktadır. Bu anlamda çalışmanın ikinci amacını küreselleşmenin kültürel boyutunun ulus devlet yapılanması açısından nasıl sonuçlar doğurduğu, küreselleşmenin beslediği varsayılan kozmopolit yahut homojen bir üst topluma gebe olmanın ulusal devletler açısından nasıl bir etkiye sahip olduğunu incelemek oluşturmaktadır.

Küreselleşme, kültür ve ulus devlet olguları ışığında incelendiği bu çalışma üç bölümden oluşmakta olup ilk bölümde küreselleşmenin kavramsal ve gelişimsel analizine yer verilmiştir. Küreselleşmenin ne olduğuna dair bir fikir birliğinin bulunmaması onu farklı yaklaşımlar üzerinden incelemeyi gerekli kılmaktadır. Küreselleşmeye dair farklı yaklaşımların da ortaya konduğu çalışmanın devamında küreselleşmenin; ekonomik, politik, sosyo-kültürel, güvenlik ve teknolojik boyutlarıyla ilgili literatür değerlendirmesi yapılmıştır. Birinci bölümün üçüncü kısmında Birleşmiş Milletler ve uluslar üstü bir örgüt olan Avrupa Birliği'nin incelemesi yapılarak küresel sistemin olmazsa olmaz aktörlerinden örnekler ortaya konmuştur. Devamında günümüzün gerçekliği haline gelmiş olan göç meselesinin küreselleşme ile ilişkisi ortaya konmuş ve son kısımda ise eleştirel bakış açılarının ortaya konduğu küreselleşmenin günümüz yansımasından analizi yapılmıştır.

Modern öncesi dönemden itibaren farklı formlarda, biçimlerde karşımıza çıkan devlet örgütlenmesinin modern anlamdaki formu olan ulus devlet, ortaya çıkışından bu yana her yönü ile araştırılan, incelenen ve tartışılan bir olgu olmaktadır. Bu doğrultuda 18.yy gelişmelerinin ürünü olarak görülen ulus devletin; alt yapısının hazırlandığı mutlakiyetçi dönemden küreselleşmeye, kapitalizmin ilk şeklinden

itibaren ayrılmaz ilişkisine ve ulus devlet ile ideolojik olarak bütünleşmiş olan milliyetçilik olgusu konuları ikinci bölümde incelenecek olan öncelikli konular olmaktadır. İkinci bölümün son konusu olarak ise küreselleşmenin siyasal boyutundan ulus devlet ve egemenliğinin nasıl bir dönüşüm içinde olduğu ortaya konmuştur.

Çalışmanın mihenk noktası olan üçüncü bölüm iki ana başlık altında toplanmaktadır ki bunlardan birincisi ilk iki bölümde işlenmiş olan küreselleşme ve ulus devlet konularının kültür nosyonu altından yansımaları olmaktadır. Kültürün toplum ve ulus devlet ile ilişkisinin incelendiği bu bölümde küreselleşmenin ortaya çıkardığı iki uç durum ortaya konacaktır. Küreselleşme hem ulus üstü bir bakış açısına sahip olarak homojen bir dünya tasavvuru sunarken hem de ulus altı olarak nitelendirilen alt kimliklerin canlanmasına neden olabilecek çokkültürlü bir dünyanın hamiliğini üstleniyor görünmektedir. Bu ikilik durumu ulus devletin milli olan değerlerini erozyona uğratma tehlikesi içerirken diğer ana başlık altında ise ulus devletin görünen gelecekteki akıbeti ele alınacaktır.

Bu tez çalışması, teorik nitelikte olup nitel araştırma tekniklerinden faydalanılarak yapılmıştır. Çalışma kapsamında ele alınan küreselleşme, kültür, ulus devlet konuları ile ilgili ayrıntılı literatür taraması yapılarak veriler toplanmıştır. Çalışma kapsamında incelenecek konu ve olguları açıklayan ve anlatan nitelikli birincil kaynaklar ve yardımcı unsurlar olarak da ikincil kaynaklar; çalışmanın veri toplama araçlarını oluşturmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME OLGUSU

1.1. Küreselleşme Kavramı ve Tarihsel Süreci

Küreselleşme, bir başka adıyla globalleşme günlük hayatımızda; ekonomik, politik, sosyo-kültürel, teknolojik, güvenlik ve daha birçok alanda sıkça karşımıza çıkan bir kavram olarak yer etmektedir. Kavramın kökünü ülkesel bazda incelediğimizde Fransızca’da “*mondialization*”, İspanyol ve Latin Amerika dillerinde “*globalizacion*”, Almanca’da ise “*globalisierung*” kalıplarından türemekte oldukları görülür (Giddens, 2000: 20).

Küreselleşmenin literatüre girmiş onlarca tanımı vardır. Bunun nedeni ekonomiden siyasete, teknolojiden çevresel dinamiklere, demokrasiye, güvenlik meselelerine kadar her alanda hayatımıza işlemiş olmasındandır. Örümcek ağı misali dünyayı her geçen gün daha fazla saran küreselleşme, kapladığı alanı genişletmekle birlikte ona tek bir açıdan bakılıp tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. Küreselleşme kavramı birçok sosyal bilimci, siyasetçi, ekonomist görüşün tanımında yer almaktadır. En genel anlamıyla küreselleşme bilgi ve iletişim teknolojilerinin yardımıyla ülkeler arası etkileşimin sınır tanımamasıdır (Özvar, 2007: 10).

Küreselleşmeyi emperyalizmin yeni masalı olarak gören İlhan (2003, 125), buna binaen küreselleşmeyi kapitalizmin uluslararasılaşması olarak tanımlar. Dünya çapında sıcak paranın, mal ve hizmet akışının zaman ve mekân tanımadan dolaşımı olarak ifade ettiği globalleşme; doğası gereği sürekli bir büyümeyi, yayılmayı ve genişlemeyi hedefler demektir.

Anthony Giddens küreselleşmeyi modernite kavramı ve ulus-devletle ilişkilendirerek açıklar. Onu ulus devletin yeni görüntüsü, level atlamış ya da radikalleşmiş versiyonu olarak ele alır. Giddens’ta küreselleşme, ulus devletin birer formu olmakla birlikte devletlerin sınırlarının gevşetilerek farklı bir yapıya evrilmesi olarak tanımlanır. Giddens küreselleşmeye birkaç boyuttan bakabilmeyi başarmıştır. Onu yalnız kapitalist dünya sistemine indirgemeyerek küreselleşmenin; ulus devlet, toplumsal ilişkiler, askeri dünya düzeni ve uluslararası iş bölümü çerçevesinde incelendiğinde anlaşılır kılınacağını belirtmektedir (Emre, 2015: 10).

Önemli liberal düşünürlerden Nye ve Welch, küreselleşmeyi karşılıklı bağımlılık esası üzerinden açıklamaktadırlar. Karşılıklı bağımlılığı, *“aktörlerin ya da olayların birbirini etkilediği kısaca birbirine bağımlı olma durumu”* olarak açıklamaktadırlar (Nye ve Welch, 2009: 351). Nitekim küreselleşmenin derecesi de bu bağımlılığın derecesine göre ölçülür. Ancak Nye ve Welch bu metaforu öne sürerken küreselleşmenin evrenselliği getirdiği, sınırları ortadan kaldırdığı gibi hayali bir kanıya varmamaktadır. Nitekim tamamen küreselleşmiş bir dünyada yaşıyor olsaydık serbest piyasa ekonomisinde kalkan devlet sınırları, birçok nedene bağlı olarak çıkan ve günümüzde hala devam eden göç dalgalarına karşı aşılabilir boyutta duruyor olmazdı.

Genelde liberal görüşler küreselleşmeyi tek boyutlu yani liberal ekonominin dünya ekonomisi ve düzeninde tek olduğu kanısı ile açıklamaya çalışırken Nye ve Welch bu platformu geniş tutarak çevresel, askeri, toplumsal ve siyasal gibi alanlarla bağlantı kurarak açıklamaktadırlar. Örneğin günümüzde küresel ısınma gibi küresel iklim değişiklikleri yaşanmaktadır. Hangi ülkeden olursa olsun atmosfere salınan karbondioksitin bütün yer küreyi ilgilendirdiği ve dünya meselesi haline geldiği aşikardır. Karşılıklı bağımlılığın bir örneği olan küresel çevre sorunlarına yüz çevirmek ya da görmezden gelmek günümüz dünyasında geri dönüşü olmayacak ağır kayıplara yol açabilmektedir. Karşılıklı bağımlılığa bir başka örnek de iktisadi alandadır. Serbest piyasa ekonomisinin sınır tanımazlığı, akışkanlığı, kırılabilirliği ve hızı dünya devletlerini karşılıklı bağımlı hale getirmektedir (Nye ve Welch, 2009: 344). Ancak bu bağımlılık artarken ilerleyen konular da bahsedileceği üzere ulus devlet düzeninde aşınmaların ve karmaşıklığın da arttığı görülmektedir.

Küreselleşmeyi “bağlantılılık” kavramı üzerinden ele alarak onu daha çok kültür üzerinden okumaya çalışan bir sosyal bilimci de John Tolimson olmaktadır. Bağlantılıktan kastı yakınlık nosyonu ile ilgilidir. Aralarında binlerce kilometre fark bulunan ülkelerde yaşayanlar gelişen teknoloji sayesinde kısa zaman içinde ve kolaylıkla dünyanın diğer ucuna ulaşabilmektedirler. Bu sayede küreselleşme ile doruklara ulaşan bağlantılılık bizi diğer devletlerin sosyo-kültürel yaşam ve ekonomilerine kolayca ulaşabilir kılmaktadır (Tomlinson, 2004: 17).

Küreselleşmeyi kendi tasnifinden anlamlandırmaya çalışan başka bir akademisyen yazar da Afrika kökenli Ali Mazrui’dir. Mazrui, küreselleşmeyi tek bir

tanıma sığdırmak yerine onu doğuran etmenleri, güçlendiren gelişmeleri ele alarak açıklamaktadır. Küreselleşmenin dört itici gücü; din, teknoloji, ekonomi ve imparatorluktur. Bunların hepsi küreselleşmenin katmanlarıdır. Mazrui'nin küreselleşmeyi açıklarken aslında tarihi seyrine yoğunlaştığını görmekteyiz. 18. yüzyıla kadar önemini koruyan imparatorluklar sonrasında Sanayi Devrimi ve Fransız Devrimi'nin gerçekleşmesi ile ulus-devlete dönüşmüş ve yeni kapitalist düzenin de dayanağı kurulmuştur. Dini değerlerin insanlar üzerindeki kapsayıcı gücü kırılmaya çalışılarak laik bir düzen getirilmiş ve din olgusu devlet olgusundan ayrılmaya başlamıştır. Bütün bu gelişmeler Mazrui'ye göre küreselleşmenin bir aşaması iken asıl dönüşüm ise teknoloji devrimi ile gerçekleşmiştir (Bülbül, 2007: 257). Yirminci yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşen teknoloji devrimi birkaç yüzyıldır devam eden bu gelişmelerin “Küreselleşme, Disneylandlaşma, Global Köy” gibi ifadelerle karşılanmasının da sebebi olmaktadır.

Medya teorisyeni olarak bilinen Marshall McLuhan “*Global Köy*” terimini ortaya atarken aslında teknoloji çağına girmiş insanın zaman-mekan algısının değiştiğini ve artık herkesin birbirinden haberdar ve bir arada olduğu bir durumu anlatmaya çalışmaktadır. Ancak McLuhan'ın küresel köy tezi insanlar arasında ortak bir bilinç, ortak hisler oluşturarak birbirine bağlanması kanısında iken düşünürün göz ardı ettiği durum, küresel ekonomik düzenin insanlar arasında ekonomik uçurumlara neden olması ve insanların marka odaklı tüketici toplumuna dönüşmesi sonucunu doğurmasıdır (Varol, 2019: 145).

Birçok görüşe göre küreselleşmenin gerçek anlamda bir olgu olarak ortaya çıkıp yükselişi 1800'li yılların ortalarına denk gelmektedir. Küreselleşme terimini türetecek olan “global” kavramının ilk defa McLuhan tarafından kullanılması ise 1960'lı yıllara rastlamaktadır. Kullanımının yaygınlaşması olarak ancak 1990'lı yıllarda patlama yaşayan küreselleşme kavramı bu yıllarda ucu her alana dokunan bir kavram olarak yükselişe geçmiştir. Bu dönem aynı zamanda küreselleşme olgusunu kabul etmeyenlere “dinozor” benzetmesi yapılmasına neden olan bir dönem olarak öne çıkmaktadır (Özvar, 2007: 18).

Bazı görüş ise küreselleşmenin ortaya çıkışını yüzyıllar öncesine götürerek, onu kapitalizmin ilk versiyonu olarak kabul edilen ve kökleri 16.yy'a dayanan ticari kapitalizme bağlamaktadır. Coğrafi keşifler sonucunda bulunan yeni yerlerde

İngiltere, İspanya, Portekiz gibi devletlerin kurduğu sömürge düzeni; bölgeler arasında bu düzenin akışının sağlanacağı ekonomik bağlantıların kurulmasının miadı olarak küreselleşmenin de başlangıcı kabul edilir. (Kürkçü, 2013: 4).

Görüldüğü üzere küreselleşmenin ne olduğu veya ne zaman ortaya çıktığına dair görüşler çeşitlilik göstermektedir. Kimi düşünür küreselleşmeyi insanlığın başlangıcına dayandırırken kimisi ulus devlet ile eş değerde tutarak modernleşmenin başlaması ve kapitalist düzene geçişte görmektedir. Bir başka görüş topluluğu ise küreselleşmeyi modernliğin ötesi görerek kapitalist toplumun çözülmesi ve yeni bir boyut kazanmasında canlandırmaktadır (Alağuş, 2018: 31).

Başlangıç noktaları her ne kadar farklı olsa da bütün bu görüşlerin ortak noktası küreselleşmenin asıl varlığının son zamanlarda, doğrusu 20.yy'ın sonu 21. yy'ın ilk çeyreği gibi, bir zaman diliminin dinamiklerinde gelişme fırsatı bulduğudur. Nitekim küreselleşme asıl dönüşümünü teknoloji devriminin gerçekleştiği bu dönemde yaşayarak günümüze ulaşmıştır.

1.2.Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar

Küreselleşmenin ne olduğunun tek bir tanıma sığdırılamaması onu farklı yaklaşımlar üzerinden anlamlandırmaya neden olmaktadır. Küreselleşme üzerine çalışmalar yapan Held ve McGrew (2018: 16) küreselleşmeyi teoride en çok kabul gören üç yaklaşım üzerinden açıklamaktadır. Bu yaklaşımlar;

- 1-Aşırı küreselci yaklaşım
- 2-Küreselleşme karşıtları (Kuşkucu Yaklaşım)
- 3-Evrimsel-Dönüşümsel yaklaşım

Aşırı küreselci yaklaşım, daha çok küreselleşmenin ulus devlet yapısının yerine geçmekte olan küreselci ideolojik bir yaklaşım sergiler. Bu yaklaşım ülkeler arasındaki geçişlerin serbestleştiği, temelde liberal piyasa anlayışının başlattığı bu düzenin sosyal, kamusal alanlara da kaydığı ve refah devleti anlayışının yerini sömürücü küresel kapitalci düzenin aldığı kanısındadırlar. Hükümetler artık önüne geçilmez bir halde ulus devletin kontrolünü bölgesel ve küresel güçlere bırakmak zorunda kalmaktadırlar. Bu doğrultuda küreselci yaklaşım, küreselleşmenin hamiliğini Batı'nın üstlendiğini ve bir kurgudan ibaret gördükleri ulus devlette milli olanın yerini Batı'nın dayattığı popüler kültürün aldığını söylemektedirler (Durdu, 2009: 6).

Aşırı küreselciler konuya daha çok ulus-devlet ve ekonomi üzerinden bakmaktadırlar. Ulus-devletin sahip olduğu ekonomi politikaları üzerindeki rolünün ve refah devleti anlayışının küresel ölçekte artık işlevsiz hale geldiğini savunmaktadırlar. Aşırıcılara göre rollerini siyasal alanda “yönetişim” aktörleriyle paylaşan hükümetlerin, iktisadi alanda ise ulus üstü şirketler nedeni ile işlevselliklerinin sorgulanmakta olduğu kanısındadırlar (Kutsi, 2018: 48).

Küreselleşme Karşıtları (Kuşkucu Yaklaşım)’na göre, küreselleşme ve onun çıktıları aşırıcılar tarafından abartılı olarak ortaya atılan bir metafordur. Asıl olanın ise ulus devlet olgusunun ve ideolojisinin halen devam etmekte olduğudur. Refah devleti anlayışının mevcut durumunu koruduğu ulus devletlerin sahip olduğu rolü uluslar üstü küresel bir anlayışın yerine getiremeyeceğini savunurlar (Kaya, 2009: 7).

Giddens’in tasnifinde küreselleşme karşıtları “şüpheciler” olarak yer eder. Şüphecilere göre günümüz dünya düzenindeki ekonomik esneklik yüzyıl öncesinde de vardı. Ancak burada kuşkucuların göz ardı ettikleri teknolojinin ekonomik düzeyde nasıl değişim meydana getirdiğidir. Bundan yüzyıl öncesinde küçük çapta ve düşük düzeyde talebi karşılayan işletmeler günümüz teknoloji devrinde dünya nüfusunun büyük bir kısmına hizmet götürebilmekte ve talebi karşılayabilmektedirler (Giddens, 2000: 23). Bu yaklaşımı savunanlar günümüz dünyasının gerçek anlamda önceki yüzyıl dinamiklerinden farklı olmadığı kanısında olsalar da ülkeler arasında bağlantılılığın arttığını kabul ederler. Ancak bunun ulusal politikaların önüne geçecek kadar yoğun olmadığını savunurlar. Küreselleşme denen şeyi Batı üzerinden kurgulanan ve sadece Asya-Pasifik ile Amerika-Avrupa çizgisinde akış gösteren piyasaya hâkim olma yarışı olarak görmektedirler (Kutsi, 2018: 49).

Dönüşümsel(Evrimsel) Yaklaşım: Küreselleşmeye ilişkin bakış açısının bir kısmı da dönüşümsel yaklaşım içerisine sığdırılabilir. Dönüşümsel yaklaşım ne aşırıcılar gibi dünyanın kökten bir değişime uğradığı kanısında ne de kuşkucular gibi mevcut küresel düzeni yok sayma çabasındadırlar. Dönüşümcüler bu iki yaklaşımın her ikisinden de faydalanmış ortada bir yere konulabilir. Dönüşümcüler; sosyal alanda, siyasal alanda ya da kültürel, çevre, teknoloji vd. alanlarda değişimin meydana geldiğinin farkında olmaktadır (Kaya, 2009: 11).

Dönüşümcüler, hükümetlerin bu yeni düzende değişen rollerinin farkında olarak pasifize edildiklerini değil, bu yeni düzene ayak uydurma çabasındadırlar

kanısındadırlar. Bu küresel düzende hükümetlerin; politika yapıcılar olarak rollerinin önemli olduğunu ve sınırların gittikçe geçirgenleştiği günümüz dünyasına direnmeyi değil onu sindirebilmeye çalışmaları gerektiğini ifade etmektedirler (Alağuş, 2018: 35).

Dönüşümcüler en iyi Giddens üzerinden okunabilir. Giddens küreselleşmeye ilişkin yazılarında radikalciler ve şüpheciler olarak bir ayrıma gitmiş ancak her iki yaklaşımın da görüşünü yeterli görmemiştir. İki yaklaşıma da mesafeli durarak dönüşümcüler içine dahil edilebilecek kendi yaklaşımını geliştirmiştir. Bu kanı çalışmasındaki şu ifadesinden anlaşılabilir: *“Biz yaptığımız şeylerin hemen her yönünü etkileyen bir dönüşümler çağında yaşıyoruz. İster daha iyi ister daha kötü yönde olsun, hiç kimsenin tam olarak anlayamadığı, ama etkisini hepimiz üzerinde hissettiren bir küresel düzene doğru sürüklenmekteyiz”* (Giddens, 2000: 19).

Anlaşılabileceği üzere Giddens küreselleşmenin varlığı üzerine yapılan tartışmalardan çok çıktıları üzerine yoğunlaşmaktadır. Küreselleşme içini doldurduğumuz kavramların değişmesine sorgulanmasına neden olmaktadır. Ulus nedir? Aile nedir? Gelenek nedir? gibi soruların cevabı artık geçmiş dönemlerden farklılık arz etmektedir. Üzerine düşünülmesi gereken konular bunlar olmalıdır. Nitekim küreselleşmeyi Batı hegemonyası görenler için de Giddens, bu değişimin yalnız ABD, Batı Avrupa gibi ülkelerde yaşanmadığını artık var olan bu olgunun risklerini azaltmak için ulus devletlerin kurumlarını reformize edip yeni enstrümanlar geliştirmeleri gerektiğini ileri sürmektedir (Giddens, 2000: 30). Dönüşümcü yaklaşımın; birçok yapının dönüşüyor olması ile birlikte karşılıklı bağımlı olma yolunda daha hızlı ve karmaşık bir ilişki içine giren yer kürede, her alanda yeni dengelerin kurulmasını öngörmekte olduğu söylenebilir.

1.3. Alternatif İki Yaklaşım: Tarihin Sonu Mu, Medeniyetler Çatışması Mı?

Yukarıda verdiğimiz üç temel yaklaşımın dışında küreselleşmeye Francis Fukuyama ve Samuel P. Huntington’un tezleri üzerinden bakmak farklı bir bakış açısı sunacaktır. Kronolojik sıraya göre gidecek olursak ilk önce Fukuyama’nın *“Tarihin Sonu Mu?”* tezi ve sorusu üzerinde yoğunlaşmak gerekmektedir. Fukuyama’nın 1989 yılında yayınladığı bu makalesinin yankıları henüz sürüyor iken Huntington, 1993’te *“Medeniyetler Çatışması”* adlı çalışmasını kaleme almıştır. Her iki düşünürün de ortak yanı küreselleşme olarak adlandırdığımız, içinde bulunduğumuz çağa yönelik bir

vizyon geliştirmiş olmalarıdır. Onları ayıran yanları ise her iki düşünürün de yeni düzene dair farklı yaklaşımlar benimsemiş olmalarıdır (Nye ve Welch, 2009: 426).

Fukuyama'nın tarihin sonu tezini ortaya atmasının yılına bakacak olursak 1989 yılının tam da Soğuk Savaşın bitimine denk gelmiş olması tesadüfî bir durum değildir. Nitekim Fukuyama'nın öne sürdüğü SSCB'nin dağılması ile artık iki kutuplu dünyanın son bulduğudur. Düşünür, SSCB'nin dolayısıyla komünizm mağlup olurken kazananın ise Batı ve onun ideolojisi liberalizm olduğunu söylemektedir. Fukuyama "Tarihin Sonu" ile artık evrensel ideal sistemin liberalizm olduğunu ilan etmektedir. Tüm dünya genelinde liberal Batı anlayışı ve demokrasisinin hâkim olacağı, dünyanın bütün devletlerinin de buna uyum sağlayacağı kanısındadır (Bertram ve Chitty, 2006: 30). Fukuyama'nın böyle bir görüş içerisinde olması liberal düzeni insan doğasına en uygun toplumsal düzen olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Bunu bir nevi Hegel'in "ideal toplum ve ideal devleti"nde olması gerekenleri ortaya koyması ya da Marx'ın tarihin sonu olarak "proletarya hakimiyeti"ni görmesi gibi yorumlayabiliriz.

Fukuyama liberal anlayışa sahip olmayan ve buna uyum sağlamakta direnen devletler için de güç unsurunu öne çıkarmaktadır. Küreselleşen dünyada her ne kadar bağlantılılık ve akış artmış olsa da Fukuyama, bazı üçüncü dünya ülkelerinin demokrasiyi sindiremediğini ve bu ülkelerin olası tehditlerine karşı ortak güvenliğin sağlanması gerektiğini söylemektedir. Bu ortak güvenliğin sağlanmasında büyük rolü başta NATO olmak üzere askeri güce dayalı uluslararası kuruluşlara vermektedir (Bertram ve Chitty, 2006: 81).

Sonuç olarak Fukuyama'nın makalesinde liberal toplumu açıklarken aslında Batı modernitesine denk gelen küresel toplumu tasvir ettiği söylenebilir. Ancak Fukuyama'nın bu tezine dair biraz aceleci davrandığı dünyaya hâkim olacak tek bir düzen ya da ideolojinin olamayacağına yönelik eleştiriler de bulunmaktadır (Koç, 2019: 205). Fukuyama her ne kadar liberal demokrasinin insanların geleceği için en uygun ideoloji olduğunu söylese de her ülkenin siyasi kültürünün, rejiminin, toplum yapısının farklılık arz ettiği yadsınamaz. Kısaca her ülkenin deneyimlerinin farklı olması Fukuyama'nın tüm dünyada ideal düzen gördüğü liberal bakış açısı Batı dışı toplumlarda benimsenmekten çok dayatılma sonucunu ortaya çıkarabilmektedir.

Fukuyama'nın ardından Samuel Huntington'un "*Medeniyetler Çatışması Mı?*" adlı makalesi yayımlandığı dönemde büyük yankı uyandıran, yeni düzene dair savlar öne süren bir başka yaklaşım olmaktadır. Huntington sonradan kitaba çevirerek "*Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*" adını verdiği çalışmasını Fukuyama'nın tezine zıt bir cevap olarak ortaya atmıştır (Kumru: 2018, 605).

Huntington Soğuk Savaş'ın ardından Fukuyama'nın daha çok felsefi bir bakış açısı ile baktığı dünya paradigmasına karşılık tarihin sonunun gelmediğini ancak bundan sonra uluslararası ilişkilerde asıl çatışmanın medeniyetler arasında meydana geleceğini ileri sürmektedir. Huntington'a göre yirmi birinci yüzyılda dünya düzeninin şekillenmesinde başat aktör ideolojiler değil kültürler arası dinamikler olacaktır. Temel soru da "kimiz biz" sorusu üzerinden olacaktır (Huntington, 2013: 24).

Huntington SSCB'nin dağılması ile sona eren iki kutuplu dünyanın yeni aktörlerini dünya tarihindeki yedi veya sekiz temel medeniyet üzerinden biçimlendirmektedir. Bu medeniyetler; Batı, Konfüçyüsçü, Japon, İslam, Hint, Slav-Ortodoks, Latin Amerika ve ihtimal olarak Afrika medeniyetlerinden oluşmaktadır. Bu medeniyetleri birleştiren güç ise kültürel yakınlıklar olmaktadır. Huntington'un kültürel benzerlikten kastı ırka dayalı olmamakla birlikte daha çok inanç birliği üzerine tanımlanır. Huntington medeniyetleri büyük ölçüde dinlerle bunun dışında ise dil, gelenek, görenek, ortak tarih ile tanımlanmaktadır. Buna bağlı olarak medeniyetlerin sembolleri de bayraklar, haçlar, hilaller üzerinedir (Kumru, 2018: 606).

Bu medeniyetlerin her birinin içinde Huntington'un çekirdek devlet diye tanımladığı merkez ülke bulunmaktadır. Bir medeniyet kümesi içinde bulunan her ülke bir lider ülke etrafında çevrelenmektedirler. Artık yeni düzen dünyada hâkimiyet yarışına bu merkez ülkeler üzerinden girilecektir. Buna "çekirdek devlet çatışmaları" adını vermektedir. Bu çatışmaları şekillendiren ve şiddetlendiren kültürel farklılıklar olmakla birlikte diğer çatışma paydaları küresel ölçekte faaliyet gösteren kuruluşların (BM, IMF, Dünya Bankası) güç etkinlikleri, silahlanma yarışı, ticari/ekonomik faaliyetler ve her bir medeniyet içinde yaşayan halkların çıkarları üzerine olacaktır (Huntington, 2013: 306).

Genel anlamda "*Medeniyetler Çatışması*" adlı çalışma küresel ölçekte birçok yükselen güce yer vermiş olsa da Batı'ya dönük bir tavır sergilemektedir. Yazar, bu

yeni düzende Doğu Asya'nın çekirdek ülkeleri olarak Çin ve Japonya'nın yükselişinin farkındadır. Nitekim çalışmasında dünyanın tek bir evrenselden oluşamayacağını bu nedenle sekiz medeniyet üzerinden bir kavramsallaştırmaya gittiğini belirtir. Ancak Batı'nın gelecekte en büyük ve güçlü medeniyet olarak kalacağını savunmaktadır (Huntington, 2013: 27).

Huntington gelecek vizyonunda her ne kadar Batı vurgulu bir tasvir yapsa da Batı'nın gücünün diğer medeniyetlerin yararına olacak şekilde dağıldığının farkındadır. Özellikle Batı'nın dışında İslam medeniyeti ve Çin medeniyetinin üzerinde durması onları Batı'ya karşı olası tehlike olarak görmesindendir. Nitekim çatışma ihtimali yüksek iki medeniyeti de Batı ve İslam medeniyetleri üzerinden açıklamaktadır (Kumru, 2018: 607). Gerek Huntington'un gerekse Fukuyama'nın Soğuk Savaş sonrası düzene yönelik ileri sürdükleri tezlerini incelediğimizde her ikisinin de dünyayı bir kalıbın içine sokma gayretinde oldukları söylenebilir. Olaya biri iktisadi diğeri kültürel bakan her iki düşünürün de tahlillerinin doğruluk payları olsa da her ikisi de tam anlamıyla rasyonel bir bakış açısı sunmamaktadır. Çünkü küreselleşme denen kavramı, dünyanın karmaşık ve çok boyutlu bir düzene evrilmesi olarak ele aldığımızda onu tek bir boyuttan açıklamaya çalışmak çok sığ kalacaktır.

1.4. Küreselleşmenin Çok Boyutluluğu

1.4.1. Ekonomik Boyut

Küreselleşmenin ilk olarak iktisadi alanda kök salıp geliştiği birçok görüş tarafından kabul edilmiş bir yargıdır. Tarihi süreci içerisine baktığımızda kapitalizm ve küreselleşmenin hep aynı paralel düzlemde gittiği görülür. Bu nedenle küreselleşmeyi ekonomik boyutu ile önceleyen düşünürler küreselleşmenin koordinat sisteminin orijinine ekonomi piyasasını yerleştirmektedirler.

Wallerstein'in modern dünya sistemi olarak tanımladığı kapitalist dünya ekonomisi, küreselleşmeyi besleyen en önemli kaynak olarak görülebilir. Kapitalizmin ortaya çıkışı ve gelişimi, 15.yy'dan itibaren günümüze dünya genelinde meydana gelen konjonktürel gelişmelere dayanmaktadır. Ancak onu geçmiş yüzyıllardan önemli derecede ayıracak sıçramaların 20.yy'da meydana geldiği söylenebilir. Sermaye, emek, mal, pazar, üretici bunlar hep var olan şeylerdi ancak asıl dönüşüm küreselleşme ile birlikte sınır tanımayan piyasa düzenine geçiş ve sürekli yinelenen sermaye ile olmuştur (Kutsi, 2018: 58).

Braudel bunu “*Sermaye birikimi ancak kendini sürekli yeniden üreten sermaye birikimi*” olarak açıklamaktadır (Braudel, 2014: 49). Bu dönüşümün yaşanmasında kuşkusuz teknolojinin rolü yadsınamaz. Bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler kapitalist ekonomiyi uluslararası alana taşımış ve dünya, yüksek meblağ para akışlarının sınır tanımadan aktığı bir düzene dönüşmüştür. Böylece bu sınır tanımazlık en çok uluslararası ticari şirketlerin yararına olacak şekilde tek bir tuşun dünyanın bir ucundan diğer ucuna kurduğu bağlantılılık ilişkisi üzerinden gerçekleşmeye başlamıştır (Durdu, 2009: 35). En az bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler kadar ulaşım alanındaki gelişmeler de küreselleşmeyi artıran bir faktördür. Malların\ürünlerin uzak mesafelere daha hızlı, kolay ve bozulmadan ulaştırılabilir olması bu ürünlerin küresel düzeyde talep edildiği ve tüketildiği bir ortam oluşturmıştır. Hem bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler hem de ulaşım teknolojisindeki gelişmeler, ulus devletlerin egemenliğini sorgulanır hale getirmiş bununla beraber ulus devletin egemenliğini ve yetkilerini aşındırmıştır.

Finansal krizlerin büyük ölçekte dünyayı etkilemesi ilk olarak 1929 ekonomik buhranına dayandırılmaktadır. Ancak ekonomik küreselleşmeye hizmet edecek uluslararası aktörlerin sahneye çıkması ise 2. Dünya Savaşı’nın sonunda olmuştur. İki ekonomik kuruluş olarak kurulan Bretton Woods (IMF ve Dünya Bankası) ikizleri dönemin önemli güç dağıtıcıları olarak öne çıkmaktadır. Bu kuruluşların misyonu; 1929 krizi başta olmak üzere yaşanacak olası krizlere karşı önlemler almak, savaşta yıkıma uğrayan ekonomileri onarmak, şehirleşmeyi ve kalkınmayı hızlandırmak olarak sıralanabilir. Ancak asıl amacın ekonominin “*laissez-faire*” görüşü çerçevesinde liberalleşmesi sağlanarak dünya ticaretini serbestleştirmek olduğu söylenebilir. Ortaya çıkışından günümüze birçok aşamadan geçen bu kuruluşlar birbirinden ayrılmış olsa da işbirlikleri ve ulus devletler üzerindeki etkinlikleri devam etmektedir (Yücel, 2013: 21).

Günümüz küresel düzenin iktisadi alanında başat aktörlerden olan IMF (Uluslararası Para Fonu), borç verdiği gelişmekte olan ülkelerde yapısal uyum programları adı altında ekonomi politikalarını belirleyerek ve denetleyerek etkinliğini artmaktadır. Ancak alınan borcun IMF’nin direktifleri ile yönetilmesi nedeniyle bu paranın istenilen düzeyde kalkınma politikalarına harcanması sağlanamamakta ve gelişmekte olan devletlerin ekonomisine daha çok zarar getirdiği görülmektedir

(Çevik, 2018). Ayrıca IMF'nin müdahaleleri egemen devletlerin ekonomik bağımsızlığını ve ulus devlet anlayışını aşındıracak sonuçlar doğurmaktadır.

Global anlamda etki gösteren bir başka finansal kriz de 1970'li yıllarda gerçekleşen petrol krizi olmaktadır. 1973 krizinin küresel anlamda büyük dönüşümlerin yaşandığı bir ekonomik kriz olarak görülmesinin sebebi uluslararası şirketlerin ve kuruluşların sıçrayışa geçtiği, sermaye hareketinin hızlandığı ve arttığı bir dönemde gerçekleşmiş olmasındandır (Alağaç, 2018: 37).

20.yy'ın sonlarına doğru gerçekleşen tüm konjonktürü etkileyen gelişmelerinden biri de kuşkusuz SSCB'nin dağılması olmaktadır. Soğuk Savaş'ın bitmesi ile birlikte neoliberal ekonomi anlayışının bu savaştan galip çıkması sonucunda ulus ötesi şirketler önemli ölçüde artış göstermiş ve dünya ticaret hacminin artmasına neden olmuştur. Uluslararası şirketlerin artması merkez-çevre ülke anlayışını derinleştirmiştir. Günümüzde bu ulus ötesi şirketler sermayelerini değerlendirecekleri gelişmekte olan ülkeler bularak dünya çapında bir üretim hacmine sahip olmaktadır. Bu durumdan en çok zarar gören ise kendi ulusal ekonomisini koruyup güçlendirmeye çalışan ulus devletler olmaktadır (Özvar, 2013: 33). Sermaye ve teknolojilerini kolayca her yere taşıyabilen ulus ötesi şirketler, bilginin ortada olduğu ve kolayca ulaşıldığı bir çağda toplumları bilginin kaynağından çok çıktılara yöneltmektedir. Mal ve hizmet artışı refah sağlamak yerine, daha çok tüketen, yoksul-zengin arasındaki farkı daha çok derinleştiren küresel bir ekonomi düzenini ortaya çıkarmaktadır.

Görüleceği üzere; Sanayi Devrimi, 1929 Ekonomik Krizi, dünya savaşları ve sonuçları, 1973 Petrol Krizi, SSCB'nin yıkılması ile iki kutuplu dünyanın sona ermesi gibi konjonktürel gelişmeler nihayetinde bizi günümüzdeki kapitalist ekonomik düzene getiren önemli gelişmeler olarak okunabilir.

1.4.2. Siyasal Boyut

20.yy'ın son çeyreğinden itibaren yaşanan gelişmelerin en çok etkilediği alanlardan biri de siyasal boyuttaki değişimin ulus devlet yapısına yansımaları olmaktadır. Belirli bir toprak parçası üzerinde bir egemenliğe dayalı olarak kurulan ulus devletin küreselleşme ile birlikte gücü, konumu, işlevi üzerine tartışmaların günden güne arttığı görülmektedir.

Ulus devlet olgusuna çalışmanın ikinci bölümünde ayrıntılı olarak yer verilmekle birlikte bu başlık altında kısaca küreselleşmenin genel hatlarıyla ulus devleti nasıl etkilediği üzerine durulacaktır.

Küreselleşme sürecinde ulus devlet egemenliğini zayıflatan unsurlara değinilecek olursa bunlar şöyle sıralanabilir (TASAM, 2006):

- İkinci Dünya Savaşından bu yana sayıları hızla artan uluslararası kuruluşlar,
- Bağımsız ancak gelişmekte olan çevre ülkeler ile (başka bir ifade ile üçüncü dünya ülkeleri) hegemonik bir tavır içerisinde hareket eden merkez ülkeler arasında yaşanan mücadele,
- Ulusal politika yapıcılarının sahip olduğu yetkiyi diğer aktörlerle paylaşması,
- Ulusal normlardan uluslararası normlara kayış,
- Ulus devleti aşan uluslararası sorunlar (Küresel ısınma, küresel sağlık sorunları, küresel terör vs.)

Devletin rolünün değışmesi ile geleneksel kurumlarından sıyrılıp yenilikçi, kolay uyarlanabilir, etkin bir anlayışı benimseyen kısacası yeni bir role sahip devlet anlayışı ortaya çıkmıştır. Bu devletlerin özellikleri ise günümüz çağdaş anlayışa uygun olarak kurgulanmaktadır. Bunları birkaç başlıkta sıralanacak olursa;

Piyasa odaklı olma: Devletin rolünün azaltılmaya çalışılması ilk olarak neoliberal politikaların benimsenmesine dayanmaktadır. Dünyaya rol model olma görevini üstlenen Batı ülkeleri başta ekonomi olmak üzere her alanda kurmaya çalıştıkları liberal düzenle devletin rolünü minimuma indirgeyerek gücünü kırma çabasındadırlar. Serbest piyasaya hizmet etme ise bu anlayışta devletin hayati görevlerinden biri olmaktadır (Ener ve Demircan, 2006:210).

Kamu sektöründen özel sektör anlayışına geçiş: Kamu yönetiminde geleneksel modelin tavsayıp özel sektör odaklı bir anlayışa kayış 1980’li yılların başına denk gelmektedir. 1990’lı yıllara gelindiğinde yeni kamu yönetimi, kamu işletmeciliği anlayışı gibi kavramlar türemeye başlamıştır. Bu kavramların ortaya çıkmasındaki en büyük etken de küresel bir kamu yönetimi değışimi hareketinin yaşanmasıdır (Hughes, 2014: 33). Yeni kamu yönetimi anlayışı; etkin, verimli, hesap verilebilir, kamu hizmetlerinin sunumunda piyasa benzeri mekanizmaları öne çıkaran, girdi ve süreçten çok üretim ve sonuca odaklı bir anlayışı benimsemektedir. Temelinde kamunun özel sektör değerleriyle yönetilmesini öngören bu anlayış bürokratik örgütlerin görev ve

yetkilerini piyasa mantığına dönüştürme çabasındadır. Bu süreçte hükümetlerin rolünde değişikliğe gidilerek daha az müdahaleci ve daha az üretici hükümet anlayışı ile piyasa güçlerine daha fazla imkân sağlamaya çalışılmaktadır (Hughes, 2014: 92).

Merkeziyetçi devlet anlayışından katılımcı devlet anlayışına geçiş: Yerel yönetimlerin güçlenişi ile merkezi yönetimin mutlak gücü, görev ve yetki paylaşımı yerelde belediyeler ve onların yapısal organları ile paylaşılacakla birlikte yönetim kavramının diğer aktörlerinin de bu işbirliğinde payı büyüktür. Nitekim STK'lar küreselleşmenin siyasal boyuta yansımalarının çıktıklarından biri olarak bu doğrultuda ele alabileceğimiz güçlü yönetim aktörlerindendir. STK'lar bir ülkede demokrasinin, katılımın aracı olarak görülürken aynı zamanda ulus devletin etkinliğini zayıflatan ters yönlü iki işleve sahip olmaktadır (Yücel, 2013: 27).

Sivil toplum kuruluşlarının dünya ölçeğinde gelişim hızını ele aldığımızda Birinci Dünya Savaşı'ndan önce sayıları ancak 176'yı bulan uluslararası sivil toplum kuruluşlarının 1950'li yıllarda 1000'e ulaştığı görülmektedir. Bu rakam on beş yıl sonraki zaman diliminde iki katına çıkmıştır. 2000 yılına kadar 65.000'i bulan bu kuruluşlar günümüzde on binlerle ifade edilmektedir (Nye ve Welch, 2010: 403). STK'ların bu artışı sadece rakamsal boyutta olmamakla birlikte ekonomik, siyasal, sosyal birçok konuda öne çıkmaktadır. Dünyada kimyasal silahların denetimi konusundan kadın haklarından, çevre konularına kadar her alanda dayandıkları değerlerin savunucusu olarak hükümetlere karşı birer baskı mekanizması olmaktadır.

Evrensel normların (değerlerin) benimsenmesinde öncü olma: Küreselleşme ile birlikte hukuki anlamda değerlerin de evrenselleştiği görülmektedir. Buna bağlı olarak ulus devletlerin egemenliğine bir sınırlama da uluslararası hukuk anlayışının güçlenmesi ile getirilmektedir. Nitekim uluslararası anlaşmalara taraf olan devletler kendi iç hukuk normlar hiyerarşisinde bu anlaşmaları kendi kanunları ile eşdeğer saymaktadırlar. Bu doğrultuda Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi'nin uluslararası hukuka yönelik önemli adımları olmaktadır. Bireyciliğin önem kazandığı liberal-küresel düzende bu bireyin haklarının sağlanması ve korunması artık sadece yurttaşı olduğu devlet tarafından olmamaktadır. Uluslararası kuruluşlar olarak BM ve Avrupa Konseyi çatısı altında oluşturulan yapılar -Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ve Adalet Divanı- buna somut örnekler olarak ele alınabilir (Uygun, 2003: 10).

1.4.3. Sosyal Boyut

Toplum yapısında meydana gelen değişimler küreselleşmenin sosyal boyutunu oluşturmaktadır. Sosyal boyut küreselleşmenin ekonomik, küresel, siyasal boyutları ile ilişkili iken aynı zamanda bütün bunların sonucudur denilebilir. Küreselleşmenin sosyal boyutunda temel sorunsal, kapitalist düzenin toplumlar üzerinde hezeyana mı yoksa refaha mı yol açtığı üzerine kurulabilir.

Uluslararası kuruluşların raporlarına göre (WHO, BM, Dünya Bankası) yoksulluk her geçen yıl azalıyor görülse de aslında gerçeğin böyle olmadığı bilgisi birçok ülkenin geçirdiğı ve hala geçiriyor oldukları tecrübelerden edinilmektedir. Her geçen yıl artıyor görünen refah seviyemizin aksine, artan yoksulluğun nedeni olarak ülkeler arasında ya da daha küçük ölçekte o ülkede yaşayan bireyler arasında derinleşen eşitsizlikleri ele alabiliriz. Bu eşitsizliğin başını da gelir dağılımdaki adaletsizlikler çekmektedir. Yapılan incelemelere göre günümüzde “*zengin on ülkenin geliri en fakir on ülkenin toplam gelirinin tam yetmiş yedi katına*” denk gelmektedir (Emin, 2018: 31). Buna kıtasal boyutta farklı ülkeler üzerinden örnek verecek olursak Amerika Birleşik Devletleri ve Afrika ülkeleri arasında GSYİH farkı 1850’li yıllarda beş kat iken 2000’li yıllara gelindiğinde aradaki farkın on sekiz kata ulaştığı görülmektedir (Emin, 2018: 19). Hiç kuşkusuz bu hızlı artış teknolojinin de etkisiyle küreselleşmenin yarattığı uçurumun sonucu olarak görülmektedir.

Teknolojinin bu kadar ilerlediğı, hayatımıza her gün yeni bir yenilik kattığı günümüz dünyasında hala elektriğı olmadan yaşayan 1 milyarı aşkın insan nüfusunun bulunması sosyal boyutta tartışılması gereken bir başka önemli konuyu oluşturmaktadır. Bu ülkelerin çoğunluğunu tahmin edilebilir ki gelişmişliğin düşük seviyelerde olduğu sahra altı Afrika ülkeleri oluşturmaktadır (UEA, 2018). Küreselleşen düzene ayak uyduramayan toplumlar bu düzende önemli aktörler olamazken ülkelerinde yaptıkları reformlarla küreselleşmenin argümanlarına (küresel mal, küresel sermaye, teknoloji vs.) uyum sağlayanlar yükselişe geçmektedir. Buna Doğı Asya ve Güney Asya ülkelerinden Çin ve Hindistan’ın küreselleşmenin oyuncularını olarak bu düzende yerlerini almaları ve küresel büyümeye katkı sağlamaları örnek verilebilir (Emin, 2018:20).

1.4.4. Kültürel Boyut

Genel kabul gören görüşe göre ekonomi alanında başlayan küreselleşmenin şu an çok boyutlu inceleniyor olması siyasetten güvenliğe, iklimden çevre sorunlarına ve

bilhassa kültürel alana yönelik bir bağlantılık içeriyor olmasındandır. Kültür konusu küreselleşmenin can alıcı noktasını oluşturmaktadır. Çünkü kültür ve onun argümanları (dil, tarih, etnisite, örf, adet vs.) birçok topluluk için değiştirilmesi güç öğeler içerir. Nitekim küreselleşmeye kültürel gözden bakan birçok görüşe göre küreselleşmenin esas başarısı iktisadi alanı maksimize ederken kültürel bağlılığı minimize etmekte yatmaktadır (Bülbul, 2007: 154).

Küreselleşme karşıtları tek bir yiyecek kültürünün tek bir giyim tarzının ya da tek bir müzik zevkinin bütün yer küreyi sarmasından korku duyuyor olsa da aşırı küreselleşmeciler tüm dünya üzerinde Batı kaynaklı bir lineer akışı memnuniyetle karşılamaktadırlar. Bunu da “Dünyanın Amerikanlaşması, McDonaldlaşma, Disneylandlaşma” gibi kavramlarla ifade etmektedirler (Alağaç, 2018: 41).

Kültür yukarıda bahsedildiği üzere çeşitli argümanlara sahip bir konudur. Kültürün küreselleşme için bu kadar önem arz etmesi ise ulus-devlet ve küreselleşme mücadelesine direkt taraf olmasından kaynaklanmaktadır. Kültür küreselleşmenin diğer boyutları ile kıyaslandığında dönüştürülmesi daha güç bir olgu olarak karşımıza çıkar. Bunun nedeni ise kültürün muhafazakâr değer yargıları içermesinden kaynaklı görülebilir (Bülbul, 2007: 164). Küreselleşmenin lokomotifi görülen ekonomik alan bunun haricinde siyasal alan günlük olaylardan direkt etkilenirken kültür bu alanlara kıyasla çok daha az değişken bir yapıya sahiptir. Bu anlamda Anthony Smith, John Tomlinson, gibi bazı yazarlar bunun farkında olarak küreselleşmeyi daha çok kültürel boyuttan açıklamaya çalışan düşünürler olarak öne çıkmaktadırlar.

Küreselleşmenin kültürel boyutunun ulus devlet yapılanması açısından önemli sonuçlar doğuracağı kuşkusuzdur. Kültürel anlamda yaşanan küreselleşmenin ortaya çıkardığı yüksek kültürü ifade eden homojen kültür ya da yerli kültürü karşılayan çokkültürlü bir toplum yapısının ulusal devletler açısından nasıl bir etkiye sahip olacağı ise bu süreçte tartışılması gereken en önemli konu olmaktadır. Bundan dolayı kültür çok boyutlu incelenmesi gereken bir konudur ki çalışmanın sonraki bölümlerinde detaylandırılarak incelenecektir.

1.4.5. Güvenlik ve Teknolojik Boyut

Küreselleşmenin siyasal, sosyal, kültürel gibi temel boyutlarından başka üzerinde durabileceğimiz bir başka boyutu, teknolojinin güvenlik meselesi ile ilişkisidir. Günümüz toplumunun yaşadığı çağı anlamlandırmada iletişim ağının

gelişmişliği ve bu ağın tüm yer küreyi kapsıyor olması büyük önem taşımaktadır. Küreselleşmeyi “karşılıklı bağımlılık, karşılıklı etkileşim, bağlantılılık” gibi kavramlarla ifade etmeye çalışırken; ülkeler, bölgeler, kıtalar arasındaki fiziksel sınırları nasıl ortadan kaldırdığından bahsedilmiştir. İletişim teknolojisindeki hızlı ilerlemenin küreselleşmenin her alanına etki etmesi güvenlik kavramının da bu yeni düzende yeniden tanımlanmasını gerekli kılmaktadır (TASAM, 2006).

Küreselleşmenin güvenlik boyutunda daha çok “askeri düzene” yönelik gelişmeler, değişmeler ele alınırken geniş anlamda güvenlik meselesini küreselleşmenin olumsuz çıktılarına karşı dirençli olabilmeyi sağlamak olarak ifade edebiliriz (Ağır, 2011:112).

Yenidünya düzeninde güvenlik anlamında en büyük tehdit terör saldırıları olarak öne çıkmaktadır. Temel soru ise devletin egemenliğini azaltan küresel liberal anlayış, devletin başat görevlerinden olan güvenliği sağlama görevini kime bırakmaktadır? Küreselleşme sadece zaman-mekan ayrışmasına ya da iktisadi anlamda sınırların aşılmasına neden olmamakta; bununla beraber terör örgütlerinin de bu sınırları aşarak “küresel terör” modelini ortaya çıkarmasına sebep olmaktadır. 11 Eylül 2001 olayları, dünyada uyandırdığı korku bakımından bunun en mutlak ve ilk örneği olarak okunabilir (Brzezinski, 2012: 124). Bu noktada tartışılması gereken bir başka konu da NATO gibi dünya güvenliği misyonlu uluslararası kuruluşların üye ülkelerinin güvenliğini sağlamada yeterli ya da etkili olup olmadıklarıdır.

Uluslararası anarşi durumuna karşı teknolojik gelişim bu süreçte silahların dönüşümüne neden olmakta ve eskinin konvansiyonel silahları yerine deniz, hava, karaya yönelik daha gelişmiş mekanik silahların üretilmesine olanak sağlamaktadır. Bu süreçte küreselleşme, ulusal sınırları ulus altı ve ulus üstü olarak değiştirmeye devam etse de ulusal egemenlerin kendi sınır güvenliklerini sağlama kapasiteleri de artıyor görülmektedir. Buna binaen askeri açıdan devletler hala güvenlik üretmede ve bunu korumada önemli aktörler olarak öne çıkmaktadırlar (Ağır, 2011: 100).

1.5. Küresel Sistemin Aktörleri: Uluslararası Örgütler

Uluslararası kuruluşları Orta Çağa kadar dayandıran görüşler bulunsa da asıl ortaya çıkışını anlamlı kılan; durum ulus-devletlerin uluslararası sistemi meydana getirmesi olarak görülebilir. Birçok devleti kapsayan örgütsel anlamda ilk ciddi atılımlar ise 1. Dünya Savaşı bilhassa 2. Dünya Savaşı ile olmaktadır. Dünya savaşının

ardından dünya barışının sağlanması için 10 Ocak 1920 tarihinde Cenevre’de kurulan Milletler Cemiyeti (Cemiyeti Akvam) birçok devletin üye olduğu ilk büyük oluşumlardandır. Ancak Milletler Cemiyeti sahip olduğu misyonu koruyamamış ve İkinci Dünya Savaşının çıkmasına engel olamadığından Birleşmiş Milletlerin kurulması ile dağılmıştır (Baharçiçek, 2015: 234).

Uluslararası örgütler anlamında yeni bir çağın başlangıcı olarak İkinci Dünya Savaşı’nın ardından kurulan Birleşmiş Milletler örgütü görülür. Savaşın galibi olan müttefik devletlerin öncülüğünde kurulan bu kuruluş bir başka dünya savaşının yaşanmamasının garantisi olmak adına kurulmuştur. Nitekim Dünya savaşları ile yaygınlaşan savaşın muharebe alanı dışına kayması en çok sivil insanları etkilemiş; yoksulluk, hastalık, zorunlu göç gibi büyük felaketlere yol açmıştır. Yeni bir insanlık dramının yaşanmaması adına ortak idealler, ortak dayanışma, güvenlik-savunma gibi değerler üzerine kurulan uluslararası kuruluşlar 20. yy’ın başlarından itibaren hızla önemini ve sayısını arttırmıştır.

Küreselleşme anlamında ilk uluslararasılaşma evrensellik iddiası taşıyan bu örgütlere dayandırılır. Nitekim Milletler Cemiyeti ile başlayan bu akım asıl dönüşümünü Birleşmiş Milletler ile yaşamıştır. Soğuk Savaşın başlamasının ardından dünya iki kutba bölünmüş ve bu dönemde ABD’nin çevreleme politikası ve SSCB’nin yayılmacı politikası ile devletlerarası güvenlik, ekonomik, siyasi iş birliğine dayalı birçok bölgesel örgüt kurulmuştur. Bu dönemdeki örgütlerin önemi sınırların engel tanımadan aşılıp ortak ideolojiler ekseninde birleşmeler meydana getirmeleridir (Güneş, 2015: 5).

ABD öncülüğünde kurulan Batı bloğu: Truman doktrini ile siyasi bir sacayağına sahip olurken OECD, ASEAN, OAU, SEATO, Bağdat Paktı gibi hem Asya-Pasifik, hem Afrika hem de Avrupa kıtasında kurulmasına öncülük ettiği örgütlerle ortak çıkara dayalı uluslarüstü yapılanmalar meydana getirmiştir (Özden, 2015). SSCB öncülüğünde kurulan komünist blok ise Varşova Paktı, COMECON, COMINFORM gibi birleşmelerle Batı bloğuna karşı komünist ülkeler arasında devletlerarası iş birliğini geliştirmeye çalışmıştır (Güler ve Uludağ, 2015).

1990’lı yıllara gelindiğinde Soğuk Savaşın bitimi ile ideolojik olarak kurulan yukarıda da örneklerini verdiğimiz birçok bölgesel kuruluş önemini kaybetmektedir. Ancak kurulduğundan bu yana hem geçmişi hem de kapsayıcılığı açısından

günümüzde hala varlık gösteren, etkin uluslararası kuruluşlar ve bölgesel örgütlenmeler bulunmaktadır ve sayıları artmaktadır. Bunun nedeni küresel çağla birlikte uluslararası ilişkiler ağının artmasına paralel karşılıklı bağımlılığın da arttırmasından kaynaklıdır. Nitekim devletler üstü örgütler ekonomi, ekoloji, yoksulluk, göç gibi ortak sorunlar ve dünya barışı gibi ortak bir gelecek için varlıklarını sürdürmektedirler. Genel anlamda bu kuruluşların işlevi (Çiçek, 2015: 240);

- Devletlerarasında iş birliğini geliştirerek onları ortak bir doğruda birleştirme,
- Artan bağlantılığın çıktısı olarak oluşan küresel sorunlara karşı birliktropolitikalar geliştirme,
- Ülkelerin kalkınmasını sağlayarak refah seviyesini arttırma,
- Uluslararası hukuk geliştirme,
- Dünya barışı, insan hakları, özgürlükleri gibi hümanist değerleri bütün dünyaya yayarak küresel güven ortamı oluşturma şeklinde sıralanabilir.

Küresel sistemin aktörleri arasında gördüğümüz bu uluslararası ve bölgesel kuruluşların yapısını incelemek adına en yerinde ve somut iki örnek Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği üzerinden olacaktır.

1.5.1. Bir Uluslararası Örgüt Örneği: Birleşmiş Milletler

24 Ekim 1945 yılında kurulan Türkiye'nin de kurucu üyeleri arasında olduğu Birleşmiş Milletlerin günümüzde üye sayısı yüz doksan üçe ulaşmıştır. Dünyadaki bağımsız devletlerin tamamına yakınının üye olduğu Birleşmiş Milletler başlangıçta elli bir kurucu üye ile kurulmuştur. Üye devletlerin uluslararası barış ve güvenliği sağlama, silah üretimini azaltma, silahsızlanmaya yönelik ortak hareket etmesi için kurulan örgüt; ilerleyen zamanlarda kurumsal yapısını genişleterek günümüze kadar ulaşmıştır. Birleşmiş Milletlerin; Genel Kurul, Güvenlik Konseyi, Ekonomik ve Sosyal Konsey, Uluslararası Adalet Divanı, Vesayet Konseyi ve BM Sekreterliği olmak üzere altı temel organı bulunmaktadır. Bu organlarla aynı birer bağımsız devlet gibi yasama, yürütme, yargı işlevlerini yerine getirirken diğer yandan da bu organlar yardımı ile devletler üstü yapısını güçlendirmektedir (Altınar, 2014: 4).

Birleşmiş Milletler'in kuruluşundan bu yana ortak barışı koruma adına birçok politika geliştirdiği görülmektedir. Güvenlik ve barış anlamında Somali, Kosova, Bosna-Hersek vs. ülkelere yapılan "İnsancıl Müdahaleler" in benzerlerini,

arttırabileceğimiz birçok örnek üzerinden görmekteyiz. Bunun en açık ve yakın zamandaki örneği ise Libya örneği üzerinden okunabilir. 2011 yılında başlayan iç karışıklık Libya’da iyice şiddetlenmeye başlayınca Birleşmiş Milletler sivil halkın korunması görevini üstlenerek Libya’ya askeri operasyon ve müdahale kararı almıştır. Bu müdahalenin tüm barışçıl diplomatik yolların tüketilmeden askeri operasyon kararı ile oldubittiye getirilmesi ise eleştirilere neden olmuştur (Sak, 2015: 145).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin uluslararası barışı ve güvenliği sağlama adına *“hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla, gerekli saydığı her türlü girişimde”* bulunma yetkisine dayanarak hareket ettiği bir başka müdahale Bosna Savaşı üzerinden olmaktadır. Binlerce insanın ölümüne neden olan bu savaş Birleşmiş Milletler’in pasif siyasetinin de yansıması olmaktadır. BM Güvenlik Konseyi’nin kararıyla *“Güvenli Bölge”* ilan edilen Bosna’nın bir kasabası olan Srebrenitsa’da yapılan katliam Birleşmiş Milletler’in tarafsızlığını sorgulatan sonuçlar doğurmuştur. 1992 yılında Birleşmiş Milletler’in bölgeye koruma gücü olarak gönderdiği askerlerin, Bosnalı Müslümanlara Sırp’lar tarafından yapılan katliama göz yummaları ve görevlerini gerektiği gibi ifa etmemeleri savaşın bilançosunu arttıran büyük yıkımlara neden olmuştur (Alp, 2017: 161). Bununla birlikte Birleşmiş Milletler’in etkinliğinin bir kere daha sorgulanmasına neden olan bu gelişmeler aynı zamanda uluslararası kurumların evrensel bir kimlik, ortak fikir birliği oluşturma gibi başarısızlığını da gözler önüne sermektedir.

Bu müdahaleler kamuoyunda Birleşmiş Milletler bünyesindeki müdahaleci devletlerin, gerçekten sivillerin korunması ve dünya barışına katkı gibi evrensel değerler için mi hizmet etmeyi yoksa müdahalede bulundukları devletlerin iç işlerine karışarak kendi çıkarlarının hizmetini görmeyi mi amaçladıkları sorusunu sordurmaktadır. Libya örneğinde görüldüğü üzere sivillerin hedef olmaktan çıkmasının ardından dahi devam eden askeri müdahale ikinci ihtimali güçlendiren eleştirilerin artmasına neden olmaktadır. (Yılmaz ve Akbulut, 2016: 78)

Geçmişten günümüze Birleşmiş Milletler’in kuruluşundaki idealler ile uygulamada zıtlıkların yaşanması tarafsızlığı konusunda çokça eleştirilmesine ve güven kaybına uğramasına neden olmaktadır. Birleşmiş Milletler’in beş daimi üyesinin (İngiltere, Fransa, ABD, Rusya, Çin) herhangi bir alınan kararı veto etme hakkının bulunması örgütün işleyişini büyük ölçüde zedeleyen bir eşitsizlik olarak

görülmektedir. Bütün devletlerin kendi halklarının haklarını korumasını görev edinen Birleşmiş Milletlerin aslında güçlü devletlerin çıkarını koruduğuna dair eleştiriler yoğunluktadır. Bunun en büyük örnekleri ise Kosova savaşı, Filistin-İsrail sorunu, Afganistan, Irak ve Libya örnekleri üzerinden görülebilmektedir (Birdişli, 2010: 180).

Neredeyse dünya devletlerinin tamamını kapsayan böyle bir örgütün güvenlik, barış, iktisadi anlamda istenilen düzeyde başarıya ulaşamamasının nedeni olarak üye devletler arasında çıkar çatışmalarının yaşanması ve ortak bir işbirliği yürütememeleri görülebilir. Nitekim kalabalık bir devletler ağına sahip olan böyle bir kuruluşun hayati önem arz eden konularda istikrarlı ve tarafsız hareket edemiyor olması örgütün işlevinin sorgulanmasına neden olmaktadır. Bu da küresel bir düzene doğru hızla kayan dünyanın, içinde barındırdığı devletlerin farklı yapılardan oluşmasından kaynaklı farklı çıkarlara sahip olması olarak görülebilir.

1.5.2. Bir Bölgeselleşme Örneği: Avrupa Birliği

Küreselleşme bölgeselleşme üzerinden ele alınacak olduğunda Avrupa Birliği bunun en somut örneği olmaktadır. Avrupa kıtasında tüm devletlerin egemenliklerinden ödün verecekleri birleşme fikri ciddi anlamda İkinci Dünya Savaşı'nın ardından önem kazanmıştır. Avrupa devletleri arasında bitmek bilmeyen ve birçok savaşa neden olan çıkar çatışmaları, kalıcı bir barış sağlama adına bölgesel birlik kurma fikri ile sonlandırılmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda başta ekonomik temelli oluşturulan birlik, 1951 yılında Schuman Planı ile "Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu" olarak kurulmuştur. Bu tarihte temelleri yeni atılan bu kuruluşun başta Fransa ve Federal Almanya olmak üzere altı üyesi bulunmaktaydı. Bu birleşme Almanya ve Fransa arasındaki düşmanlığı bitirme, dolayısıyla da Avrupa kıtasındaki gerginliği azaltma adına büyük bir atılım olmuştur (Akın ve Caner, 2010: 20-21).

Kömür ve Çelik Topluluğu olarak başlayan bu birleşme daha geniş sektörlere taşınarak 1957 yılında Roma Antlaşması ile "Avrupa Ekonomik Topluluğu"na dönüştürülmüştür. Temelinde liberal ekonomi anlayışı bulunan AET'nin (Avrupa Ekonomik Topluluğu) daha sonra birçok protokol, anlaşma ve birleşme ile alansal genişleme dalgasına uğratılması ile kuruluşun çatısı genişletilmiştir (Dış İşleri Bakanlığı, 2020).

Avrupa Birliği'ne gidişte asıl dönüşüm ise sadece Almanya'yı değil tüm Avrupa'yı ideolojik olarak ikiye bölen Berlin Duvarı'nın 1989 yılında yıkılması ile

olmuştur. Sovyet rejiminin çökmesi ile Avrupa'nın siyasi yapısı da değişime uğramış, Soğuk Savaş'ın ikili kutbundan kurtulan devletler "Maastricht Anlaşması" ile Avrupa Birliği'ne dönüşen bu birliğe üye olmuşlardır. 1992 yılında imzalanan bu anlaşma ile günümüz küreselleşmesine büyük bir bölgesel örgüt olarak hizmet eden Avrupa Birliği'nin işlev ve sorumluluğu da başlamış bulunmaktadır (Köktürk ve Ak, 2013;77).

Yayımlanan Maastricht ve Kopenhag kriterleri ile üye ülkeler sadece ekonomik anlamda bir birliğe değil; hukuksal, toplumsal ve özellikle güvenlik konusunda ortak atılımlar yaparak ortak politikalar geliştiren büyük bir bölgesel örgüte dönüşmüştür. Nitekim bu bölgesel örgüt küreselleşmenin had safhada olduğu günümüz çağında birliğin içinde yer alan ulus devletlerin egemenliklerinin üstünde bir nevi bölgesel devlet imajı çizmektedir. Böyle bir imaj çizmesine neden olan gerekçe ise her egemen devletin sahip olduğu yasama, yürütme, yargı erklerini yerine getirecek organlara sahip olmasıdır. Bu organlar: "Avrupa vatandaşları"nın seçmiş olduğu "Avrupa Parlamentosu", örgütün bütçesini uygulamada yetkili organ olan "Avrupa Komisyonu" ve Avrupa'ya özgü hukuk üreten "Avrupa Birliği Adalet Divanı"ndan oluşmaktadır. Bunun dışında örgütün, tek tek devletlerden bağımsız ayrı bir bayrağı ve marşı da bulunmaktadır (Dış İşleri Bakanlığı, 2020).

Avrupa Birliği, 2013 yılında Hırvatistan'ın katılımı ile yirmi sekiz üyeye ulaşmış, bünyesinde birçok ulus devleti barındıran büyük bir bölgesel örgüt olarak küresel düzende yer almaktadır. Avrupa Birliği onlarca devleti bünyesinde barındırmakla birlikte en az bir o kadar kültürü de içinde barındırmaktadır. Bu nedenle hepsinin diline, kültürüne, ulusal değerlerine saygı duyduğunu ifade etmektedir. Bir bakıma çok kültürlülüğü destekleyen bir politika izlemektedir denilebilir (Akdemir, 2017: 181).

Egemenliklerini üst bir irade ile paylaşan devletlerin oluşturduğu Avrupa Birliği üyeleri, iktidarlarından ödün vermelerinin bedeli olarak ulus kültürüne ve kültürel çeşitliliğe saygıyı örgüte prensip olarak şart koşmuşlardır. Ancak uygulamaya baktığımızda eşitsizliklerin olduğunun açık örneğini başta dil üzerinden görmekteyiz. Bir ulus devletin en hayati organlarından birinin dil olmasına rağmen Avrupa Birliği kurumsal yapısı öncelikle İngilizce olmak üzere Almanca ve Fransızca dillerinin baskın olduğu bir örgüt yapılanması içerisinde. Avrupa Birliği yirmiden fazla resmi dile sahip, çok dilliliği siyasi bir gereklilik olarak gören bir örgüt olmasına rağmen bunun pratikte yansımalarının böyle olmadığı aşîkârdır (Yorulmaz, 2013: 203). Nitekim

İngilizcenin baskınlığı dar ölçüde Avrupa Birliği devletleri geniş ölçüde ise dünya devletleri için ulusal kültüre, küresel bir tehdit olmaktadır.

Avrupa Birliği, hem tarihi geçmişi hem de dünya güçleri arasındaki yeri nedeni ile uluslararası/bölgeselleşmede yerinde bir örnek olmakla birlikte günümüzün küresel düzeni çok sayıda bölgesel kuruluşun doğmasına neden olmuştur. Kimi devletler küreselleşmenin belli bir coğrafyayı ve belli bir kesimi öne çıkarmasına tepki olarak bölgeselleşmeye giderken kimisi de küresel düzende ayakta kalabilmek için uluslararası/bölgesel kuruluşlara üye olmaktadır. Devletlerarasındaki sosyo-kültürel ve tarihsel yakınlık, coğrafi yakınlık ve başka bir boyutta ideolojik yakınlık bölgesel kuruluşların oluşmasını kolaylaştıran etmenler olmaktadır. Nitekim günümüzde Avrupa Birliği ve BM'in dışında Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (KEİ), Gelişen Sekiz Ülke (D8), İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT), Afrika Birliği, Şangay İşbirliği Örgütü, Türksoy, Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği(ASEAN) gibi bölgesel/uluslararası kuruluşlar buna örnek verilebilir (Baharçiçek, 2015: 235).

Gittikçe sayıları artan bu kuruluşların ortak hareket edebilme yetenekleri ancak ortak bir çıkara sahip olabilmeleri ile alakalıdır. Örneğin Birleşmiş Milletler, bünyesinde yüzlerce üyeyi barındırmakla birlikte herkesi aynı ölçüde memnun edecek evrensel değerlere ulaşması pek de gerçekçi görünmemektedir. Huntington'un tezi bu doğrultuda kuvvet kazanmaktadır. Hatırlanacağı üzere Huntington, dünyayı tek bir kutup altında birleştirmektense yedi ya da sekiz medeniyete bölmenin daha doğru olacağı görüşündedir. Ancak günümüzde hala geçerli ve güçlü olan ulus devletlerin her birinin ayrı ayrı değerlere sahip olduğunu kabul edecek olduğumuzda kurulmaya çalışılan tek bir küresel düzenin imkânsızlığı da ortaya çıkmaktadır. Bu doğrultuda küreselleşmeyi arttıran uluslararası kuruluşların etkinliği, devletlerin ulusal politikalarının başarısı ile alakalı olmaktadır.

1.6. Küreselleşme ve Göç

İnsanlık tarihi varoluşundan bu yana konjonktürel anlamda sürekli bir göç hareketine maruz kalmaktadır. Bu göç hareketleri gönüllü ya da zorunlu olmak üzere iki temel kategoriye sınıflandırılabilir. Ne yazık ki bu göçlerin büyük çoğunluğunu zorunlu göçler oluşturmaktadır. Dünya ölçeğinde ilk büyük göç dalgası Asya'dan başlayıp Avrupa'ya kadar uzanan adeta bir domino taşı etkisi yaratan "Kavimler Göçü" ile olmaktadır. Miladi takvime göre 4.yy'ın son yarısından itibaren meydana gelen bu gelişme bugünkü Avrupa'da yaşayan milletlerin temelini atması açısından da önem

arz eder. Bir çağın kapanıp yeni bir çağın açılmasına sebep olan bu gelişme global anlamda birçok medeniyeti de etkilemiştir (Deniz, 2014: 180).

Bir sonraki büyük göç silsilesi ise Coğrafi Keşifler sonucunda yeni kıtaların bulunması ve bu kıtalara yapılan göçler ile olmuştur. 16.yy'da Amerika kıtasının bulunması ile ilk olarak Avrupa menşeli koloniler bu kıtaya yerleşmiş ve yerleşik hayat kurmuşlardır. Amerika kıtasındaki yerli halkın azınlık durumuna düşürüldüğü bu göç hareketi sonucunda Amerika kıtasının demografik yapısı birkaç büyük Avrupalı devletin elinde şekillenmiştir. Sömürge düzeninin kurulmaya başlandığı bu dönemde köle ticaretinin yaygınlaşması ile köleleştirilen milyonlarca Kuzey Afrikalı, Amerika kıtasına göç ettirilmiştir. Bu göçün temel nedeni ise Batılı ülkelerin o dönemdeki Merkantilist politikalarını ikame ettirecek, yeni bulunan kıtalardaki değerli madenleri çıkaracak ve işleyecek ucuz işçi gücüne ihtiyaç duymalarıdır. Yüzyıllar boyu köle muamelesi gören Siyahilerin diğerleri ile eşit konuma gelmek için verdikleri mücadeleler uzun yıllar devam etmiş ancak 1800'lü yılların ikinci yarısından sonra yasal haklarına kavuşabilmişlerdir (Mızrak, 2017).

Amerika kıtası ile aynı kaderi yaşayan bir başka kıta ise keşifler sonucunda bulunan Avustralya kıtası olmuştur. Denizaşırı göçlerle bu bölgelere Britanya'dan binlerce insan göç ettirilmiştir. Burada bulunan yerli halk olan Aborjinlere yapılan insanlık dışı muameleler Amerika'nın yerli halkına yapılandan farklı olmamakla birlikte kanlı mücadelelerin yaşandığı söylenebilir. Günümüzde farklı farklı ülkelerden gelen insanların, ırkların, kültürlerin oluşturduğu Avustralya ve ABD, göçe dayalı devletler olarak öne çıkan iki benzer misal olmaktadır (Deniz, 2014: 181).

Ulus devletlerin temellerinin atıldığı 17.yy'dan itibaren dünya siyasi sisteminde yükselişe geçtiği 20.yy, aynı zamanda göç olgusunun da yeni bir yapılanma içerisine girdiği bir dönem olarak ele alınmalıdır. Coğrafi keşiflerle yeni kıtaların bulunması, Sanayi Devrimi, Aydınlanma Çağı bütün bunlar "Modern Çağ" olarak nitelendirdiğimiz dönemin de yapı taşları olmaktadır. Bu süreçte değişen ekonomi anlayışı ile birlikte kapitalizmin öne çıkması ve bunun sömürgecilikle eş anlamlı tutulması göç hareketlerini şekillendiren önemli sonuçlar doğurmuştur. Nitekim 19. ve 20. yy'da ve bilhassa günümüzde artan göç hareketlerinin nedeni kapitalizmin sosyal hayata yansması olarak da okunabilir (İnci, 2017: 8). Kapitalizmin ilk şekli olarak görülen ticari kapitalizm birçok insanın yerini yurdunu bırakarak keşfedilen yeni coğrafyalara göç ettirilmesine neden olurken; sonrasında Sanayi Devrimi ile dönüşen

kapitalizmin temel mantığı da aynı olmuştur: Sömürgecilik. Ortaçağ'ın kendine yeten üretim tarzı yerini dünya pazarlarının yarıştığı bir sömürge düzenine bırakmıştır. Sadece yeni bulunan kıtalar değil Asya ve Afrika kıtalarındaki insanlar da bu sömürü düzenine mecbur edilmişlerdir. Bu insanlar, yoksulluk, savaşlar, daha insancıl yaşama umudu ile sürekli olarak göçe maruz kalmışlardır.

20.yy'a gelindiğinde bu yüzyıl dünya konjonktüründe hareketliliğin yaşandığı önemli bir dönem olarak öne çıkar. İki büyük dünya savaşı ve bitiminde yaşanan ekonomik, sosyal, politik gelişmeler, milyonlarca insanı yeni bir göç dalgasına uğratacak sonuçlar doğurmuştur. Yeni kurulan devletler, nüfus mübadeleleri, ekonomik sıkıntılar, sürgünler vs. Bu süreçte birçok yönlü olmakla birlikte en çok Batı yönlü göçler yaşanmıştır. 2. Dünya Savaşı'ndan sonra hızla yükselen kapitalist ülkelerin en büyük sıkıntısı "emek gücü" eksikliği olmuştur. Savaştan sonra hızlı toparlanıp yükselişe geçen gelişmiş bir sanayiye sahip olan Batı Avrupa ülkeleri, başta kendilerine yakın coğrafyadan olmak üzere iş gücü sağlama yoluna gitmişlerdir. Almanya, Türkiye ve Yunanistan gibi yakın coğrafyadan, Fransa ise uzun yıllar sömürgesi altında kalan Fas, Tunus, Cezayir gibi ülkelere işçi göçü ile işgücünü karşılamışlardır. Göç alan bu devletler isteğe bağlı olarak görülebilecek bu göçü yönetirken kontrollü programlar ile göçmenleri kabul etseler de ileriki dönemlerde sıkıntı yaratacak entegrasyon politikalarını pek de önemsenmemişlerdir (Göktürk (Tol), 2006: 213).

Avrupalı devletlerin yükselen ekonomileri için işçi göçünü teşvikleri 20.yy'ın son çeyreğinden itibaren değişmeye başlamıştır. Avrupa önüne geçilmez göç istilasına maruz kalmaya başladığı bu zamandan sonra göç politikalarını sıkılaştırmış ve seçici olma yoluna gitmiştir. Avrupa'nın bu dönemde böyle bir politika değişikliğine gitmesinin bir nedeni de göçmenleri kendi yerli halkı ile uyumlaştırmadaki başarısızlıklarıdır. Huntington Medeniyetler Çatışması'nda şu noktaya dikkat çekmektedir ki o da Avrupa'da yükselen Müslüman kesimin Avrupa kültürü ile bütünleşme sağlayamamalarıdır. Huntington'un kültür odaklı bakışından yansıyan Avrupa'nın endişesi etnik karmaşanın kimlik çatışmasını yükselttiği yönündedir. Son yıllarda Avrupa'da yükselen ırkçılık bunun göstergesi olmaktadır. Nitekim yerli halk; gelir ve refah düzeyinin düşmesi, yurttaş-devlet-kimlik karmaşası en çok da güvenlik konusundaki endişelerinden dolayı göçmenlere düşmanca tavır sergilemektedir. Bu endişeleri Huntington eserinde şöyle alıntılanmaktadır: "*Sonuçta Batılılar giderek*

ordular ve tanklar tarafından değil ama başka dilleri konuşan, başka tanrılara tapan başka kültürlerden gelen göçmenler tarafından istila edilmekte olduklarından korkuyorlar...”(Huntington, 2013: 294).

Son yıllarda Batılı ülkelerde -başta Amerika ve Batı Avrupa ülkeleri- seçim kampanyaları dahi göç karşıtlığı üzerinden olmaktadır. Aşırı sağ, cumhuriyetçi partilerin yükselişe geçmesi; politika yapıcıları göç rejimlerini sıkılaştıran ve sığınma hakkı, mülteci kabulü, vize talebini zorlaştıran kararlar almaya sevk etmiştir. Bu doğrultuda İngiltere, Fransa, Almanya'nın göçmenlere verdiği güvenceleri sınırlandırması, göçmen sayısında kota uygulamasına geçmeleri sıkılaştırma programlarına örnek gösterilebilir (Huntington, 2013:297).

Global anlamda yaşanan göç hareketleri ve batıya doğru sürekli artış gösteren kitlesel göç dalgaları, göçe yönelik uluslararası kuruluşların işlevselliğini arttırmış ve daha özenli göç politikalarının yapılmasını zorunlu kılmıştır. Göçmenlerin statüsüne yönelik bu gelişmeler onları geçici koruma, sığınmacı, mülteci, şartlı mülteci gibi kategorilere ayırarak ele almayı gerekli kılmıştır (BMMYK, 2016)

Dünya çapında yaşanan gelişmeler (savaşlar, afetler, yoksulluk, kaos ortamı, baskıcı rejimler vs.) sadece tek bir bölge ya da coğrafyada değil farklı farklı coğrafyalarda sosyal hayata doğrudan yansıyacak sonuçlar doğurmaktadır. Örneğin Pakistan'ın Hindistan'dan ayrılması, Berlin Duvarı'nın inşası, İsrail'in kurulması, Afganistan'ın İşgali, İran-Irak ve Körfez Savaşları sonucunda birçok ulusu ve coğrafyayı etkileyecek göç olayları yaşanmıştır. Günümüz örneğinde ise dünya, 2011 yılından bu yana Suriye'de devam eden iç savaş sonucunda milyonlarca Suriyelinin mülteci ve sığınmacı olarak komşu devletlere ve Avrupa'ya kadar hala devam eden göçüne seyirci kalmaktadır. Ancak bu durum seyir olarak kalmaktan öte gün geçtikçe küreselleşmenin sağladığı bağlantılık sayesinde ulus devlet yapılarının içine işlemektedir. Ulus devlet yapısı zorlama bir birliktelikle göç olgusu ile uyumlaştırılmaya çalışılmakta ve bunun çıktıları etnik değişimden, kültürel değişimlere, eğitime, ekonomiye her yönden ulus devletin işlevini güncelleştiren etkilere neden olmaktadır (Göktürk Tol, 2006: 214). Bu anlamda devletlerin politika yapıcıları maruz kaldıkları göç silsilesini yönetebildikleri ve ülkelere gelen göçmenleri kendi yapıları içerisine uyumlaştırebildikleri derecede başarı sağlayabilecektir.

1.7. 21.Yüzyılda Küreselleşme: Küreselleşme Sorgulanıyor Mu?

Küreselleşme, kimi görüşe göre yüzyıllar öncesine kimi görüşe göre kapitalizmin doğuşuna dayandırılmaktadır. Ancak günümüze gelindiğinde çağı anlamlandırma adına sıkça tekrarlanan bir kavram haline gelmiştir. Küreselleşmeye dair birçok kavram, açıklama, yaklaşım, boyutluluk ileri sürülebilir. Her geçen zaman farklı bir yönünden ele alınıyor olması ise hayatın her alanına sirayet edebilme özelliğinden kaynaklı görülebilir.

Daha öncede belirtildiği üzere Soguk Savaş'ın ardından Batı bloğu öncülüğünde dünyayı şekillendirecek yeni düzenin yapı taşları atılmaya başlanmıştı. Bu dönemde dikkat çeken çalışmalardan olan Fukuyama'nın tezi; yeni düzenin başlangıcını tarihin sonu, demokratik liberalizmi de bunun kazananı olarak görmesidir. Bir başka öne çıkan isim ise Fukuyama'nın bakışına karşı çıkarak yeni düzende dünya üzerindeki dengelerin ekonomi üzerinden değil de kültürel yakınlığa göre sınıflanacak medeniyetler üzerinden olacağını ileri süren Samuel Huntington'dur. 20.yy'ın son çeyreğinde ele alınan bu çalışmalar 21.yy'un ilk çeyreğinde, hangisini haklı çıkarmıştır sorusuna net bir cevap verilememektedir. Nitekim her iki görüşün haklı çıkan yanları olmakla birlikte her ikisinin savı da günümüz dünyasını anlamlandırmada tek bir açıya odaklı kaldıklarından eksik kalmaktadır (Koç, 2019: 205).

Huntington ile ilgili olarak geleceğe yönelik yaklaşımlarında ekonomiye gerekli önemi vermeyerek fazlasıyla kültür üzerinden okuma yapması ve bunu yaparken de mensubu olduğu Batı kültürünü öne çıkarması, tarafsız bakış açısına gölge düşürmesine neden olmaktadır. Kültürel üstünlükçü bakış açısıyla diğer medeniyetlerin Batının üstün değerlerine yaklaştıkça gelişebileceğini savunmaktadır. Bunu yaparken de Batı medeniyetinin üstünlüğünü demokratik rejime sahip devletlere sahip olmasında gören Huntington'un dikkate almadığı husus demokrasiyi rejim açısından ele alıp değerler üzerinde fazla durmayışıdır. Nitekim siyasal kültürü demokrasi değerleri ile örtüşen Batı dışı devletler ya da geniş anlamda medeniyetler bulunmaktadır. Buna binaen Huntington'un Batı dışındaki toplumları "ötekileştirmesi" ve Batı'yı "biricikleştirmesi" onu diğer medeniyetler üzerinde hâkim hegemonik bir tavır içerisine sokmaktadır (Çiçek, 2019, 12).

Küreselleşmenin en güçlü savunmasını üç boyutta; liberal demokrasi, ekonomi ve bireycilik üzerinden yapan Fukuyama sonraki çalışmalarında ise kendi tezini çürütecek yargılar ileri sürmüştür. Fukuyama "Tarihin Sonu'nda liberalizmin

alternatifi yok derken sonraki yazınlarında global çapta yaşanan gelişmeleri farklı bakış açılarına yönelerek açıklamaya girişmiştir. Sanayi ekonomisinden bilgi ekonomisine geçtiğimiz 20.yy'ın son çeyreğinden itibaren günümüze gelen süreçte ekonomik krizlerin, artan güvenlik ve terör sorunlarının, sosyo-kültürel çöküntünün dünyayı etkisi altına aldığı farkında olarak yeni argümanlar geliştirmiştir. Soğuk Savaş'ın galip tarafı zaferini kutlarken ve liberalizmi ideal ve tek düzen olarak görürken savunduğu bireycilik bencilliği getirmiş, geleneksel değerlerin de erozyona uğramasına neden olmuştur. Dünyada yaşanan “Büyük Çözülme”nin farkında olan Fukuyama tarihin sonu tezinden geri adım atarak ulus devlete olan ihtiyacın gerekliliğine vurgu yapmaya başlamıştır. Kapitalizm ile beklediği refah, yerine; işsizlik, gelir düzeyinde eşitsizlik hem ekonomide hem sosyal hayatta güven duygusunun azalması, suç oranları, uyuşturucu bağımlılığının artması, göçmen krizleri ve bununla gelişen kimlik krizi ve daha birçok toplumsal karmaşayı getirmiştir. Bütün bu çözülmenin farkında olan Fukuyama ulusal politikalara başvurarak yaşanan krizlerin önüne geçmeyi dolayısıyla da ulus devletin güçlendirilmesi gerekliliğini vurgulamaya başlamıştır (Yılmaz ve Akbulut, 2016: 84).

Küreselleşmenin günümüzde nasıl bir seyir izlediği onunla bütünleşen güçlü Batılı devletler üzerinden de okunabilmektedir. 21.yy'ın ilk çeyreğinde yaşanan gelişmeler arasında küreselleşmenin aktörleri olarak öne çıkan uluslararası/bölgesel kuruluşların etkinliğinin sorgulanması olmaktadır. Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği örnekleri üzerinden yukarıda da değindiğimiz bu örgütlerin işlevselliğinin tartışılmasına neden olacak en büyük gelişme Avrupa Birliği ile simgeleşen Birleşik Krallığın 2016 yılında aldığı Brexit kararı olmaktadır. Brexit kararı ile Avrupa Birliği'nden bayrağını indiren İngiltere'yi böyle bir karar almaya iten etmenler ise Birliğin sorunları çözmede yetersiz kalması olarak görülebilir. 2008 ekonomik krizinden sonra AB'nin iktisadi büyümesinin düşmesi ve bir kriz sarmalına girmesi İngiltere'nin tek başına daha iyi bir ekonomik büyüme verileri sağlamasına yol açmıştır. Bunun dışında Birlik içindeki ülkeler arasında dolaşımın serbest olması ve Avrupa'ya geçmeye çalışan binlerce mültecinin Avrupa Birliği'nin kapısı önünde bekliyor olması buna yönelik yaptırımların etkili olmaması bu kararı almasında öne çıkan bir diğer neden olarak görülebilir (Kutlay, 2017: 9).

İngiltere'nin Brexit kararından sonra Avrupa Birliğinin geleceğinin sorgulanması beraberinde küreselleşmenin geleceğinin sorgulanmasına da yol

açmaktadır. Bazı çevreler tarafından Brexit'e bakış küreselleşme yanlıları ile küreselleşmeden zararlı çıkanlar arasındaki çatışmanın yansıması olarak görülür. Nitekim küresel kültüre yakın yerler (Londra ve çevresi) Birlik içinde kalma yanlısı iken küreselleşmeye olumsuz bakan kesim olarak nitelendirilen kırsal kesim çıkma eğilimi göstermiştir. Birçok ülke güçler dengesinde yerini sağlama almak için bu birliğe girmeye çalışırken İngiltere'nin böyle bir karara imza atması onun birlik içindeki diğer ülkelere de örnek olacağı endişesini arttırmaktadır. Avrupa kıtasında yükselen sağ kanat-sol kanat ayrımının Avrupa bütünleşmesini nasıl etkileyeceği ve birliğin çıkarlarının üye ülkelerin ulusal çıkarları ile ne derece örtüştüğü bu süreçte problem teşkil eden konular olarak öne çıkmaktadır (Kutlay, 2017: 12).

Küresel çapta sorgulanan "küreselleşme doktrini" Trump yönetimi altındaki Amerika'nın da gündeminde olan bir konudur. Küreselleşmenin menşei olarak görülen Amerika Birleşik Devletleri, 2016 yılında yapılan başkanlık seçimlerinde cumhuriyetçi kanattan Trump'ın seçimleri kazanmasından bu yana küreselciliği tavsatacak söylemlerle hareket etmiştir. Barack Obama döneminde "Dünya Yurttaşlığı" reddedilemeyecek küresel bir gerçeklik olarak görülürken; Trump yönetimi ise daha çok ulusal sınırlara yönelerek Amerikan yurttaşlığı ve Amerikan vatanseverliğini öne çıkaran ifadeler kullanmaktadır. BM İnsan Hakları Konseyi, Uluslararası Ceza Mahkemesi gibi kurumların yetkinliğini tanımadığını uluslararası kuruluşların devlet egemenliğinin üstünde olamayacağını dile getirmektedir. Ekonomi odaklı bazı küresel kuruluşların ekonomiyi iyi kontrol edemediğini, bunların küresel sorumluluk getirerek ulusal çıkarları zedelediğini savunurken bir yandan da kozmopolitanlığa karşı çıkmaktadır (Başkı, 2018). Bu süreçte uluslararası kuruluşların işlevselliğini sorgulayan Trump yönetimindeki ABD'nin, kaçak göçmenlere karşı önlem almak için çok tartışılan Meksika Duvarını örmesi ulusal sınırlarını korumanın bir yansıması olarak görülmektedir. Küreselleşmenin yıkıcı sonuçlarından biri olan ve durdurulamaz hale gelen göç olgusuna uluslararası kuruluşların yetersizliği devletlerin ulusal politikaları ile çözüm yollarını sertleştirmelerine neden olmaktadır. Ülkelerindeki şiddet, işsizlik ve yoksulluk gibi sorunlardan kaçıp daha iyi bir hayat kurmak için kilometrelerce yol kat eden binlerce göçmenin ABD sınırında kapitalist düzenin aşılmaz duvarıyla karşılaşması bunun apaçık örneği olmaktadır.

Küreselleşme her ne kadar devletlerin ideolojilerinde, düşünürlerin görüşlerinde, bireylerin algılamalarında farklılık gösterse de durdurulamaz bir gerçeklik olarak günümüzde yer etmektedir. Çünkü küreselleşme her geçen gün daha da ilerleyen bilgi ve iletişim teknolojilerinden beslenmektedir. Yukarıda birçok boyuttan detaylı şekilde ele alındığı üzere bireyler, toplumlar, devletler zaman ve mekân tanımadan sınırsız bir bağlantılılık içerisinde bulunmaktadır. Bu bağlantılılık onlara birçok avantaj sağlarken bir o kadar da dezavantaj durumu içerisinde barındırmaktadır.

Keyman'ın benzetmesi ile tanımlanacak olunursa küreselleşme süreklilik arz eden bir türbülans durumudur. Bu nedenle toplumlar sürekli bir kriz yönetimi altında olmaktadır. Küresel türbülans bir yandan terör tehlikesine diğer yandan ekonomik vurgunlara, küresel iklim değişimlerine vs. neden olmaktadır. Dolayısıyla buna teknolojinin getirdiği hız da eklenince küresel çalkantı sürekli bir seyir haline gelmektedir (Keyman, 2017). Örneğin bundan binlerce yıl önce ilk olarak Mısır'da ortaya çıkan çiçek salgınının başka bir coğrafyaya ulaşması yüzlerce yıl sürerken bugün Çin'in bir kentinde çıkan virüsün tüm dünyayı etkisi altına alıp küresel bir salgın yaratması sadece haftalar sürmektedir. Tüm bu bulgular göstermektedir ki dünyanın akışı durdurulamayacağı gibi günümüz küresel dünyasında; insanların, malların, sermayenin, kültürün ve çok daha fazlasının akışı da durdurulamayacak bir gerçeklik haline gelmektedir (Nye ve Welch, 2010: 343).

İKİNCİ BÖLÜM

ULUS DEVLET OLGUSU

2.1. Devlet Nedir: Modern Öncesi Dönem

Yüzlerce yıl öncesinden başlayıp günümüze kadar birçok farklı dönem geçirerek varlığını devam ettiren devlet örgütlenmesinin ilk olarak nasıl ortaya çıktığı üzerine birçok düşünür tarafından birçok sav ileri sürülmüştür. Bu düşünürlerin devletin oluşumu ve toplumların geçirdiği evreleri; ilkel/medeni, erken/ergin, modern/modern öncesi gibi çeşitli şekillerde ifade ettikleri görülmektedir. Ancak literatürde en çok kullanılan şekli ile ifade edecek olduğumuzda modern öncesi dönemin ulus devlet öncesini kapsadığını, modern döneme geçişin eşik noktasının ise ulus devlet modeli ile başladığını görmekteyiz (Çöllü, 2019: 25)

Modern öncesi dönemde devlet örgütlenmesine geçişin incelenmesi “Devlet nedir?” sorusu ile başlamaktadır. Bu sorunun cevabı tarihin her döneminde farklı formları ile karşımıza çıkan devletin farklı yaklaşımlar ile ifade edilmesine sebep olmaktadır. Antik çağ düşünürlerinden olan Aristo ve Platon, devletin doğal formu olarak site devletini görmektedirler. Platon’un ideal devleti bireylerin özgürlüğünü güvence altına alan onların mutlu ve erdemli bir şekilde yaşamasını amaç edinen bir yapılanmadır. Bu yapılanma savunduğu değerler nedeniyle sosyal devlet ilkesine benzetilmektedir (Köktürk, 2011: 76). Büyük bir İmparatorluk yapısında bu ideal devletin gerçekleşemeyeceğini bilen İlk Çağ düşünürleri ancak doğrudan yönetime imkân tanıyacak seviyede küçük nüfuslu devletleri uygun model olarak görmektedirler. Platon’un ideal devleti ve Aristo’nun düşüncelerinde devlet kavramı günümüzün oluşumlarına kıyasla fazla ütöpik kalsa da devletin ne olduğu, neden gerekli görüldüğü ve alternatif yönetim biçimleri sunması anlamında ilk düşüncelerin ortaya konması açısından önemli bir yere sahiptir.

Modern öncesi dönemlerde devlet kavramının çeşitlilik arz ettiği görülmektedir. Bunun nedeni farklı coğrafyalarda yaşayan toplumların farklı sosyal, siyasal, kültürel düzene sahip olup farklı deneyimler geçirmesinden kaynaklı

görülebılır. Örneğın Doğı medeniyetinden ünlü Arap-İslam düşünürü İbni Haldun'un devlet tasavvuru Batılı düşünürlerden daha farklı bir yaklaşıma sahip olmaktadır. İbni Haldun, devlet kavramını kendi üretmiş olduğı “Asabiyet Teorisi” ile açıklamaktadır. Devletin temeline koymuş olduğı Asabiyet Teorisi; bireyler arasında soy bağına dayalı olarak kurulan dayanışma ruhu ve yardımlaşmanın her türlü tehlikeye karşı birlik olma bilinci yarattığı soyut bir kavramdır. Nitekim bu asabiyetin amacı devlet kurmakta yatmaktadır. Bu doğrultuda düşünöre göre insan nasıl bir ruha sahip olarak yaratılmışsa devletin ruhunu da işte bu asabiyet oluşturmaktadır (Yumuk, 2010: 244-247).

Modern öncesi dönemde Orta Çağı gelindiğinde devlet anlayışının, geleneksel olarak da nitelendirilebilecek tarıma dayalı bir topluma evrilmektedir. Batıda feodal devlet olarak öne çıkan bu yapı gerçek anlamda merkezi iktidarın olmadığı, toplumun çok fazla sınıfa ayrıldığı parçalı ve düzensiz bir örgütlenme biçimi olarak görülür. Kendi kendine yeten kapalı bir ekonomiye sahip olan feodal devlette toprağın tasarrufu feodal beylere ait olmaktadır. Siyasi yapısının en üstünde ise yetkisi sınırlı ve mutlak egemenliği bulunmayan bir kralın varlığı mevcuttur. Kralın altında hiyerarşik yapıda birbirine bağılı soylular bulunmaktadır. Bu hiyerarşik yapı bir piramit misali üst lord, lord gibi sıfatlarla sıralanırlar. Bu piramidin en altında lorda bağılı ve onun himayesine girmiş vassal adı verilenler ve vassalın zorla çalıştırdığı ona bağılı serfler bulunmaktadır (Köktürk, 2011: 80).

Karışık ilişkiler ağına sahip olan feodal devlette öne çıkan temel öge bölünmüşlük ve günümüz modern devletlerine benzer siyasal örgütlenişin olmayışıdır. Feodal devletin çok parçalı ve bölünmüş yapısı ortaçağın sonlarına doğru yerini tek başlılığa bırakarak modern devlete geçişte büyük öneme sahip olan mutlakiyetçi devlete dönüşmektedir (See, 2001: 20).

2.2. Modern Devlete Geçişte Mutlakiyetçi Devletin Rolü

Devletin ne olduğı, nasıl var olduğı ve ona yüklenen fonksiyonların neler olduğı hakkında birçok sav geliştirilmiş olsa da onun tarihsel süreç içerisinde farklılık göstererek gelişme gösterdiğini söyleyebiliriz. Bu noktada modern ulus devlet yapılanmasına geçiş birbirini tamamlayan tarihi gelişmelerin sonucu olarak meydana gelmiştir. Bu anlamda moderniteden kastedilen; sosyo-ekonomik ve teknolojik gelişmelerin dini, ekonomik, politik, kültürel hayatta geleneksel olandan kopuşa neden olması ile yeni yaşama biçimine geçilmesi süreci olmaktadır (Toku, 2019: 219).

Modern devlet terimi asıl olarak klasik (geleneksel) dönemi günümüz anlamındaki devlet olgusundan ayırmak için kullanılan bir kavram olarak güç kazanır. Modernite birçok tanımla açıklanabileceği gibi temel nosyonu; toplumsal, siyasal, ekonomik hayatın bilhassa yaşam tarzının ve ahlaki değerlerin rasyonel anlamda dönüşümünü ifade eder. Eskinin geleneklerinin, tutum ve inançlarının yerine akılcı-bilimsel bir düşünce tarzını koyar. Bu başka bir anlamda dogmatik düşünce ve kaderci bakış açısından koparak laik bir yönetim ve bilimsel normda bakış açısı geliştirmektir (Toku, 2019; 220-221). Bunu siyasal örgütlenme bazında geleneksel yahut ilahi otoriteden yasal (ussal) otoriteye geçiş olarak görebiliriz. Bu geçiş ve yerine yeni düzenin kurulması bir anda olmamakla birlikte yüzyıllar içerisinde farklı otoritelerin yönetimleri altında bir nevi geçiş dönemi içerisinde gerçekleşmiştir. Devlet yapısının büyük değişimler geçirdiği bu süreçte modern ulus devlete geçişin bir aşaması görülen mutlakiyetçi devlet, feodal devletin yıkılmasından sonra boşalan siyasal iktidarı doldurmada ve yeni düzenin kurulmasına aracı olmada büyük öneme sahip olmuştur. Bu doğrultuda ortaçağın sonlarında yönetimde tek başlılığın hüküm sürdüğü mutlakiyetçi devletler; feodal sistemin karmaşık ve parçalı yapısının aksine Avrupa’da siyasal istikrarın sağlanmasında ve merkeziyetçiliği yerleştirmede güçlü aktörler olmuşlardır.

Mutlakiyetçi devletlerin güçlenişi ile modern dönemin başlangıcı paralel seyretmektedir. Aslında bu durum kapitalist sistemin de doğuşuyla fazlasıyla ilişkilidir. 15 ve 18. yüzyıllar arasında hüküm süren mutlak devlet, asıl olarak ekonomik politikaların (merkantilizm) güvencesinde gelişme gösterirken bunun dışında güç kazanmasında birçok siyasal ve sosyal dinamiğin etkisi olmaktadır. Bu dinamikler özetle birkaç madde halinde sıralanabilir (Erkış, 2013: 60);

- Monarklar ve feodal beyler arasında iktidar hakkı için yürütülen çatışmalar,
- Vergilendirmenin ve sosyal yükümlülüğün ağırlığına karşılık köylülerin sürekli ayaklanmaya başlamaları,
- Ticaretin, ticari ilişkilerin ve piyasa ilişkilerinin yaygınlaşması,
- Rönesans kültürünün yaşanması ile bilimde, sanatta, siyasette görülen değişimler,
- Teknolojide özellikle de askeri teknolojideki gelişmeler,
- Ulusal monarşilerin (özellikle İngiltere, Fransa ve İspanya’da) bütünleşmeleri,

- Reform hareketleri sonucunda Katolikliğin evrensel iddialarına meydan okunarak Protestan mezhebin ortaya çıkması,
- Devlet ve kilise arasındaki mücadeleler olmaktadır.

Anlaşılabacağı üzere mutlakiyetçi devletin, modern devlet yapılanmasının ilk aşaması şeklinde görülmesine neden olan en büyük etken kurumsal anlamda birçok yeniliğin bu dönemde atılmasından kaynaklı olmaktadır. Yukarıda sıralananların özeti şeklinde merkezîyetçi iktidarın kurumsallaşmanın en önemli göstergeleri; merkeze bağlı bürokrasinin olgunlaşması, tamamen devlete bağlı düzenli bir ordu, devlet gözetiminde yürütülen ekonomi piyasası ve ticaretin gelişimine yönelik teşvikler, diğer devletlerle etkileşimi sağlayacak diplomatik yapılanma (elçilikler, konsolosluklar) ve devletin yaşam kaynağı olarak görülen istikrarlı bir vergilendirme rejimi olarak sıralanabilir.

Feodal sistemin tasfiye edilmesinden mutlak devlet aşaması ve modern devletin kurumsallaşması süresince yukarıda bahsedilen birçok alanda olduğu gibi siyaset ahlakında da birtakım değişimlerin, dönüşümlerin yaşandığı görülür. Modern devletin ilk basamağı sayabileceğimiz modern devlete geçişte bu dönüşümün düşünsel felsefesini oluşturan dönemin öne çıkan isimleri Nicaola Machiavelli, Jean Bodin, Thomas Hobbes olmuştur (Akad, 2011: 533). Ayrıca bu düşünürler değişen dünyada yeni devletin ve yeni toplumun şekillenmesine yazdıkları eserler ile yardımcı olmuşlardır. Ortaçağ düşün dünyasında öne çıkan bu üç düşünürün ortak özelliği, dönemin koşullarından ileri bir perspektifle hem laik bir bakış açısına sahip hem de siyasi bir örgütlenmenin zorunluluğuna dikkat çekerek mutlak monarşiyi savunmaları olmuştur.

2.2.1. Machiavelli, Bodin ve Hobbes’da Devlet Felsefesi

2.2.1.1. Machiavelli’de Devlet Felsefesi

Machiavelli (1469-1527) “*Prens*” adlı eserinde yaşadığı dönemin çerçevesinden çıkarak siyasal düşünceye özgün ve yaratıcı katkılar sunmuştur. Düşünür, siyasetin ahlaki dayanağını kırarak yerine “*ulusal birlik, milliyetçilik, feodalizm düşmanlığı, ticarete övgü, yasa önünde eşitlik, bağınazlığı kötüleme*” gibi burjuva ideolojisinin temel öğelerini öne çıkarmıştır. Bu anlamda düşünürün burjuva sınıfının ideolojisini egemen kılma gayretinde olduğu söylenebilir (Köktürk, 2011: 89).

Machiavelli eserinde, mutlak devletleri feodal devletlere göre üstün görmüş ve devlet meşruiyetini ilahi kaynaklardan ayırarak dünyevileştirmiştir. Çünkü içinde yaşadığı dönemin ve toplumun siyasal parçalanmışlığının en büyük sebebi olarak kiliseyi görmüştür. Devlet yönetimini ahlaktan, metafizik unsurlardan ayırırken siyasette başarılı olmanın, devleti iyi yönetmenin yolunda atılan her adımın ise mübah olduğu anlayışını savunmuştur. Siyasal istikrarı sağlayacak ve düzeni kuracak olanın mutlak güç sahibi “Prens” ile elde edileceği savı ile mutlak devletin güçlenmesine katkı sağlamıştır (Eryücel ve Arslanel, 2011: 4).

2.2.1.2. Jean Bodin’de Devlet Felsefesi

Mutlak devletçiliği savunan ve geliştiren düşünürlerden bir diğeri olan Jean Bodin (1530-1596), modern devlet anlayışının öncü ilkelerinden olan ve aynı zamanda kapitalist anlayışa paralel doğrultuda “toplumsal rıza” kavramına vurgu yapan noktalara değinmiştir. Bu doğrultuda egemenden çok “egemenlik” kavramını öne çıkaran bakışı ile egemenliğin sürekli, bölünemez, devredilemez ve mutlak olduğunu savunur. Nitekim “Kral öldü, yaşasın kral” sözü, egemenlik anlayışında modern devletle birlikte daha da gelişecek olan devletin sürekliliğinin devamlı kılınmasını sağlamanın yansıması olmaktadır (Eryücel ve Arslanel, 2011: 6).

Bodin’in devlet anlayışı ve kaynağına dair görüşleri çelişkili olsa da mutlak egemen olarak gördüğü kralın mutlaklığının Machiavelli’de olduğu gibi keyfi ve despot nitelikte olmadığını belirtir. Örnek verecek olursak ona göre doğal hak olan mülkiyetin dokunulmazlığı doğal hukukla güvenlik altına alınmıştır. Ve egemen ona sahibinin rızası olmadan dokunamaz. Bu doğrultuda bir yandan monarkın egemenliğinin meşruiyetini güçlendirmeye çalışırken diğer yandan halkın sahip olduğu hakları göz önüne alarak başka bir hukuksal yapı oluşturduğu söylenebilir (Akad, 2011: 570).

2.2.1.3. Thomas Hobbes’ta Devlet Felsefesi

Hobbes’un (1588-1679) devleti de Machiavelli gibi mutlak devlettir. Bu görüşünü Ortaçağ Avrupa’sında birçok iç savaşın yaşandığı dönemde, 1651 yılında kaleme aldığı “*Leviathan*” adlı eseri ile ortaya koymaktadır. Thomas Hobbes’un tezine göre bu eserde doğa durumunda herkesin herkesle savaş halinde olduğu varsayılır. Bu çatışma halinin son bulmasının ise insanların bir sözleşme ile özgürlüklerini Leviathan’a devretmeleri gerekliliğidir. Aslında Leviathan, Hobbes’un aşama aşama ulaştığı devletin son şeklidir. Öncesinde ise insanların birbirinin kurdu olarak yaşadığı

daha çok tahayyül üzerine dayandırdığı “doğa durumu” vardır. Hobbes “doğa durumu”nu, insanların neden bir sözleşme yolu ile devlet örgütlenmesi şekline geçmesi gerektiğini açıklamak için kullanmıştır. Bu doğrultuda Leviathan ile kastedilen din odaklı yönetim anlayışından uzak ve mutlak kralın başında bulunduğu devlettir. Hobbes devletin varlık sebebini toplumsal asayiş, güvenliği sağlamak olarak görür. Kötülük düşünen insanları başkalarına verecekleri zararlardan koruyup kendi güç ve emekleri ile mutlu yaşatmanın yolunun, bütün irade ve güçlerini tek bir kişiye devretmekle olacağını savunmaktadır (Akad, 2011: 572).

Mutlakiyetçi devlet yönetimini savunan Orta Çağ Avrupa’sının üç önemli düşünürü üzerinden yansıyan profile bakıldığında varılacak kanı; siyasi istikrarsızlık içinde olan Avrupa’nın ancak mutlak bir egemene itaatle düzene sokulacağı ve güçlü bir yönetim sağlanacağı inancına sahip olduklarıdır. Güç kazanmasında yukarıda bahsedilen birçok faktörün etki ettiği mutlakiyetçi yönetimlerin felsefi altyapısının bu düşüncelerle geliştiği söylenebilir.

Mutlakiyetçi dönem belirtildiği gibi birçok siyaset bilimci tarafından modern devlete geçişte bir ara dönem olarak görülmektedir. Bu doğrultuda mutlak devletin bir diğer işlevi de feodal sistemin tamamen ortadan kaldırılmasında aracı bir role sahip olmasıdır. Böylece mutlak devlet, modern devletin ortaya çıkışında tarihi görevini tamamladıktan sonra yıkılarak yerini modern ulus-devlete bırakmıştır. Bu bir anda gerçekleşmemekle beraber yaşanan ara dönemlerin getirmiş olduğu yeniliklerle alt yapısı kurulmuş sonrasında ise Avrupa kıtasında gerçekleştirilen devrimlerle mutlakiyetçi düzen ortadan kaldırılmış ya da sembolik hale getirilmiştir (Kotan, 2016: 23).

Modern devlete geçiş yukarıda belirtildiği üzere salt siyasal alandan gerçekleşmemekle beraber diğer dinamikler de bu süreçte tamamlayıcı işlev görmektedir. 15.yy’dan itibaren konjonktürel anlamda yaşanan gelişmeler modern döneme geçişte diğer güçlü faktörleri doğurmuştur. Bu yüzyılda Avrupalılar tarafından başlatılan Coğrafi Keşifler beraberinde yeni kıtaların, okyanusların bulunmasına yol açmıştır. Öncesinde Akdeniz üzerinden yapılan deniz ticaretinde Atlas Okyanusunun bulunması ile Avrupa’da bu okyanusa kıyısı olan liman ve şehirler önem kazanmıştır. Özellikle bu dönemde İtalya’nın Doğu ile Batı medeniyetini birbirine bağlayan köprü görevi görmesi çağının çok ilerisinde bir sosyo-ekonomik yapıya kavuşmasına olanak sağlamıştır. Bunun dışında ilk sömürgeci devlet olarak

İspanya ve Portekiz ülkelerinin de bu dönemde siyasal bir örgütlenme yolunda giderek güç kazandıkları görülmektedir (Hanilçe, 2010: 62).

Bir başka dönüşüm ise dini açıdan gerçekleşmiştir. Kilisenin etkili olduğu feodal dönemde din ahlakı üzerine kurulu olan devlet felsefesi, modern devlete geçiş sürecinde dini perspektiften çıkarak “amaca giden her yol meşrudur” anlayışına kaymıştır. Bu doğrultuda siyasetin genel ölçüsü de her zaman için başarı kıstasına dönüşmüştür. Toku (2019: 219-221), bu durumu epistemolojik değişim olarak açıklamaktadır. Başka bir ifadeyle dogmatik bilginin yerine seküler bilginin önem kazanmasıdır. Orta Çağ Avrupa’sında bu değişimlerin yaşanmasında kilisenin iddia ettiğinin aksine Coğrafi Keşifler neticesinde dünyanın yuvarlak olduğunun kanıtlanması, Rönesans ve Reformun getirmiş olduğu Aydınlanma Çağı gibi unsurlar etkili olmuştur. Bütün bu gelişmeler ve epistemolojik değişim aynı zamanda toplumların sosyo-kültürel hayatlarında onları her türlü kutsaldan bağımsızlaştırarak modern devlet yapılanmasına geçişte etkili olan dinamikler olmaktadır.

2.3. Ulus Devlet Modeli: Kavramı ve Gelişimi

Modern devletin bir formu olan ulus devletin temelleri yukarıda detaylı bir şekilde bahsedildiği üzere 12.yy’dan itibaren meydana gelen gelişmeler ışığında atılmıştır. Ulus devletin tek bir tanıma sığamayacak kadar geniş bir yelpazeye sahip olması, onun anlaşılmasını, 18.yy’a kadar devam eden sürecin izlenmesi ile olanaklı kılmaktadır. Nitekim bundan önceki süreçte modern ulus devleti doğuran gelişmeleri ele almıştık. Ulus devletin siyasal bir form olarak ortaya çıkışına biçilen en uygun doğum yılı ise 1789 “Fransız Devrimi” olmaktadır. Ancak belirtmek gerekir ki bazı görüşlerin savunusunda 1648 “Westphalia Anlaşması” ulus devletin oluşumunda Devrimden önce meydana gelmiş olan ilk kırılma noktası olarak görülür. Avrupa’da otuz yıl savaşları sonucu imzalanan bu anlaşma ile göreceli de olsa dinsel özgürlüğün ve sınırları belirli bir toprak bütünlüğü anlayışının doğmasının temeli atılmış varsayılır. Bu anlamda Westphalia, kilise-devlet ayrışması için verilen mücadelede ve ulus devlet yapılanmasına varan süreçte devletin hâkimiyet kavramının değişmesine neden olacak gelişmelerin başlangıcı olarak kabul edilebilir (Karabulut, 2016: 81).

Burjuvazi-halk ve kral-seçkin sınıf arasındaki mücadelenin yansıması olarak görülen Devrimin birden fazla nedeni bulunmakla birlikte asıl nedenin feodal sistemin artık üretemiyor olması görülebilir. Nitekim burjuvazi ve köylü halk kesiminin çıkar kardeşliğinin başlangıcı da bu evrede gelişme göstermektedir. Feodal beylerin hükmü

altında adaletsiz ve eşit olmayan bir toplum düzeninde ağır vergiler altında köle gibi çalıştırılan köylü halk, tam da burjuvazi sınıfının istemiş olduğu isyan derecesine ulaşmışlardır. Nitekim devamında isyan kıvılcımlarının atılması da gecikmemiştir. Keskin sınıf ayrımlarının yaşandığı karanlık Ortaçağ Avrupa'sı; -bilhassa burjuvazinin desteği ile- halkın, özgürlük, eşitlik, adalet istekleri altında isyana başlamalarına neden olmuştur. Kendine modern formda bir devlet modeli arayışına giren bu burjuva sınıfın asıl amacı ise halk özgürlüğü kılıfı altında sermayenin sınırsız ve engelsiz bir şekilde dolaşımını sağlayacak iktisadi bir özgürlük isteğidir. İşte bütün bu gelişmeler neticesinde çıkan isyanlar Fransız İhtilali'nin de yaklaşan ayak sesleri olmuştur. Devrimin düşünsel anlamda hazırlayıcısı olan aydınlanma felsefesi, ekonomik ve toplumsal modernleşmenin yaşanması (anayasanın ilanı, kurucu meclisin oluşması, insan haklarının önem kazanması vs.) milli bir ulus olma yolunda önemli atılımlar olmaktadır. (Öğün, 2000: 74).

Fransız Devrimi'nin ulus devleti meydana getiren etkisine değinildikten sonra ulus devletin ne olduğu sorusu belirlemektedir. Ulus devleti modern öncesi siyasal örgütlenmelerden ayıran mihenk taşı egemenlik kaynağının radikal bir dönüşüme uğrayarak değişmesidir. Bu anlamda ulus devlet (milli devlet), egemenlik kaynağını ulusa dayandıran siyasal erkin belirli bir toprak parçası üzerindeki iktidarıdır. Bu toprak parçası *vatan* olgusu altında somutlaşarak geleneksel dönemin ucu açık olan doğal sınır anlayışını değiştirmektedir. İdeolojik olarak kurgulanmış vatan toprağının altında yaşayan fertlerin siyasi bir bağ ile bu vatana bağlanmasıyla da *vatandaş* kavramı ortaya çıkmaktadır (Şen, 2004: 55).

Modern devlet üzerine yaptığı tahlillerle öne çıkan isimlerden Gianfranco Poggi (2008: 80), ulus devletin oluşumunu feodalizm ve kökenlerinden 18.yy Batı Avrupa'sına kadar uzanan süreçteki gelişmeler ışığında açıklamaktadır. 16. yy'a kadar tam anlamıyla bir devlet oluşumunun dahi olmadığını ileri süren Poggi, ulus devlet gibi tek bir siyasi iktidar altında toplanan devlet örgütlenmesinin de yeni bir kavram olduğunu savunur. Ulus devletin doğasını ve gelişimini örgütsel olarak kurumsallaşma derecesi ölçütünde açıklar. Bu anlamda bir devletin ulus çatısı altında örgütlenmesinin somut ve kurgusal anlamda birden çok dayanağı bulunmaktadır. Poggi'nin modern ulus devleti liberal, anayasal, temsili yönetim biçimi üzerine kurulu olarak somutlaşmaktadır. Poggi aralarında onları birbirine bağlayacak kolektif bir kimliğin olmadığı nüfus topluluğunun ulusa dönüşümünü ise toprak unsuruna bağlamaktadır.

Bu anlamda ulus; sınırları belirli bir toprak parçasındaki nüfusun, farklılıklarının indirgenerek ortak bir aidiyet hissi altında kümelenmesidir (Poggi, 2008: 37).

Ulus devletin oluşum sürecinde incelenmesi önem arz eden meşruiyet kavramı modern öncesinden itibaren karşıladığı anlamlar nedeni ile tartışılan ve değişkenlik gösteren bir kavram özelliği taşır. Türkçe lügat anlamı ile *şeriate uygun, müsaade edilen şey*, anlamına gelen meşruluğun siyasetteki yeri; “yasaya, ahlaki(dini) değerlere, kamu vicdanına” uygun davranma durumudur (Coşkun, 2007: 43). Birçok sosyal bilimcinin kendi tahlillerinde açıklamış olduğu meşruluk kavramı Poggi’nin nezdinde bilinçli bir boyun eğiş, itaat anlamını karşılar. Modern devlet ile meşruiyetin kaynağının değiştiğini vurgulayan Weber ise bütün egemen çeşitlerini kapsayacak üç farklı meşrulaştırma biçimi geliştirmiştir. Bunlar; meşruiyet kaynağını din, töre, gelenek gibi değerlerden alan “*geleneksel otorite*”, Tanrı vergisi olarak görülen “*karizmatik otorite*” ve modern dönemi karşılayan anlayışta meşruluğun gökte değil yerde aranması gerektiğini önceleyen “*yasal-ussal otorite*” şeklinde sıralanabilir (Coşkun, 2007: 47).

Devlet neden meşru görülür sorusuna en olağan cevabın; düzeni sağlama, özgürlükleri güvence altına alıp insan haklarını ve eşitliği gözetme, adaleti sağlama misyonu ve ideasına sahip olmasından kaynaklı olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda ulus devleti meşruiyeti açısından tanımlayacak olduğumuzda, iktidarın yönetime gelişinde gücünü tanrısal iradedenden alan mutlak hükümdarın yerine; ulusu koyan halkın egemenliği olarak tanımlayabiliriz. Başka bir ifade ile ulus devlette meşruiyet, genel anlamda cumhuriyet olmaktadır. Bu anlamda devletin varlık sebebi modern dönemde yeni bir egemenlik anlayışına bürünerek meşruiyetini halka (ulusa) dayandırmaktadır (Küçük, 2011: 116).

Günümüzde sosyalist, kapitalist, monarşik, demokratik gibi farklı oluşumlar üzerinden varlığını sürdüren ulus devlete yaklaşımsal olarak genelde ekonomik bakış açısı ile bakılırken bir diğer yaklaşımsal boyutu ideolojik olmaktadır. Bunun ideolojik boyutu milliyetçilik, ekonomik formu ise kapitalizm olmaktadır. Nitekim ulus devleti ekonomist bakış açısı ile anlamlandırmak demek kapitalizm ile ilişkisine bakmak ile eş değerde görülür. Bu doğrultuda ulus devletin anlaşılması ona göbek bağıyla bağlı olan konuların incelenmesini zorunlu kılmaktadır.

2.4. Ulus Devlet Ve Milliyetçilik

Milliyetçilik, ortaya çıkışı ile doğrudan ilişkili olduğu Fransız İhtilali'nden bu yana ne olduğu hakkında üzerine yapılan araştırmaların ve tartışmaların hala sürdüğü ideolojik bir olgudur. Nitekim bu ideolojik olgunun önemi ulus devleti anlamada onun oluşumunu doğrudan etkileyen bir etmen olmasından kaynaklı olmaktadır. Bu noktada milliyetçiliği ulus devletten ayrı düşünemeyeceğimiz gibi onu oluşturan unsurlarla da (millet olma, milli bir kültüre ve kimliğe sahip olma gibi) ilişkisini incelemek kaçınılmaz olmaktadır. Bu doğrultuda ideoloji olarak milliyetçiliğe geçmeden önce ulus devlet için ele alınması gereken hususi konu bu milliyetçiliğin dayandığı millet/milli kavramının ne olduğu üzerinedir.

2.4.1. Millet Kavramı: Milli Kimlik ve Kültür

Etimolojik olarak incelendiğinde Arapça “*milla*” sözcüğünden türetilen kelimenin İngilizceye “*nation-national*” şeklinde, Türkçeye ise “*millet-milli-millicilik*” olarak çevrildiği görülür (Şentürk, 2005: 64). Buna binaen Fransız İhtilalinden sonra ortaya çıkan milliyetçiliğin isim kökeni olan milletin tanımına ilişkin tanımlamaların çok çeşitli olduğunu görmekteyiz.

Sosyoloji bilimine göre millet; toplumların tarihi süreç içindeki evrimi sonucu oluşmuştur. Bu süreç aşiret-kabile-imparatorluk ve son olarak millet merhalesi şeklinde gerçekleşmiştir. Millet olmanın günümüz anlamındaki karşılığı belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan, devlet otoritesi ile temsil edilen hukuki bir teşkilat olarak ortaya çıkar. İşte bu disipline göre millet olmanın koşulu yasalar karşısında eşit olan insanların tasada ve kıvançta ortak duyguları paylaşması olmaktadır (Türkdoğan, 1999: 81).

Sosyolojik kavramı destekler nitelikte düşünceye sahip Emerson'ın tanımında ise millet, iki anlamda bir bütün olduklarını hissededen insanların meydana getirdikleri topluluktur. Birincisi bir toplumsal mirasın en önemli unsurlarına ortaklaşa sahip oldukları, ikincisi gelecekte yazgılarının ortak olduğu duygusudur (Bayraktutan, 1996: 11).

Millet'in modern devlet öncesinde neyi karşıladığını kaynaklara dayandırarak açıklamaya çalışan Hobsbawm (2010: 30-34), “*nation*” kelimesinin bu dönemde köken ya da soya işaret ettiğini aktarmaktadır. Bir başka kaynakta ise “*zümre*, herhangi bir topluluk” anlamlarını karşılamaktadır. *Nation* kelimesinin politik bir örgütlenmeye eşdeğerde millilik unsuru kazanmasının ise çok da eskilere gitmeden Devrimle birlikte

yaygınlaştığını belirtmektedir. Bu doğrultuda 18.yy'dan itibaren milletin, aynı vatan toprağı çatısı altında yaşayan halkı ifade ettiği söylenebilir

Fransız düşünür Ernest Renan'da millet tanımı, hem sübjektif unsurların hem de planlı bir kurgunun birleşimi şeklindedir. Renan'ın millet tanımında etnik unsurların yeri önemsiz görülürken o milleti; ortak hissiyat, ruhani duygular içerisindeki “*kader birliği topluluğı*” olarak görür. Ancak bu hissiyatın oluşmasında geleneksel unsurları yetersiz görmekle birlikte daha çok siyasal bağlarla oluşturulmuş kader birliğini kasteder. Başka bir ifadesinde ise milleti “*ahlaki bir bilinç*” olarak tanımlamaktadır. Nitekim bu ahlaki bilinç ile bireyler ulus toprağına sadakat bağlarıyla bağlanır ve modern anlamda devlet olgusunu oluştururlar (Renan, 2016: 52).

Türkçü kimliğı ile nam salan Türk milliyetçiliğinin gelişimi aşamasından önemli düşünceler ortaya koyan Ziya Gökalp'in millet tanımı ise “*terbiyede, harsta, yani ortak duygulara iştiraktır.*” “Dili dilime, dini dinime uyan” mantığı ile açıkladığı millet kavramının, dil ve duyguda birlik ve bu birlik üzerine bir aidiyet şuurunun oluşması ile gelişeceğini savunur. Belirtmek gerekirse Gökalp'in millet yorumu ırki değerler üzerine kurulu değildir. Her bireyin iradesinin dışında olarak bir millet içinde doğduğunu ve o milletin kültürünü alarak yetiştiğini belirterek etnik ayrıştırmalara girmeden “*kültürel milliyetçilik*” formunda bir millet tanımına gittiğı söylenebilir. Toplulukların millet olma sürecini üç devirde inceleyen Gökalp; kavim devri ve ümmet devrinin ardından en son merhaleye millet devrini koymakta ve yaşatmaktadır (Türkdoğan, 1999: 115).

Sosyoloji alanında çalışmaları ile öne çıkan Anthony Smith'in millet tanımı ise “milletin ne olduğu, nerede, ne zaman ve neden doğduğı” soruları üzerine şekillenir. Smith'in millet tasviri hem modern hem modern öncesini içine alan tarihi ilişkiler ağı üzerinedir. Smith modern anlamda milletin ne olduğunu açıklarken aslında onun kaynağının geleneksel dönemde yattığını ifade etmektedir. Bu doğrultuda Batılı anlamda milleti oluşturan kültürel bir kimliğin unsurlarını geçmiş döneme dayanarak açıklar. Smith (1994: 32), milli kimliğin temel unsurlarını birkaç başlık altında sıralar. Bunlar;

- 1) *Tarihi bir toprak ülke ya da yurt,*
- 2) *Ortak mitler ve tarihi bellek*
- 3) *Ortak bir kitlesel kamu kültürü*
- 4) *Topluluğun bütün fertleri için geçerli ortak yasal hak ve görevler*
- 5) *Topluluk fertlerinin ülke üzerinde serbest hareket etmesine imkan verecek ortak bir ekonomidir.*

Bu unsurlardan anlaşılacağı üzere Smith'e göre millet; onun çekirdek unsuru olan toprağın kutsal olarak görüldüğü, mitler, efsaneler, kitabeler gibi tarihi anılara ve herkes tarafından genel geçer kabul edilen kurallara sahip olan, ortak bir ekonomiyi, ortak kamu kültürünü paylaşan insan topluluğunun adı olarak ifade edilebilir.

Milli kimliğin içerisinde etnik, kültürel, tarihi, ekonomik unsurlar içermesi alan olarak geniş bir kapsama sahip olmasının ifadesidir. Tek bir anlam ya da tanımının olmaması başka bir deyişle esnekliği, onu, günümüz ulus devlet anlayışında iyi bir ideolojik malzeme haline getirmektedir. Günümüz ulus devletinin homojen bir ulus-kültürü yaratmak için köklerini çok eskiye dayandırdığı milli değerleri öne çıkarmasının önemi bu noktada vazgeçilmez olmaktadır. Nitekim milli kimlik, milli ekonomi çarkını döndürmede, dışa karşı ulusal bağımsızlığı korumada, toplumsal birliği-düzeni sağlamada siyasi egemene önemli bir meşruiyet sağlamaktadır (Smith, 1994: 35).

Milletin ne olduğu sorusuna ilişkin bir başka görüş ise onu kan bağı ilişkisi üzerinden açıklayan anlayıştır. Bu doğrultuda milletlerin temelinde kan bağı vardır. Başta ailesel ilişkiler olmak üzere ortak acılar, ortak zaferler, savaşlar, sevinçler kısaca ortak değerler milleti bir kültür etrafında toplayan duygulardır. Kan bağı ilişkisinde milletlerin unsurları arasında öne çıkan bir bağ da etnik bağıdır. Smith'in "etnik çekirdekler" olarak ifade ettiği bu durum milli kültürel değerlerin oluşumuna kaynaklık etmektedir. Bu durum kendi içinde birçok ayrıma gidilen milliyetçilik ideolojisinde daha çok etnik milliyetçi anlayışına referans olmaktadır (Arslan, 2019: 17). Ancak belirtilmesi gereken nokta bu etnik unsur daha çok etnik milliyetçiliğe kaynaklık etmekle birlikte günümüzde farklı etnik kökenlere sahip olup da daha kapsayıcı milliyetçilik anlayışında olan uluslar daha fazla öne çıkmaktadır. İlerleyen sayfalarda milliyetçiliğin bu farklı türlerine daha geniş yer verilecektir.

Sosyolojinin kurucularından sayılan İbni Haldun'un millet tasavvuru ise modern anlamda "millet" kavramı kullanılmamış olsa da kendi geliştirmiş olduğu "asabiyet teorisi" üzerinden okunabilmektedir. İbni Haldun "*Mukaddime*" adlı eserinde tek bir "asabiyet" tanımı yapmamakla birlikte kelimenin özüne indiğimizde anlam somutlaşmaktadır. Eski Arap-İslam topraklarında, "*aralarında baba tarafından kan bağı bulunan akrabanın oluşturduğu topluluğa "asabe", bu topluluğun bütün fertlerini birbirine bağlayan ve herhangi bir dış tehlikeye karşı koymak veya saldırıda*

bulunmak söz konusu olduğunda bütün topluluk üyelerinin harekete geçmesini sağlayan birlik ve dayanışma ruhuna da “asabiyet” denilmiştir” (Çağrıcı, 1991: 454). Bu tanımdan yola çıkacak olduğumuzda en genel anlamı ile asabiyet, bir kavim arasında millet olma niteliği gösterecek duyguya, “dayanışma duygusuna” denk gelmektedir. Asabiyet kavramı, her dönemin siyasi, sosyal, kültürel şartlarına entegre edilebilecek içi doldurulmaya müsait bir kavram olduğundan birçok düşünür tarafından da ele alındığı görülmektedir.

Zeki Velidi Togan, asabiyet kavramını; kavmi dayanışma ve millî birlik hissi, ideolojik ve din tesanütü, devlet kuran milletlerin enerji kaynağı, devlet kuran irade ve dinamik kudret gibi değişik tarifler üzerinden açıklamaktadır. Birçok batılı düşünüründe ilgisine mazhar olmuş bu kavram Batılı yazarların yaklaşımında; cemaat hissi, milliyetçilik fikri, tesanüt ve dayanışma hissi, cemaat ruhu, askerî ruh, kabilecilik gibi kavramlarda somutlaşmaktadır (Togan, 1985: 160). İbni Haldun iyi bir toplumbilimci olarak bir topluluğun kavim/millet olma aşamasından devlet olma aşamasına kadar ki sürecin sistematik bir şekilde gerçekleştiğinin farkındadır. Bu anlamda soyut bir kavram olan “asabiyet” topluluklar arasında aidiyet duygusu yaratarak günümüz anlamı ile millet olmanın psikolojik tarafı olarak görülebilir.

İslam-Batı tarihi alanında uzmanlaşmış bir isim olan Bernard Lewis ise “millet”i kelimenin özüne indirerek açıklamaktadır. Millet sözcüğünün Aramiceden geldiğini ve yukarıda belirttiğimiz üzere kelimenin “millet, kavmiyet” anlamına gelen “milla” sözcüğüne dayandığını belirtmektedir. Ancak Lewis’in ifade ettiği millet, etnik farklılıklara değil dinsel farklılıklara dayanan millettir. Bu doğrultuda Kur’an’a referans vererek “*Kutsal kitaba inanarak bir araya gelmiş insan topluluğu*” olarak açıkladığı millet kavramı, Fransız Devrimi ile ortaya çıkan ulus/millet kelimesinden farklı bir anlama tezahür etmektedir (Lewis, 1992: 62). Lewis’in ifadesinin en büyük canlı örneği ise “Osmanlı Millet Sistemi” üzerinden görülmektedir. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti imparatorluk çatısı altında birçok etnik grubu ve farklı dinlere sahip toplulukları içerisinde barındırmaktaydı. Nitekim Osmanlı’da bu topluluklar cemaat şeklinde yapılanmışlardır. Müslüman, Hristiyan ve Musevi olmak üzere üç büyük semavi din üzerine şekillenen ve içerisinde çok çeşitli etnik grupları da barındıran bu sistemde her grubun kendi cemaat liderleri bulunmaktaydı. Bu bağlamda Osmanlı Devleti’nin hâkimiyeti altında bulunan toplulukların din ya da mezhep esasına göre örgütlenip yönetilmesine “millet sistemi” denilmiştir (Kurtaran, 2011: 59).

Osmanlı toplumsal hayatı içinde yer alan ‘millet’ kelimesi ile ırk, soy aidiyetinden ziyade din, mezhep mensubiyetinin ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Ancak 18.yy’da Avrupa’da meydana gelen değişimler eski bazı terimlere yeni anlamlar kazandıran yüzyıl olmuştur. Kökeni Arapçaya dayanan millet, vatan gibi ögeler İslam’ın siyasi dilinden genişletilerek 18 ve 19.yy milliyetçilik ideolojisinin parçası haline gelmişlerdir (Lewis, 1992: 64). Görüleceği üzere dinsel bir kökene dayanan millet kelimesinin günümüz anlamında karşılığı daha çok “nation” sözcüğünün karşılığı olarak ulus sözcüğünü karşılamaktadır.

Hobsbawm’ın millet/ulus anlayışı her ne kadar kurguya dayalı, modern çağın icadı olarak görülse de birçok modern ulus devletin kuruluşunda dinin ve öteki unsurların belirleyiciliğinin milli kimliğin oluşumundaki üstü kapalı katkısını reddedemez. Hobsbawm’ın tasarısında din, etnik köken, dil, kutsal atfedilen ögeler, bir topluluğa ait olma hissi gibi unsurlar “ön ulusal bağ” olarak görülmektedir. Ancak bu unsurların hiçbiri politik anlamda bir ulus kurmak için tek başına yeterli olmasa da planlı bir dönüşümle bu unsurların ulus için gerekli olan milli semboller haline geleceğini ifade eder (Hobsbawm, 2010: 93). Bu doğrultuda Hobsbawm’ın ön ulustan kastı, toplumların, yukarıda değinilen unsurlar çerçevesinde aynı minvalde yer almalarını sağlayacak geçmişte kurmuş oldukları bağı ifade eder.

Hobsbawm’ın -her ne kadar modern unsurlar arasında görmese de- din olgusunun milli kimliğin oluşumunda “*paradoksal çimento*” görevine sahip olduğu görüşü farklı düşünürlerde farklı önem derecesinde öne çıkar. Bu doğrultuda din, bir kültür oluşturmada hem bir öge hem de bazı görüşe göre millet olmanın öncül nedeni sayılmaktadır. Millet-vatan tasavvuru hakkında öne sürdüğü görüşlerinde Türk milletinin temeline İslam’ı yerleştiren İsmet Özel buna verilecek en yerinde örneklerden biri olmaktadır. Özel, Türk kimliğinin oluşmasında İslam’ı ve değerlerini öne çıkarır. Hatta Türk’ün millet olmasının en büyük etmeni olarak Müslümanlığı benimsemesini görür. Bu doğrultuda milleti etnisiteye dayandırmayan yazar, milletin çekirdeğine dini koyar. Özellikle de Türk’ün millet olma özelliğini İslam dinini benimsemesi ile kazandığını savunur (Aytekin, 2014: 239).

Köklerini geleneksel dönemden alan milletin modern devlet anlayışı ile dönüşmeden önceki unsurlardan birini dini unsur oluşturmaktadır. Birçok görüşün ifadesinde öne çıkan bu görüş günümüz devletlerinin çeşitlilik arz eden kökenlerinde

de örneklenebilir. Aynı soya ait olan Sırp-Hırvat-Boşnak milletlerinin ayrı birer ulus-devlet olarak kümelenmesinin temel faktörü dinsel ve mezhepsel ayrılıkları olmuştur. Aynı topraklarda yaşayan bu etnik grupların, farklı din ve mezhepleri seçmeleri Bosnalı Hırvatlar, Bosnalı Sırlar ve Bosnalı Müslümanlar olarak ayrılmalarına neden olmuştur. Bu durumun ortaya çıkmasındaki temel faktör ise Osmanlı Devleti'nin himayesi altındayken İslam dinini benimsemiş Boşnaklar, Hristiyanlığın Katolik mezhebini seçmiş olan Hırvatlar ve Ortodoks olan Sırların farklı dini eğilimler göstermiş olmalarıdır (Arslan, 2019: 23). Ön ulusal bağlar kapsamında milli kimliği belirleyen unsurlar arasında sayılabilecek din olgusu her şeyden öte bütün alanlardan özerk başlı başına bir değer olarak öne çıkar. Bu doğrultuda millet olma tahayyülünde, tek başına bir unsur olarak görülmesi de dinin özellikle geleneksel dönem devletlerinde önemli bir birleştiricilik, meşruiyet ve aidiyet duygusu aşıladığı söylenebilmektedir.

Milli kimliğin oluşmasında öne çıkan unsurlardan biri de “dil” olgusu olmaktadır Dil, geçmişle bağ kurmada kimlik ve kültür yaratmada vazgeçilmez bir öğedir. Diğer unsurlarda olduğu gibi dil konusunun da milliyetçi bir ideolojinin ihtiyaç duyduğu milli unsurlarda nasıl bir etkiye sahip olduğu tartışmalıdır. Bu noktada şu soru sorulabilir: Dil, imparatorluk yapısını ulus/devlet yapısına indirgeyen bir devlet politikası mı yoksa gerçek anlamda toplumlara millilik özelliği kazandıran belirleyici bir faktör olarak mı öne çıkmaktadır? Bu soruya verilen cevap bu konuda görüş bildiren düşünürlerde de farklılık göstermektedir. Ancak en genel anlamda “dil”in ulus devletin kamusal alanını şekillendirmede önemi vazgeçilmez olmaktadır. Bu doğrultuda dil, farklı etnik yapıdaki toplulukları tek bir kimlik üzerine toplamaya yarayan bir güç unsuru olarak öne çıkmaktadır (Kasımoğlu, 2012: 165).

Doğuşuna kaynaklık eden başta Avrupa olmak üzere günümüz siyasi yapılarını ulus devlet formuna ulaştıran argümanlardan biri olan dil, geleneksel dönemde yaşayan çok sayıda kültürel topluluğu tek ve üst bir kültürel topluluğa dahil etmenin formülü olmuştur. Bu anlamda ulus devletlerin ortaya çıkışına gebe olan Fransız Devrimi'nin yaşandığı dönemde Fransız olarak nitelendirilecek nüfusun yarısının Fransızca bilmediği bilinmektedir. Aynı şekilde İtalya ve Almanya'nın siyasi birliklerini sağladıkları dönemde Almanya'da Almanca konuşanların sayısı %17 civarında iken İtalya'da İtalyanca konuşanların sayısının sadece %2,5 civarında olduğu söylenmektedir (Hobsbawm, 2010: 81). Dünya üzerinde sadece Avrupa

devletleri değil birçok ulus devletin siyasal politikaları sonucunda milliyetçiliğin başat umdesi haline gelen dil; diğer ön-ulusal değerler gibi geçmiş dönemle modern dönem arasında köprü kurmanın bir aracı olarak görülmüştür. Nitekim bu köprü kurma ve türdeşleştirme işlevi başta siyasi olmak üzere eğitim ve kültürel politikalarla gerçekleştirilmiştir. Bu anlamda birbirine sıkı sıkıya bağlı kültür-dil ilişkisinin küreselleşme ile birlikte ulus devlet nezdinde yeniden değerlendirilmesi zorunluluk arz etmekle beraber bu konu bir sonraki bölümde detaylandırılacaktır.

Birçok düşünce ve unsurlar çerçevesinde ele alabileceğimiz milli kimliğin oluşumu vatan toprağı, tarihi geçmiş gibi daha fazla olguya dayandırılarak genişletilebilir. Bu esneklik bir topluluğun milli kimliğe dönüşümünde farklı tarihsel olaylara, coğrafi şartlara, yaşam tarzlarına hatta iklimsel farklılıklara sahip olmasına başka bir deyişle kültürel farklılıkları deneyimlemesine dayanmaktadır. Bu anlamda milli kimliğin hem bireysel hem de toplumsal anlamda onu diğer milletlerin toplumlarından ayıran yaşama biçimi olduğu söylenebilir. Yukarıda bahsedilen unsurlara sahip olan toplulukların günümüz anlamında milli bir kültüre, sahip olarak üst bir ulus kimliğine dönüşmesi ise modernitenin kısılcığında yeniden kurgulanması ile olmaktadır. Bu doğrultuda ulus devlet, homojen bir ulus-kültür yaratmak için geçmiş ile bağ kurduğu milli değerleri öne çıkarır. Bunun içinde kurumsallaşmış yapısı altında milli sembolleri, eğitim sistemini, kamusal etkinliğini kullanır. Böylece eskiye dayandığı düşünülen milli değerler siyasi alanın içine çekilerek ulus devletin ideolojik modelini oluşturan milliyetçiliğe referans olmaktadır. Milliyetçiliğin alternatif ideolojilerden baskın üstünlüğü ise geçmişle kurduğu bağ sayesinde topluluğu millet yapacak ön ulusal değerlere sahip olması ile ilişkili görülmektedir.

2.4.2. Milliyetçilik İdeolojisi ve Milliyetçilik Kuramları

Milliyetçiliğin ortaya çıkışı en genel anlamda ulus devletin ortaya çıkışı ile bağlantılı görülür. Bunun nedeni ise aşağıda değinileceği üzere milliyetçiliğin ulus devletin politik olarak kurumsallaşmasında en uygun ideolojik araç olarak görülmesindendir. Bu doğrultuda milliyetçiliği tamamen modern ulus devletin ürünü gören modernist kuramcılarının görüşleri önem kazanmaktadır. Ancak milliyetçilik tek bir kuram ya da bakış açısıyla açıklanamayacak kadar çeşitlilik arz eder. Nedeni ise milletin devletle olan ilişkisi anlamına gelen “*milliyetçiliğin*”, doktrinde herkesçe kabul edilen tek bir tanıma sığdırılamamasından kaynaklıdır. Kimi düşünce milliyetçiliği tanımlarken dönemsel ayrıma gitmeyi yeğlerken, kimi düşünce dinsel

milliyetçilik, resmi milliyetçilik, sağ-sol milliyetçilik, ırka dayalı ya da ideolojik milliyetçilik gibi çok çeşitli başlıklar altında açıklamaya girişmişlerdir (Akıncı, 2014: 133)

Bunlar arasında, Hans Kohn'un Doğu tipi ve Batı tipi anlayışı, milliyetçiliğin temel ayırt edici özelliklerini barındırması açısından en çok tercih edilen tasnif olmaktadır. Batı tipi milliyetçilik özellikle Fransız Devrimi ile ortaya çıkan Batı Avrupa'da gelişme gösteren milliyetçilik türüdür. Fransız milliyetçiliği olarak da nitelendirilebilecek bu anlayışta belirli sınırlar içerisinde yaşayan topluluğun etnik ya da ırki bir ayrıma tabi tutulmadan millet olarak tanımlandığı, siyasal bir oluşum olduğu ve millete katılmanın ya da ondan ayrılmanın bireyin iradesine bırakıldığı bir anlayış hâkimdir. Batı tipi milliyetçilikte, iktidar meşruiyetini kurmuş olduğu siyasal topluluktan alarak sürdürür ve meşruiyetinin devamı da gene milletin iradesine göre devam ettirilir. Milliyetçiliği siyasal bir forma indirgemesi açısından Batı tipi, teritoryal milliyetçilik ile eşdeğerde görülmektedir (Çoban, 2012: 351).

Batı tipi milliyetçiliğin en bariz örneği belirttiğimiz üzere Fransa devleti olmaktadır. Bakıldığında Fransa'nın da kurulum aşamasında Avrupa'nın diğer bölgelerinde olduğu gibi çok etnili, çok dilli, farklı mezhepten oluşan karmaşık yapıdaki toplulukların varlığı söz konusu olmaktadır. Franklar, Galler, Normanlar, Basklar gibi çok kimlikli yapıda olan Fransa'nın ulus devlete geçişte bu kimlikleri eritip üst bir ulus kimliğine evrilmelerinin ideolojik aracı literatürde Batı tipi olarak adlandırılan milliyetçilik ideolojisi ile olmaktadır. Fransa'nın çizgisinden giden bir diğer devlet olan İngiltere bir ada ülkesi olarak içerisinde İrlandalılar, Galliler, İskoçlar gibi farklı dile, kökene hatta mezhebe sahip kimlikleri barındırmaktaydı. Bugün Britanyalı kimliğinin oluşumdaki etken yani farklı kimlikleri aynı birlik altında birleştiren güç, siyasal ve ekonomik eksenle geliştirilip desteklenmiş milliyetçilik düşüncesi olmaktadır (Llobera, 2007: 42).

Modern, hümanist, iktisadi, liberal değerler üzerine kurulan Batı tipi milliyetçiliğin tersine Doğu tipi milliyetçilik etnisiteye dayalı bir milliyetçilik anlayışını öne çıkarmıştır. Doğu Avrupa, Afrika, Asya ülkelerini kapsayan Doğu tipi bir başka ifade ile Alman milliyetçiliği, Batının emperyalizm düşüncesine karşı bir tepki olarak oluşmuştur. Bu anlamda Alman milliyetçiliğinin uluslaşma süreci İngiltere ve Fransa devletlerinden farklı olarak romantik akımdan ilham alınarak gerçekleşmiştir. Almanya'da romantik akımın etkisi ile yükselen milliyetçilik dalgası;

yaşanan savaşlar, alınan yenilgiler, zorluklar ve başarılar neticesinde “düşmana karşı birlikte hareket etme” duygusu üzerinden şekillenmiştir. Alman milliyetçiliği Fransız milliyetçiliğine kıyasla kişilere, akımlara, duygulara, kültüre dayalı olarak gelişme göstermiştir. Doğu tipi milliyetçiliğin tipik örneği olan Almanya, etnisiteyi öne çıkaran kan bağına dayalı milliyetçilik politikasını uzun yıllar devam ettirmiş ancak çok sonra çağın koşullarını karşılayacak olan “vatandaş” esaslı kapsayıcı bir milliyetçilik anlayışı benimseyebilmiştir (Arslan, 2019: 33-34).

Milletleri sınıflandırmada en genel anlamda doğu ve batı ayrımı yapılıyor olsa da bu ayrıma karşı çıkan görüşler de bulunmaktadır. Bu anlamda Brubacker ve Kuzio’nun haklılık payı bulunmaktadır. Farklı deneyimler yaşayarak ulus devlet formuna ulaşan milletlerin keskin bir şekilde doğu ya da batı olarak ayrıma tabi tutulması doyurucu olmamaktadır. Nitekim Batı tipi milliyetçilikle öne çıkan devletlerin ihtiyaç duyduklarında romantik-kültürel öğelere başvurdıkları ya da tam aksine Doğu tipi tasnifi içerisinde yer alan devletlerin zamanla vatandaş odaklı ve liberal ulusalcılığa dönük Batı tipi bir milliyetçiliğe dönüşümleri yaşanabilmektedir (Saklı, 2012: 17).

Yukarıda da bahsedildiği üzere millet, milli kimlik, milliyetçilik gibi kavramların tanımına ve oluşumuna dair birçok farklı yaklaşımın olması ve günümüze kadar bu yaklaşımlara yeni yorumların eklenmesi çok boyutlu milliyetçilik tanımlamalarına yol açmıştır. Bu anlamda eski dönemden itibaren milliyetçiliğin tanımı, ortaya çıkışı ve dayandığı değerler üzerine ilişkin öznel bakışların çoğalması ile sosyal bilimlerin de odağı haline gelen milliyetçilik kavramı birkaç kategori halinde inceleyebileceğimiz milliyetçilik kuramlarını ortaya çıkarmıştır. Aynı şekilde bütün uluslar için geçerli olacak tek bir millet/milliyetçilik doğrusunun olmaması onu kuramsal anlamda çeşitliliğe götüren bir başka neden olmaktadır. Nitekim milliyetçiliğin doğuşu, ulus devletle olan ilişkisi ve çözümlenmesi ancak onun ortaya çıkışına dair tezlerin ortaya konduğu kuramların incelenmesi ile mümkün görünmektedir. İlkçiler, modernistler ve etno-sembolcüler şeklinde sınıflandırılan bu kuramların temsilcilerinin kendi içinde de farklı düşüncelere sahip olması milliyetçiliği; her bakış açısı ile içinin biraz daha doldurulduğu zemini görünmeyen bir havuz benzetmesine götürmektedir (Akıncı, 2014: 139). Bu doğrultuda konuya, milliyetçiliği ele alışları farklı olsa da dayanak noktaları aynı olan bu kuramlardan ilkçileri incelemekle başlayabiliriz.

2.4.2.1. İlkçi Kuram (Primordialism)

Kendi içerisinde doğalcı, eskilci, sosyo-biyolojik, kültürel gibi ayrımlara tabi tutulan Clifford Geertz, Pierre van den Berghe, Walker Connor gibi temsilcileri bulunan ilkçi kuramın genel anlamdaki yaklaşımı milletleri tarihin her döneminde var olmuş doğal bir olgu olarak görmeleridir. İlkçi ekol içerisinde yer alan düşüncelere değinecek olursak bunlardan doğalcı yaklaşım milletleri etnik topluluk ile bir tutmaktadır. İlkçiliğin en uç versiyonu olarak anılan doğalcılarda etnik kimlik, bireyin doğması yaşaması ve ölmesi kadar doğal ve onun ayrılmaz bir parçasıdır. Birey doğduğu andan itibaren bir etnik topluluğun içerisinde doğar ve hep bu topluluk içerisinde yaşamını ikame ettirir. Bu doğrultuda doğalcı yaklaşımda milletler her dönemde var olan yapılar görüldüğünden milliyetçilik de her koşulda var olmaktadır düşüncesindedirler (Özberk, 2019: 130).

Doğalcı yaklaşıma kuşku ile bakan bir görüş vardır ki Smith bunu “perennional (eskilcilik)” olarak kavramsallaştırmıştır. Türkçe karşılığı olarak “uzun ömürlü, dayanıklı” anlamına gelen bu terim Smith’in açıklaması ile eski zamandan kalan, değişmeyen anlamını karşılamak için kullanılmıştır. Bu görüştekiler günümüzün ulus devletini oluşturan milletlerin doğal bir varlık olarak görülmesi de kökeninin eskilere dayandığını ileri sürerler. Eskilci yaklaşımda milliyetçilik kimi zaman azalan kimi zaman yükselen bir ateşe benzetilebilir. Dönem dönem gerileme olsa da etnik topluluğun özünü kaybetmeyerek milli kimliğini koruduğu düşüncesindedirler (Özkırımlı, 1999: 81). Doğalcı yaklaşımın günümüzde savunucusu kalmasa da eskilci görüşe sahip temsilcilerin olduğu söylenebilir.

İlkçiler arasında yer alan Pierre van den Berghe’in temsilcisi olduğu bir görüş de sosyo-biyolojik bağlılıktır. Buna göre aynı ailede, sülalede yer alan insanlar birbirlerine karşı aynı kandan olmanın bağlılığını duyarlar. Bu bir nevi İbni Haldun’un soy bağına dayalı asabiyetine benzetilebilir. Bu bireyler arasındaki akrabalık bağlarına dayanan organik bir bağlılıktır. Bu bağlılık daha çok boy, kavim, etnik gibi toplulukların arasında görülen güçlü bir dayanışma duygusuna sahip insanların dış tehlikelere karşı birlikte hareket ettiği, siyasi anlamda millet olmanın henüz gerçekleşmediği kabileci bir dayanışma duygusuna karşılık gelir. Biyolojik birlikteliğin öne çıktığı bu görüş, bir milleti oluşturduğu düşünülen etnik grupların temeline aynı aileden türediğine inanılan genetik bağlılığı koymaktadır (Çoban, 2012: 346).

Tamamen türdeş bir yaklaşım benimseyemeyen ilkçiler, aralarında sistematik bir bütünlük sağlayamamış olsa da temel düşüncesi ulus denen toplumun modern zamanda oluşmadığını ilksel bağların oluşmaya başladığı her etnik topluluğun zaten küçük bir ulusçuk olduğunu öne sürmeleri üzerinedir. Ancak ilkçi yaklaşım; kapitalizm, sanayileşme, Fransız Devrimi, laikleşme, kentleşme gibi gelişmelerin milliyetçilikten ayrı düşünölemeyecek kadar ilişkili olduğunu dikkate almamaktadır. Milliyetçilik, sadece ilkçi bağların meydana getirdiğı eski çağlardan itibaren var olan bir olgu olmamakla birlikte siyasal, ekonomik, kültürel koşullar oluşmadan gerekliliğı ve varlığı sorgulanacak bir doktrin olmaktadır. Bu doğrultuda bakacak olduğumuzda milliyetçiliğı modernist kuramın yaklaşımı ile değerlendirmek kaçınılmaz olmaktadır.

2.4.2.2. Modernist Kuram

Milliyetçiliğın ortaya çıkışının modernist kuramdaki karşılığı; sanayileşme, kapitalizm, ulus olma, bireyin ve haklarının önem kazanması, liberalleşme gibi modernleşme süreci içerisinde ifade edilmektedir. Ernest Gellner, Benedict Anderson, Eric Hobsbawm, Tom Nairn, Karl Deutsch gibi önemli temsilcilere sahip olan modernist yaklaşım, doğalcı yaklaşımın aksine, milliyetçiliğın; dayandığı bir tarihinin olduğu ve köken olarak onu modernleşme açısından büyük atılımların gerçekleştiğı 18.yy'a kadar götürmektedirler. Bu yüzyılda gerçekleşen Sanayi Devrimi; üretim yapısının değişmesine, makine sanayinin önem kazanmasına bununla birlikte geleneksel toplum yapısının değişmesini ve modernleşmesini sağlamıştır. Başka bir ifadeyle sanayinin icadı milliyetçiliğın icadını getirmiştir. Artık eskinin geleneksel devletlerinde kralın, ruhban sınıfın, elit zümrenin toplum üzerinde kurmuş oldukları meşruiyet düşüşe geçerek yerine yeni değerlerin, meşruiyetin, ihtiyaçların karşılanması üzerine kurulu olan bir ulus topluluğı ve onun ideolojik aracı olarak milliyetçilik önem kazanmaktadır (Akıncı, 2014: 142).

Modernist kuramcılardan Hobsbawm'a göre milliyetçilik; ulus yaratma adına icat edilmiş bir yaratı olarak tanımlanır. Bu icadın kültürel ve ekonomik devrimlerin hemen arkasından ulus devlet sürecinde gerçekleştiğini, özellikle de 1870-1914 yılları arasında ivme kazandığını söylemektedir. Ulus inşa edildikten sonra tarihin, kültürün, etnisitelerin bu ulusa uyumlulaştırılması adına dönüştüğünü ve bunların milli kimlik inşasında bir araç olduğu düşüncesindedir. Belirli sınırlar içinde “vatan” adı altında birleşen insanların çeşitli semboller ve kutsallar icat ederek ulus aidiyetinin oluşturulması ile milliyetçilik düşüncesinin vücut bulduğunu ileri sürer. Hobsbawm'ın icat edilmiş ulus söylemi akıllara Massimo d'Azeglo'nun: “*İtalya'yı yarattık. Şimdi de*

İtalyanları yaratmalıyız” sözünü getirmektedir (Hobsbawm, 2010: 125). Bu anlamda Hobsbawm, milletin oluşumunun siyasi bir organizasyon olan devletin -ancak belirtmek gerekir ki modern devletin- eli ile gerçekleştiğini savunmaktadır.

Ernest Gellner, milliyetçiliği ne ezeli ne ebedi gören modernist kuramcılarının önde gelen düşünürlerindendir. Milliyetçiliğin ne önceden gerçekleşmiş bir doğumu vardır ne de doğal bir varlık olmadığından dolayı ölümü gerçekleşecektir anlayışındadır. Gellner milliyetçiliğe daha çok sanayileşme boyutundan bakan düşünürlerdendir. Bunu yaparken sanayi öncesi toplumun özellikleri ile hem kültürel hem ekonomik aydınlanma sonrasındaki toplumun mutlak değişiklikleri üzerine eğilmektedir. Bir monarkla işbirliği içerisinde olan soylu sınıf, din adamlarından oluşan ruhban sınıfı ve arka planda kalan köylü halk gibi keskin sınıf farklılıklarının görüldüğü sanayi öncesi dönemde Gellner, millet tahayyülünün aranmaması gerektiğini vurgular. Nitekim bir monarkın egemenliği altında, topraklarını sürekli genişletme amacına dönük imparatorluk özelliği gösteren yapılarda tek tip, homojen bir toplum yapısı aranmamalıdır. Bu nedenle milliyetçilikte asıl filizlenmenin modern dönemle başladığını özellikle de Sanayi Devrimi ile paralel seyrettiğini savunmaktadır. Çünkü sanayinin günlük hayata girmiş olması köylü toplumu kentli halka çevirerek fertlerin yaşam şeklini kökten değiştirmiştir. Kırsaldan kente göç eden toplulukların ortak bir kimlik altında toplanmaları ise millet/ulus çatısı altında birleşmeleri ile olanaklı kılınmıştır (Gellner, 2016: 66-69).

Gellner milliyetçiliğin eski bir göbek bağı olmasa da bazı milletlerin geçmişle bağı olduğunu yadsımaz. Ancak önem arz eden hususun bu bağın siyasi bir örgütlenme altında milliyetçiliğe; başka bir ifadeyle milletin devletle olan ilişkisine dönüşmesi olduğunu belirtir. Bu nedenle kurgu olarak gördüğü milletin çok dilli, çok etnili yapısının milliyetçilik ideolojisi ile teke indirilmesi amacı taşıdığını söyler. Bu doğrultuda Gellner, üretimin standartlaşmasının devamı olarak eğitimin, kültürün, yazı ve konuşma dilinin de standartlaştığını savunmaktadır. Üretim anlamında en iyiye, standarda, iş bölümüne dayalı anlayışın toplumsal hayata da yansıtılarak en iyi üst kültürün elde edilmesi amaçlanmıştır. Bu homojen ulus kültürünün oluşmasında ise iletişim araçlarının gelişmeye başlaması özellikle matbaanın etkisi kaçınılmaz olmuştur. Bununla birlikte modern ulus devletin elinde şekillenen eğitimin ferde ulus kimliği kazandırmadaki başarısı ise bir diğer aracı işlev olarak öne çıkmaktadır (Aykutalp, 2012: 35). Özetle Gellner geleneksel dönemdeki dini birleştiriciliğin

görevini modern dönemde milliyetçiliğin ve unsurlarının aldığı kanısındadır. Bu doğrultuda asıl atılımın Sanayi Devrimi ile gerçekleştiği vurgusuyla geleneksel dönemdeki din tutkalının yerini artık laik, modern, homojen bir millet kurgusunun aldığını ifade eder.

Anderson'un deyimiyle kalıplaşmış “*ulusun hayal edilmiş bir cemaat*” olduğu söylemi modern kuramcılarının milliyetçilik anlayışını yansıtan bir başka ifade olmaktadır. Anderson bu hayal edilmiş cemaatleri basit bir kurgudan ya da Gellner'in deyimi ile uydurma bir icattan ibaret görmemektedir. Aksine bu hayali cemaatler sistematik ve temelli olarak tasarlanmıştır. Hayal edilmiştir çünkü içerisinde hem egemenliği hem sınırlılığı bununla birlikte kardeşlik ve dayanışma hissini, gerektiğinde milleti için can verme duygusunu aşlamaktadır (Anderson, 2011: 21).

Anderson'un tahayyül olarak gördüğü millet olgusuna bakışının gelişigüzel değil de belirli bir temele dayanması onu yeni üretim ilişkilerinin (kapitalizm) bir sonucu olarak görmesindendir. Anderson milliyetçiliğin modern dönemin ürünü olarak ortaya çıkmasını yeni iktisadi düzenin hem toplumsal hem siyasal hayata yansımalarının sonucu olarak görür. Bu doğrultuda matbaanın bulunması ve yaygınlaşması ile gelişen kapitalist yayıncılık ve çok dilliliğin yerini tek bir ulus diline indirgeyecek araçların icadı ulus devletin ideolojik aracı görülen milliyetçiliğin yükselmesinde öne çıkan argümanlar olmaktadır. Anderson özellikle dilin tutkal işlevini öne çıkararak yayıncılıkla birlikte gelişen dillerin, insanların birbiri ile etkileşimde bulunmasına ortak iletişim alanı yaratmasına devamında ise ulusal bilincin oluşmasına katkı sağladığını savunmaktadır (Öksüz, 2016: 219). Bununla birlikte modern devletin eğitim politikaları, güçlü merkezi bürokrasisi, kitle iletişim araçları ve geliştirmiş olduğu milliyetçilik sembolleri hayal edilmiş bir milletin icadına büyük katkı sağlamaktadır. Bu anlamda ulus devletin gelişimini sağlayacak modern argümanları; ulus tarih yapımı, arkeolojik bulgular ve bu bulgulardan özenle cımbızlanmış ulusal öğeler, filoloji çalışmaları vs olarak çoğaltabiliriz. Bütün bunlar Anderson'un söylemi ile ulus hayal etmenin temel pratikleri olarak görülebilir. Böylece geçmişten günümüze ve ortak bir geleceğe uzanan bir millet topluluğu hayal etmek mümkün kılınmaktadır (Anderson, 2011: 87).

Milliyetçiliği Doğu ve Batı milliyetçiliği ayrımına giderek inceleyen Hans Kohn, onun modern dönemin ürünü olduğunu ulus kelimesi ile milliyetçiliğin eş

anlama gelmesi kadar olağan görür. Belirli bir topluluğun histerik duygularını harekete geçirerek onları bir devlete ait olma duygusuna eriştiren doktrinin milliyetçilik olduğunu ifade eden Kohn, ulus devletin gelişiminin arka planında iktisadi anlamda liberalizmin, duygusal anlamda ise milliyetçiliğin tamamlayıcı işlevde olduğunu belirtir. Modernist kuramcılardan bir başka isim Deutsch ise Kohn'u destekler nitelikte milliyetçiliğin ulus devlete entegrasyon sürecinde önem kazandığını vurgular. Fertler arasında aynı devlete karşı ortak bir aidiyet hissetmede iletişim olanaklarının gelişiminin yanında devletin etkinliğinde bir eğitim sisteminin üst bir ulus kimliği yaratılmasındaki önemine de dikkat çekmektedir (Yanık ve Kara, 2016: 568).

İsimlerini daha da çoğaltıp inceleyebileceğimiz modernistler kendi aralarında belirgin görüş ayrılıkları yaşıyor olsalar da onları ortak noktada toplayan mihengin milletleri tamamen modern bir yapının icadı olarak görmelerinden dolayı olduğudur. Ancak bu durum modernist kuramcılara sıkça yapılan eleştirilerden birini; onu yalnızca belirli bir zaman ve olay dilimine sığdırmaları eleştirisine neden olmaktadır. Birçok disiplinle ilişkili görülen ve esnek bir yapıya sahip olan milliyetçiliğin genel anlamda endüstriyel odaklı görülmesi bununla birlikte modern öncesi dönemdeki etnik kimlikleri ihmal etmiş olmaları modernistlere karşı öne çıkan eleştirel söylemler olmaktadır (Yahşi, 2017: 708).

2.4.2.3. Etno-Sembolcü Kuram

Modernist anlayışa tepki olarak doğan etno-sembolcü yaklaşım modernist yaklaşımın eleştirildiği noktalarda onların dikkate almadığı konulara yoğunlaşarak geliştirilmiştir. Kendilerini ne modernist ne de ilkçilerin arasında konumlandıran Anthony D. Smith, John Armstrong, John Hutchinson gibi isimler, her iki kuramın ortasında yer alan etno-sembolcü yaklaşımın kuramcıları olarak öne çıkmaktadırlar (Özkırımlı, 1999: 194). Ancak daha çok Anthony Smith'in önderliğinde gelişen bu düşünceye göre milliyetçilik; hem doğal bir oluşumu savunan ilkçilerin hem de modernleşme ile yaşanan dönüşüm sonucu ortaya çıkan bir milliyetçiliği savunan modernist kuramın harmanlanmış hali olarak görülebilir.

Milliyetçiliğin anlaşılmasına geniş bir perspektiften bakma imkânı bulan etno-sembolcü anlayış, milliyetçiliğin içerisinde birçok değeri barındıran “milli kimlik” ile ilişkilendirilmesini ve bu kimliğin içine belirli bir tarihi, dili, hissiyatı, sembolizmi sığdıracak kadar genişletme düşüncesindedir (Yanık ve Kara, 2016: 576). Bu anlamda

etno-sembolcü anlayışın milliyetçilik tasviri siyasal bir kurgudan öte kültürel örüntüye sahip unsurlar üzerinden açıklanmaktadır.

Etno-Sembolcü anlayışla özdeşleşen Anthony Smith'in millet anlayışı tarihi bir geçmişi, ortak mitleri, toplumsal kültürü, gelenek ve görenekleri olan bir millet tipolojisi üzerine şekillenir. İşte bu olgular Smith'i milli kimliğin tanımını yapmada etnik kimliğin göz ardı edilemeyeceği vurgusuna götürür. Buradaki etniklikten kasıt toplumların dil, din, gelenek, yaşayış gibi kültürel değerlerin ne çıktığı bir topluluk ifadesidir. Bu bağlamda Smith milliyetçiliği keskin bir şekilde doğu-batı, kültürel-siyasal gibi ayrımlara giderek açıklamamaktadır. Çünkü her devletin ne çıkardığı milli değerlerinin farklı öncüllerde önem kazandığını söyler. rnek verecek olursak Fransa'nın her ne kadar siyasal bir milliyetçilik görüntüsüne sahip olsa da arka planda ya da sonraki öncüllerinde yerel-kültürel değerlerini ne çıkarmakta olduğu söylenebilir (Smith, 2002: 194).

Smith tam bir ayrıma gitmese de görüşleri çerçevesinde milliyetçiliği; etnik milliyetçilik ve batılı diye tanımladığı modern milliyetçilik olarak tasvir etmektedir. Smith modern anlamda milliyetçiliğin özelliğini teritoryal başka bir deyişle sınırları belirli bir toprağa dayalı olması ile öne çıkarmaktadır. Smith; milliyetçiliğin köklerinin olmadığını ve icadının tamamen politik ve ekonomik devrimlerin sonucu gören modern milliyetçiliğin bir başka özelliğinin ise bir vatana (patria) sahip olma düşüncesi üzerine şekillendiğini belirtir. Bundan kastı merkezi bir iradenin düzenleyici kurumları altında yaşayan vatandaşların, her birinin eşit hak ve ödevlere sahip olduğu siyasi bir organizasyon olmaktadır. Bu anlamda Smith, milliyetçiliğin modern ulus devletin yapısına uyumlu görüldüğünden doğrusu dönemin ihtiyaını karşıladığından bu kadar ivme kazandığı kanaatinde-dir. Anlaşılacağı zere Smith, milliyetçiliğin modern bir organizasyonun sonucu olduğu kanısına karşı değildir. Ancak Smith'in karşı olduğu durum milliyetçilik doktrininin kökenlerinin olduğunun göz ardı edilmesi-dir. Tam da bu noktada kendisinin etno-sembolcü görüş içerisinde değerlendirilmesine neden olacak milliyetçiliğin etnik boyutunu ne çıkarması önem kazanmaktadır (Smith, 2002: 36-41).

Smith milliyetçilik ideolojisinin temellerinin olmadığı görüşüne karşı çıkarak ulus devlet olma başarısı gösteren hemen hemen her milletin etnik bir kökeni olduğu görüşündedir. Bütün milletleri kapsamamasının nedeni ise her etnik topluluğun millet

merhalesine erişemeyeceği düşüncesinde olmasındandır. Ya da günümüzün Avustralya, ABD, Arjantin gibi göç yolu ile oluşan devletleri içinde bu durum geçerli olmaktadır. Bunun dışında Smith gibi diğer etno-sembolcülerin de vurguladıkları husus milletleri salt bir yüzyıl olaylarının kurgusu olarak görmekten öte kökenlerinin geniş bir zaman dilimi içerisinde aranması gereğidir. Çünkü milletler etnik bir geçmişe, mitlere, değerlere sembollere sahip olarak var olmaktadır. Nitekim modernistlerin açıklayamadıkları hususun yani milliyetçiliğin ideal bir doktrin olarak geniş bir kitle tarafından kabul edilmesinin altında bir toplumu millet yapacak kültürel bir kimliğin varlığı yatmaktadır (Öksüz, 2016: 223). Bütün bunlar ve köklerini eskiye dayandırması günümüz milliyetçiliğinin bu kadar rağbet görmesinin ve ivme kazanmasının nedeni olarak görülebilir. Bu çıkarımlar neticesinde etno-sembolcü anlayış bu etnik toplulukların milli kimliğin yapı taşları olarak modern öncesi dönemlerden itibaren var olduğu tezine ulaşmıştır. Başka bir deyişle modernistlerin “yaratılmış kimlik” ifadesinin karşısına “var olan kimlik” ifadesini öne çıkarmaktadırlar.

Etno-sembolcü kuramın milliyetçiliğe bakışını kendi kuramsallaştırdıkları çerçeveden açıkladıktan sonra bu görüşe yönelik eleştirilere de değinmek gereklidir. Etno-sembolcü kurama yöneltelen en büyük eleştiri milletlerin kökenine yerleştirdikleri etnik kimliklerin karmaşıklığını göz ardı etmeleri olmaktadır. Saf, türdeş olarak gördükleri etnik kimliklerin tarihi olaylar karşısında doğduğu gibi devam etmediği, zamanla değişkenlik ve karmaşıklık gösterdikleri yüksek olasıdır. Nitekim savaşlar, göçler, hastalıklar, istilalar vs. gibi durumlar etnik kimliklerin bırakın özyetkinliğini korumanın hayatta kalmalarını bile tehlikeye düşürecek neticelere yol açmıştır. Bu doğrultuda etnik kimliklerin bugünkü milletleri ve milliyetçilik ideolojisinin zeminini oluşturduğu da eksik bir tümevarım olmaktadır. Bu eleştiriye yol açan bir başka neden ise etnik kimliklerin millet olmasına yol açacak siyasi kurumsallıklarının olmamasıdır. Modernist kuramda bahsettiğimiz üzere bir topluluğun milli birlik içerisinde ulus devlete aidiyet hissettirecek unsurlar (eğitim, kitlesel iletişim, okuma yazma oranı gibi) merkezin politikalarıyla şekillenmektedir (Özkırımlı, 1999: 215).

Etno-sembolcülerin tam ayırımına varamadığı hususlardan biri de modern öncesi dönemin sembolleri ile modern dönem sembollerinin farklılık göstermesidir. Bu doğrultuda milli birliğin de etnik birlikten ayrıldığını görmekteyiz. Devletin resmi dili, marşı, bayrağı gibi sembollere sahip olan modern ulus devlette bireyin “vatandaş”

olgusu ile milli bir birliğe ait olma duygusu gelişmektedir. Sonuçta bir ulus devlet vatandaşı olan bireyin etnik birliğini değil de refah düzeyini, haklarını, eşitliğini öncelediği görülmektedir. Bu nedenle etno-sembolcülere yöneltilen eleştirilerin en büyüğü kültürel ya da etnik kimliklerin devlet inşa etmeye yarayacak siyasal bir bağ kuramayacağı üzerine olmaktadır (Özberk, 2019: 147).

2.5. Kapitalizmin Ortaya Çıkışı ve Ulus Devletle İlişkisi

Kapitalizm ve ulus devlet arasındaki ilişki her iki kavramında tek başına açıklandığında eksik kalacağı bir neden-sonuç ilintisi ile bağlıdır. Ulus devleti anlamaya çalışırken aynı zamanda kapitalist sistemin gerekli kıldığı yapıyı ve gene bu sistemin hangi değerler üzerine kurulu olduğunu görmüş olmaktadır. Bir nevi kapitalist sistemin gerekliliği olarak ortaya çıkan ulus devletin ne olduğu, nasıl ortaya çıktığı ancak kapitalizmin kendisinin ne olduğunun incelenmesi ile anlaşılabilir.

Kapitalizm ne zaman ortaya çıktığı tartışmalı bir konu olsa da feodalitenin çözülüşü ile görünür kılınması, üzerinde temel uzlaşa sağlanmış bir durumdur. Nitekim ulus devlet başka bir deyimle modern devlet, feodal sistemin yerini kapitalist üretim tarzına bırakması ile doğmuştur. Başka bir ifade ile ulus devlet feodalitenin tam karşısı olarak biçimlenmektedir. Feodaliteye meydan okuyan “*burjuvazi sınıfının*” doğması ve bu sınıfın 11.yy Haçlı Seferleri sonucunda Doğu medeniyetleri ile kurduğu ilişkiler, ticareti arttırmalarına ve zenginleşmelerine sebep olmuştur. Kâr mantığı ile yaşayan bu sınıfın konuşlandıkları yer ise 11.yy’da ortaya çıkan ticari kentler olmaktadır. Kapitalizmin gelişme gösterdiği yer olan kentler, Orta çağın özgür yapıları olarak ifade edilir. Kurulan pazarlar, panayır, fuarlar ile uluslararası ticareti mümkün kılan bu kentler ticari hayatın rengi olmuşlardır (Erez, 2017: 85).

Yaşanan gelişmeler neticesinde sermaye birikiminin artması kuşkusuz en çok kendini ticarete adayan sınıfa diğer bir ifadeyle burjuvazi sınıfına yaramıştır. Fransızcada geçimini sağlamak için el ya da bedeni yerine aklını kullanan ve soylu olmayan kentli anlamına gelen “*burjuva*”; kapitalizmin gelişim sürecinde mihenk rol oynayan kentlerin dışında diğer bir aktör olarak öne çıkmışlardır. Wood’a göre “*burjuvazi ve kapitalizm terimlerinin birbirine yaklaşması, kent sakininin tüccarlaşarak kapitalistleşmesi sürecinde izlenebilir*” (Wood, 2003: 22).

Kapitalizmin en verimli kaynağı ise kuşkusuz Coğrafi Keşifler sonucunda elde edilmiştir. Özellikle İspanya ve Portekiz gibi büyük deniz güçleri olan ülkelerin

Amerika'nın keşfi ile bu bakir toprakları ele geçirmeleri yerli halkı zorla çalıştırarak öz kaynaklarını sömürmelerine neden olmuştur. Bu keşiflerden en çok fayda gören ise keşiflerle ticaret alanını genişleten ve ekonomik açıdan güçlenen burjuvazi sınıfı olmuştur. Afrika ülkelerine de uygulanan bu sömürü düzenini daha sonra Fransa, Hollanda İngiltere gibi birçok Avrupa ülkesi de uygulayarak kapitalizmin bel kemiği oluşturulmuştur (See, 2001: 56).

2.5.1. Ulus Devlete Geçişte Mutlakiyetçi Devlet ve Kapitalizm İlişkisi

Ulus devlet formunun hangi gelişmeler sonucunda ortaya çıktığını anlamak için sadece ekonomik bir sistem olmayan kapitalizmin siyasal hayata yansımalarını da ele almak gereklidir. Feodal sistem sonrasında güçlenen mutlak devletlerin, merkezileşme ile birlikte kapitalizmin kurumsallaşmasını sağlayacak araçlara sahip olması, ulus devleti doğuran sürecin politik yansıması olmaktadır. Bu doğrultuda Orta Çağ'ın mutlakiyetçi devletler döneminde benimsenen merkantilizm politikası; paranın önem kazandığı, paraya dayanan, müdahaleci niteliklere sahip olması nedeni ile kapitalizmin doğmaya başladığı dönemde güçlenen bir iktisadi teori olarak öne çıkar. Gümüş, altın gibi değerli ham maddelerin ülkeye girişini sağlayarak zenginleşmekle birlikte ithalattan çok ihracatın yapılması gerekliliğini referans alan bu ekonomik politika; dış ticarete dengeyi sağlama, gümrük koruyuculuğu, ticaret ve üretim mekanizmalarının geliştirilmesi gibi olguları esas aldığından kapitalizme hizmet eden bir anlayışı önelemektedir (Güneş ve Aydemir, 2016: 137). Kısaca ifade etmek gerekirse kilise ve feodal sistemin katı kurallarına karşı merkantilist uygulamalarda güç kazanan ilk dönem kapitalizmi, sermaye birikimini ve döngüsünü sağlayacak uygulamaları bu iktisadi sistem içine yerleştirmiş ve geliştirmiştir (Çelik ve Dağ, 2017: 56).

Kapitalizmin ekonomik olduğu kadar politik, sosyo-kültürel, dini, bilimsel vs. birçok alanla olan ilişkisi bulunmaktadır. Nitekim modern devlet anlayışında güç kazanan bu sistemin tam anlamıyla benimsenmesi ise her alanda gerçekleşen reformlarla olmaktadır. Bu doğrultuda modern devlete geçişin bir evresi olan ve monarka bağlı olarak kurulan mutlakiyetçi devletler tam da kapitalist anlayışın ihtiyaç duyduğu bir siyasal örgütlenme olmuştur. Bu siyasal örgütlenmede güç; dağınık, parçalı, çok başlı değil, tek bir merkezde toplanan iktidarın olmaktadır (Wallerstein, 2005: 46).

Mutlakiyetçi dönemle birlikte devlet salt kaynaklara el koyan bir aygıt görünümünden çıkıp kaynakların artması için aktif bir rol üstlenen konuma gelmektedir. Mutlak devlet aracılığı ile kapitalist anlayışa uygun olarak zenginlik yaratan bir ekonomi ve bu zenginlikten payını alabilmek için burjuvazi ile pazarlık ilişkisi içinde sömürgeci bir vergi sistemi geliştirilmiştir (Köktürk, 2011: 90). Mutlakiyetçi yönetimde kapitalist sistem, siyasal iktidarı elinde bulunduracak araçlar geliştirmiştir. Bu anlamda monarkı yönlendirme gücüne sahip olmaya çalışarak gerçekleştirmek istediği politikalara siyasal iktidarı kullanarak ulaşmaya çalışmıştır. Bu doğrultuda kapitalistler, kapitalizm çarkını işletecek uygun bir devlet modelinin oluşmasına olanak sağlayarak bunun inşasının temelini mutlakiyetçi rejim aracılığı ile atmıştır (Timur, 2016: 175).

Günümüze kadar gelen süreçte kapitalizmin, modern diye nitelendirilen bir devletle özdeşleştiğinde başarılı olduğu söylenebilir. Özellikle erken kapitalizm dönemi olarak görülen kapitalizmin olgunlaşma, kurumsallaşma döneminde mutlak bir monarkın siyasal iktidardaki gücünden çıkar sağlaması, gelişmesi ile doğru orantılı olmaktadır. Mutlakiyetçi devleti, kralın ya da hükümdarın kendi topraklarıyla sınırlı alanda kendine denk bir güç, mevki tanımadığı anlamı ile yorumladığımızda bu sınırlar üzerinde kurduğu hâkimiyetin o dönemde burjuvazi çıkarına bulunmaz bir fırsat tanıdığı yadsınamaz. Bu doğrultuda monarkın varlığı, azınlıkta olan ve güç kazanan burjuvazi sınıfın diğer bir ifadeyle -hükümdarın imtiyazı altındaki ayrıcalıklı sınıfın-menfaatini gözetmenin aynı şekilde toplumda eşitsizlikçi düzeni korumanın da güvencesi olarak görülmektedir (Poggi, 2008: 62).

Mutlak monark egemenliğe ortak olma düşüncesi fikrine sahip olmadıkça bireylerin ve grupların kendi özel mülklerinin olmasına izin verir. Poggi'nin ifade ettiği gibi egemenliğin monarkın elinde toplanması, hâkimiyeti altında yaşayan halkın taleplerinin, kaynaklarının ve mülkiyetinin güvencesi olarak mutlaklaşır. (Poggi, 2008: 62). Monarkın kapitalist sistemi için vazgeçilmez vurgusu da burada belirginleşir:

“Kralın en önemli hedefi mülkiyet hakkı sonucu ortaya çıkan ekonomik gücü ve toplumsal konumlar arasındaki “eşitsizliği” korumak olduğu anlaşılmaktaydı. Burası kapitalist dünya sisteminin anlaşılması için çok önemli bir noktayı işaret eder. Mutlak devletin ortaya çıkmasında etkili olan ve bugün modern devletin özellikleri arasında saydığımız güç kullanma tekelinin ve egemenliğin devlete ait olması gereklilikleri, temelde üst grupların ellerindeki

mal ve mülkiyetleri hükümdar aracılığıyla sağlama almaları ile ilgili bir durumdur” (Kotan, 2016: 15).

Anlaşılabacağı üzere kapitalist sistem, mutlak monarkın başka bir ifadeyle siyasal iktidarının meşruiyetini güçlendirirken; kapitalizm de iktidarın halk üzerindeki bu gücünden faydalanarak kendi kurumsallaşmasını sağlamaktadır. Ülkenin güvenliğini sağlama, adli ve idari düzeni kurma gibi görevleri olan monark bu sayede halkın kendine itaatini güçlendirmekteydi. Bu itaat, devlet politikası oluşturmada ortak olduğu kapitalistlerin özel çıkarlarının da monarkın emniyeti altında korunabilmesine olanak sağlamıştır.

Mutlakiyetçi dönem belirtildiği üzere birçok siyaset bilimci tarafından modern devlete geçişte bir ara dönem olarak görülmektedir. Bu anlamda feodal sistemin de üst gruplar tarafından tasfiye edilmesinin bir aracı olarak doğduğu savunulan tezler arasındadır. Neticede bu dönem kapitalizmin ortaya çıkışında tarihi görevini tamamladıktan sonra yıkılmış ve yerini modern ulus-devlete bırakmıştır. Bu bir anda gerçekleşmemekle beraber yaşanan bir ara dönemin getirdiği birçok yenilikle alt yapısı kurulmuş sonrasında ise Avrupa kıtasında gerçekleştirilen devrimlerle mutlakiyetçi düzen ortadan kaldırılarak ya da sembolik hale getirilerek gerçekleşmiştir (Kotan, 2016: 23).

2.5.2. Modern Ulus Devlet ve Kapitalizm

Modern devletin ulus devlet formuna geçişte bir ara dönem olan mutlakiyetçi devletin en önemli görevi geleneksel devlet sistemini ortadan kaldırması olmuştur. Öncesinde üst gruplarla anlaşmalı olarak çıkar ortaklığı içerisinde olan mutlak monark zamanla iktidarını kişiselleştirince kapitalistlerin çıkarına ters düşmeye başlamıştır. Başta değişen egemenlik anlayışı olmak üzere modern devletin yapısal özelliklerinin oluşmaya başladığı mutlakiyetçi devlet; tarihi görevini tamamlayarak yerini “toplumsal rıza”, “katılım”, anayasal çalışmalar”, “parlamento” gibi kavramların öne çıktığı ulus devlete bırakmıştır (Mısır, 2011: 78).

Kapitalist sistemin ulus devlet formuna ihtiyaç duymasının bir sebebi onun merkeziyetçiliği sağlama ve koruma işlevine sahip olmasındandır. Burada merkezilik tek bir anlama karşılık gelmenin dışında halk üzerindeki egemenlik hakkı olarak görülebilir. Öncesinde belirli bir sınır kavramının olmadığı monarkın egemenliği altında toplanan toplum, modern devlete geçişle sınırları belirlenmiş olan bir toprak parçası üzerinde uluslaşmış ve egemenlik anlayışı da değişmiştir. Bu anlamda mutlakiyetçi devletlerden ulus devlete geçişle egemenlik anlayışı da değişmektedir.

Ancak bu değişim gene üst sınıfların lehine olacak şekilde gerçekleşmektedir. Öncesinde mutlak monarkın egemen olduğu topraklarda burjuvazi sınıfının sahip olduğu mal ve özel mülkiyet, monarkın güvencesi altında sınıfsal eşitsizliğini sürdürürken ulus devletle değişen egemenlik anlayışının da kapitalist sınıfın çıkarına hizmet eden ona imtiyazlar tanıyan bir anlayışta olduğu söylenebilir (Mısır, 2011: 92-96)

Değişen egemenlik anlayışı sadece içe karşı değil dışa karşı da bir egemenlik sağlamıştır. 17.yy'da Westphalia Antlaşması ile temelleri atılan uluslararası ilişkiler neticesinde devletlerin dışa karşı egemenliğini koruma altına alan bazı önemli kararlar alınmıştır. Bir devletin iç işlerine başka bir devletin karışmaması, devletlerarası yasal eşitlik gibi prensiplerin benimsenmesi, kurulmaya başlanan uluslararası düzeni kontrol altına almaya çalışan ilkeler olarak örnek gösterilebilir. Bu durum modern devletin çatısı altında eklemlenen kapitalistlerin pazarı büyütmesine ve devlet egemenliği altında kendini güvenceye almasına imkân sağlamıştır (Özcan, 2019: 54-56).

Egemenliğin devlete sağladığı en büyük güç meşruiyet olmaktadır. Yukarıda bahsettiğimiz üzere mutlakiyetçi devlette din üzerinden kazanılan bu meşruiyet ulus devletle halka dayandırılmaya başlamıştır. Tarihsel arka planda burjuvazinin öncülüğünde eşitlik, özgürlük, hak-hukuk gibi değerlerin savunuculuğunda halkın gerçekleştirmiş olduğu Fransız Devrimi beraberinde meşruiyet anlayışını da değiştirmiştir. Bu bir nevi burjuvazi devrimi olarak da nitelendirilebilir. Nitekim devrimin neticesi olan ulus devlet, üretim ilişkilerinin güvencesi olarak ortaya çıkmaktadır.

Ulus devlet egemenliğinin kapitalist sınıfa hizmeti; üzerinde hakimiyet kurduğu topraklarda malların giriş çıkışını, miktarını, fiyatını, sermayenin ve emeğin yönetimini gerçekleştirecek kontrol mekanizmasına sahip olması olarak okunabilir. Bu sayede ulus devletler kapitalizme hizmette denetleyici fonksiyon işlevi görürler. Ancak kapitalizme hizmet ettiği sürece varlığını devam ettireceği öne sürülen modern ulus devletin, sahip olduğu egemenlik gücü kapitalistler için hayati öneme sahip olmaktadır. Çünkü politik bir örgütlenme altında varlığını sürdüren bu ekonomik sistemin rakip devletler çatısı altındaki üst sınıflarla mücadelesi devlet eli ile gerçekleşmektedir. Güçlü bir bürokratik yapıya sahip olan ulus devlet bu idari gücü ile firmaların sermayelerini kesintiye uğratmadan biriktirmelerine olanak sağlamaktadırlar (Wallerstein, 1998: 189-195). Ulus devlet aynı zamanda bu sınıfın

özel mülkiyetini de güvence altına almaktadır. Modern devletin getirdiği bu güvence insan haklarının gelişimine katkı sağlıyor görünse de aslında sermaye birikiminin güvencesi olarak görülmektedir.

Siyasi iktidar sahip olduğu egemenliğin meşruiyetine dayanarak ulus üzerinde birçok karar alma hakkına sahip olarak politika yapar. Ulus üzerinde; yargılama gücü, bayındırlık sağlama, ulusal savunma, eğitim politikaları gibi fonksiyonlar yürütür. Ancak bunların dışında burjuvazi sınıfı ile işbirliği halinde yürüttüğü en önemli görevlerinden biri devlet-piyasa ilişkilerini düzenlemektir. Bu doğrultuda ulus devlet piyasa ile devlet kurumları arasındaki sınırı çizer. Vergi toplama görevi, halktan yurttaşlık bilinciyle toplanan verginin dağılımını belirleme işlevi, kısaca kaynakların dağılımında tasarruf hakkına sahip ilk ve tekel olması devletin ekonomide öne çıkan bir görevidir. Bu doğrultuda devletin vergi koyma, yasa yapma, kuralları ve yasakları belirleme, bilgi, mal, para, insan akışını denetleme görevi, merkezi ve tekel olarak devlet özelliği gösterdiği her alandaki işlevi kapitalist düzenin sağlıklı işlemesi gözetilerek şekillenmektedir (Şen, 2004: 34-53).

Kapitalizm ve ulus devlet arasındaki ilişkiye bürokrasi üzerinden eğilen Weber'e göre kapitalizm rasyoneldir. Weber'e göre merkeziyetçi devletlerle birlikte oluşmaya başlayan bürokrasinin ilk köklü dönüşümü Fransız İhtilalinden sonra yaşanmıştır. Bundan sonra bürokrasi, kralın otoritesinde değil devlete ve kanunlara bağlı olarak gelişme gösterecektir. Buna binaen Weber'in öne sürdüğü yasal-rasyonel bürokrasinin ortaya çıkması ve gelişmesi de ulus devlet formu içerisinde eklemlenen kapitalizm ile olmaktadır. Ulus devletin gerek kamusal, gerek yargısal alanda sahip olduğu meşru güç kullanımı bürokrasinin gelişmesine dolayısıyla da kapitalizmin gelişip güçlenmesine olanak sağlayan bir unsur olmaktadır (Ekşi, 2010: 196).

Ulus devlete kapitalist sistem teorisinden bakan anlayış; modern devletin bir aşaması olarak gördüğü ulus devleti, pazarın geleceği ve gelişimi düşünülerek kuramlaştırmıştır. Kapitalist sistemde temel unsurlar “özel mülkiyet, pazar ve yasa kuralı’dır”. Bu unsurlarının varlığı ve korunması için kapitalist anlayış bir siyasal örgütlenmeye ihtiyaç duyar. Bu doğrultuda modern ulus devletin; serbest bir pazar ekonomisinin güvencesi, vatandaşlık haklarının ve özel mülkiyetin koruyucusu olarak örgütlendiği söylenebilir. Aynı şekilde hak ve ödevler konusunda sınırlılıkları belirleyen gene devlettir. Vatandaşlar ve kuruluşlar arasındaki anlaşmazlıklarda

devlet, yasaları ve mahkemeleri aracılığıyla sorunları çözme görevini üstlenmektedir (Fenerci, 2004: 78).

Tarihsel bir olgu olan kapitalizm, ticari kentlerin ilk ortaya çıktığı 11.yy'dan feodalitenin çözülüşüne sonrasında mutlakiyetçi devletten ulus devlete zaman ve mekân yönünden yayılarak gelmektedir. Günümüzde ise teknolojik gelişmelerin sağladığı iletişim ve ulaşım imkânlarının gelişmesi ile ulusal sınırları aşarak ulus ötesine geçmektedir. Kısaca 21.yy'da modern/kapitalist devletin yeni görünümü birinci bölümde detaylandırarak incelediğimiz küreselleşme olarak belirmektedir (Aykutalp, 2012: 27).

2.6. Ulus Devletin Dönüşümü: Küreselleşmenin Siyasal Boyutu

İnşasından bu yana sürekli bir dönüşüm, değişim içinde olan ulus devletin asıl varyasyonu küreselleşme denen olgunun mutlak anlamda varlığının kabul edilmesi ile gerçekleşmiştir. Ulus devletin anlamının, işlevselliğinin ve akıbetinin sıkça tartışıldığı günümüzde bu sorgulamanın başlangıcını 20.yy'ın son çeyreğine dayandırabiliriz. 20.yy'ın ilk yarısında gerçekleşen iki büyük savaştan Birinci Dünya Savaşı'nın nedenlerinden biri olarak gösterilen milliyetçiliğin yükselişi ve ulus olma yolunda verilen mücadele, imparatorluk yapılarını tamamen çökertirken İkinci Dünya Savaşı'na yol açacak radikal milliyetçi ideolojilerin doğmasına neden olmuştur. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından kurulan, barış ve güvenliği sağlama görevi edinen Milletler Cemiyetinin (Cemiyeti Akvam) taraflı şekilde davranması dünya barışının yerine ikinci bir dünya savaşının patlamasına yol açan bir başka etken neden olarak görülmektedir (Karabulut, 2016: 49).

Otoriter devletlere karşı liberal devletlerin savaşı olarak görülen İkinci Dünya Savaşı'nın galibi sözde demokrasi müdafileri olan müttefik devletler olmuştur. Savaşın müttefikler lehine seyretmesinden itibaren toplanan konferanslarda alınan kararlar da kurulan yeni uluslararası düzene yön tayin etmiştir. Bununla birlikte İkinci Dünya Savaşı'nın bitimine yakın San Francisco Konferansında alınan kararlar "Birleşmiş Milletler Antlaşması" başlığında toplanarak 24 Ekim 1945 tarihinde örgütün kurulması sağlanmıştır (Karabulut, 2016: 145). Birinci bölümde ayrıntılı olarak değinilen bu kuruluş uluslararası düzenin oluşmasında öncü göreve sahip olmaktadır. Çünkü uluslararası düzenin temel amacı ve mantığı bir devletin atacağı adımlarda diğer devletler ile etkileşim halinde olmasının sağlanmasıdır. Bu düzenin kurulmasında öncü olan Birleşmiş Milletler ve sonrasında sayıları hızla artan

uluslararası kuruluşlar, günümüzde akıbetinin tartışıldığı ulus devletin işlevselliğin tartışılmasına yol açacak gelişmelerin de temeli olarak görülebilir.

Günümüzde monarşik, cumhuriyet, kapitalist, sosyalist, gibi farklı görünimleri olan ulus devletin; kuruluşundan bu yana çeşitli evreler geçirerek, çeşitli ideolojiler elinde şekillenerek, çeşitli anlayışların perspektifinde yeniden yorumlanarak süregelen bir gelişim ve dönüşüm içerisinde olduğu söylenebilir. Nitekim ulus devlet günümüzde diğerlerinden farklı formatta yeni bir dönüşüm geçirmektedir. Bu dönüşüm düşünürler tarafından post modern, modern ötesi, küreselleşme gibi muğlak kavramlarla ifade edilmeye çalışılsa da asıl olanın ulus devletin mutlak anlamda bir dönüşüm içerisinde olmasıdır (Uğuz ve Saygılı, 2016: 137-138)

Küreselleşme siyasal bir örgütlenme olan ulus devlet ile ilişkisi bağlamında ele alındığında bu platformda en çok öne çıkan hususun ulus devletlerin egemenliği konusu olduğu görülmektedir. Çalışmanın mihenk noktasını oluşturan kültür konusuna ise bir sonraki bölümde değinilecek olup bu başlık altında incelenecek olan küreselleşmenin siyasal boyutta öne çıkan konuları egemenlikle ilintili olarak iktidarın gücü ve demokrasi konuları ile kısıtlandırılacaktır.

2.7. Küreselleşme ile Birlikte Egemenliğin Dönüşümü

21.yy’da egemenlikten anladığımız 15.yy’a kıyasla çok büyük farklar göstermekle birlikte bugünün egemenliği bir hükümdara ya da monarka bağlı egemenlik değil millete dayalı egemenlik anlayışı geçerlidir. Aslında egemenliği iç egemenlik ve dış egemenlik olarak incelemek daha doğru olacaktır. Çünkü egemenliğin içe dönük kısmı milli iradeye dayalı olurken dış egemenlik ise dış güçlere karşı bağımsızlık anlayışını ifade etmektedir. Bu bağımsızlık, iç egemenliğin yani milli egemenliğin kendi toprakları içerisinde dış güçlerin baskısı ya da müdahalesi olmadan karar mekanizması geliştirme ve bu kararları serbestçe uygulama iradesini amaç edinir. Nitekim dış güçlerin iç işlere müdahalesi ulus devletin koruma işlevi edindiği milli iradeyi zedeleyen önemli bir mesele olmaktadır (Özvar, 2007: 53).

Egemenliği ikiye ayırıp inceleyen bir başka yazar olan Göktürk, (2006: 128) iç egemenliği bir toprak parçası üzerinde bulunan vatandaşlar, kurumlar ve gruplar üzerindeki en üstün irade kısaca “milli egemenlik” olarak açıklarken dışa dönük egemenliği ise dış otoritelerin baskısından ve onlara bağımlılıktan uzak olma durumu yani “bağımsız egemenlik” olarak nitelendirir. Bu doğrultuda Göktürk’ün

alışmasında anarşik düzen olarak tanımladığı durum ise küreselleşme ile birlikte g kazanan ulus üstü kuruluşların, kendi sınırları içerisinde egemen olan ulus devletlere karşı uluslararası sistemi daha üstün otorite görmesinden kaynaklanmaktadır. Bu noktada küreselleşme ile g kazanan uluslararası sistemin, egemenliğini gaspa uğrattığı ulus devlet ile gerilimli bir hale geldiğı görülür. Ancak belirtmek gerekirse küreselleşmenin ikircikli yapısı meydana getirdiğı bu soruna karşı çözüm üretmeyi de göz ardı etmemiştir. Küreselleşme, kendisine eş anlamda kullanılan “karşılıklı bağımlılık” yolu ile bu anarşik düzenin ortadan kaldırılması durumunu gerçekleştirmiştir. Nitekim uluslararası sistemin temel mantığı bir devletin atacağı adımlarda diğerk devletler ile etkileşim halinde olmasının sağılanmasıdır. Bu doğırltuda bir devletin refahını, güvenliğini diğerk devletlerin davranışlarına bağılayan bu sisteme devletler sistemi ya da literatürde daha sık kullanılan ismi ile uluslararası sistem adı verilmektedir (Demirel, 2017: 55).

Devletler arasında karşılıklı bağımlılığın sağılanabilmesinin en önemli nedeni kuşkusuz bilgi ve iletişim teknolojisindeki ilerlemelerdir. Küreselleşmenin teknolojik boyutu kısmında değindiğimiz bu teknolojik ilerleme, uluslararası alanda (güvenlik, askeri, ticari, kültürel, hukuki vd.) devletleri birbirleri ile etkileşime sokarak birbirlerine bağımlı hale getirmektedir. Bu bağımlılığın düzen içerisinde yürümesi için de uluslararası hukuk üreterek anarşik düzenin ortadan kaldırılmasını sağılamaktadır (Göktürk Tol, 2006: 129). Ancak bu bağımlılık uzun mücadeleler neticesinde kazanılan devletlerin milli bağımsızlığına delik açan ve bu deliğı her geçen zaman fark ettirmeden büyüten bir işleve sahip olmaktadır. Bir yüz yıl öncesinde muharebe alanında düşmana doğırudan karşılık verilerek korunmaya çalışılan egemenlik, artık doğırudan bir düşmana karşı değıl de dolaylı yollardan açık verilerek yapılmaktadır. Neticede bu dolaylı müdahale milli devletleri “bağımlılık üzerine dayanan bağımsızlık” telakkisini kabul etmeye mecbur bırakmaktadır.

Küreselleşmenin ulus devlet açısından tehlike oluşturan etkilerinden bir diğeri egemenlikle de ilgili olarak meşruiyet açığı doğırmasıdır. İktidarın kaynağını halktan aldığı ulus devlet halk egemenliğinden taviz verdikçe kriz yaşamaktadır. Bu günümüzde küreselleşme ile önem kazanan “kriz yönetimi”, “risk toplumu” kavramlarını ortaya çıkarırken diğerk yandan i iktidarın dşbağımlı olma durumunun düzeyini de yansıtmaktadır. Özellikle küreselleşme ile birlikte 1980’li yıllardan itibaren kendini yeni bir forma sokan liberal politikalar siyasi iktidarın iradesinde

gerçekleşen ekonomik politikaları dışa yayımlı ve bağımlı hale getiren uygulamaları öne çıkarmıştır. İktisadi büyümeyi devlet tekeline gerçekleştiren ulus devletler neoliberal politikaların etkisi ile özelleştirmelere kaymaya ve devletin iktisadi payını düşürmesine neden olmuştur. Bu anlamda küreselleşmenin önlenemez dışa açıklığı; ulus devletlerin dış ticaret politikaları gereği gözettikleri yüksek gümrük politikası, kota sınırı, bağımsız para politikası gibi araçlarını kullanmasının işlevini yitirmesine yol açmaktadır (Coşkun, 2009: 380). Yukarıda da örneklerini verdiğimiz serbest piyasa yaklaşımı benimseyen, aynı zamanda benimsetme misyonu edinen IMF ve Dünya Bankası gibi ulus üstü kuruluşlar ulusal sınırlar içerisinde en üstün otorite olan iktidarın gücünü pasifleştiren uygulamalara yol açmaktadır. Dış yardım almaya muhtaç edilen devletler bu kuruluşların direktifleri ile hareket ederek devlet içi iradesini kayba uğratmaktadır. Başta ekonomisi dışa bağımlı hale getirilen devletler yavaş yavaş diğer sahalarda da dışa eklenilerek bağımsızlıklarına en büyük zararı vermektedirler. Nitekim sadece ekonomik alanda değil küresel barışı, demokrasiyi sağlamayı amaç edinen bu ulus üstü kuruluşlar Batılı güçlerin çıkarını önceleyen kararlar ve uygulamaları ile en büyük demokrasi açığını meydana getirmektedir. Kendi belirledikleri demokrasi ilkeleri ve ulusal devletin sınırlarını aşan küresel düzen için üretmiş oldukları hukuk kuralları, ülke içinde mevcut bulunan siyasal iktidarın görevini işgal eden ve etkinliğini zayıflatan bir başka husus olmaktadır (Şen, 2004: 241). Günümüzde demokrasi olgusunun bu kadar gözetilmesi ve ön plana çıkarılması küreselleşme ile birlikte artan STK'ların, sendikaların, derneklerin artışı ile paralel seyretmektedir. İnsan hakları ve özgürlüğü temalı bu kuruluşlar varlığını hümanist değerlere dayandırırken madalyonun öteki tarafı ise bu değerlerin hegemonik güçlerin çıkarına dönük bir tutum içerisinde küreselleşmenin aracı olarak kullanıldığını göstermektedir.

Klasik modern devletin küreselleşme ile geçirdiği dönüşümü Jürgen Habermas'ın düşünceleri ile ifade edecek olduğumuzda Habermas bu dönüşümü ulus devletin sahip olduğu klasik yapısının ve görevlerinin aşınması ile açıklar. Kısaca özetleyecek olursak küreselleşmiş serbest piyasanın milli ekonominin etkinliğini arka plana atması, sınırların esnekleşmesi ile birlikte terörün, güvenliğin, hastalıkların, kirliliğin hatta hayat ve düşünce tarzının küreselleşmesi ve son olarak da uluslararası normların ulusal normlarla güç mücadelesi içine girmesi gibi. Bütün bunlar klasik modern devletin küreselleşme ile gerilimli bir hat oluşturarak bu gerilimi düşürecek

ve yönetecek şekilde dönüşmesini sağlamaktadır (Habermas, 2018: 26-29). Bu noktada ulus devletin sona erdiğini ve siyasi iktidarın rolünün bitmiş olduğunu söylemek tutarlılığı olmayan ön yargıdan ibaret görülebilir. Buna binaen ulus devletin küreselleşme karşısında direnç gösterdiği ve misyon olarak yeni görevler yüklenen yeni argümanlar geliştiren bir olgu olarak öne çıktığı söylenebilir.

Küreselleşme ve ulus devletin ayrı ayrı ve birbiri ile ilişkileri bakımından ele alınan ilk iki bölümden sonra çalışmanın mihenk konusu olan küreselleşmenin kültürel boyutta ulusal devlete yansımaları ele alınacaktır. Ulus devletin küreselleşme ile ilişkisine genelde ekonomik boyutlu bakılması; aslında ekonomi kadar esnek ve değişken olmayan kültürün ulus devletin akıbeti açısından daha sağlam tahliller sunacağıının göz ardı edilmesine sebep olmaktadır. Bu noktada ulus devlet bağlamında ele alınacak kültürün incelenmeye değer önemi ortaya çıkmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME, KÜLTÜR VE ULUS DEVLETİN GELECEĞİ

3.1.Kültür, Toplum ve Ulus Devlet

Yüzlerce tanımla ifade edilebilen kültür kelimesi her ne kadar modern zaman ürünü bir kavram olsa da nitelendirme olarak farklı çağlarda benzer anlamları karşılar şekilde kullanılmıştır. Latince kökenli olan kültür kelimesinin genel anlamda “*colere*” yani “*ekmek, ekilebilir hale getirmek*” özel anlamda ise “*cultura*” yani “*ziraat, yetiştirmek, imar, bitkilendirme ve işlenilebilir toprağın işlenmesi*” anlamlarından türediği görülmektedir (Oğuz, 2011: 125).

Kültür en genel itibariyle bir yaşam biçimi, hayat görüşü anlamına gelmektedir. Nitekim “*cultura*” kelimesinin işlenmeye hazır bir toprağa ekilen tohumun mahsul haline gelme aşamasının sosyolojik anlamda karşılığı insan aklının geçirdiği aşamalardır. Bu doğrultuda insan aklının kültürü, zekâ olarak görüldüğünden bu zekânın işlenebileceği ve gelişebileceği çıkarımı modern anlamdaki kültür teriminin semantik dayanağını ifade etmektedir (Turgay, 2012: 1058).

Üzerinde tam bir uzlaşa sağlanmış net bir tanımı olmayan kültür; bireye sosyal bir kimlik, dünya görüşü ve hayat tarzı sunma, varoluşunu anlamlandırma kısacası insanın biyolojik olarak dünyaya gelişinin devamı olarak toplumsal bir zemine ait olma sürecidir. Bir başka ifade ile kültür, “*her şeyi unuttuktan sonra geriye kalandır.*” (Demircan, 2016). Bundan çıkarılacak olan toplumun yaşamış olduğu birçok şeyden ancak kalıcı olanların kültürü meydana getiren değerlere dönüştüğüdür. En çok kabul gören klasik tanımlamalardan biri olarak Edward Taylor’a göre kültür; “*bilgileri, inanışları, sanatı, ahlakı, hukuku, töreleri ve kişinin toplumun bir üyesi olarak edindiği alışkanlıkları kapsayan karmaşık bir bütündür*” (Taylor, 1958; Akt.: Doytcheva, 2016: 18).

Sosyolojik anlamda kültür ve toplum iç içe geçmiş birbirini tamamlayan iki kavramdır. Birçok bilimin kendi alanında kullandığı kültürün sosyal bilimler

anlamında ne olduğuna ilişkin geniş bir literatür bulunmaktadır. Bu doğrultuda ikili bir ayrıma gidecek olursak geniş anlamda ve dar anlamda kültür öne çıkar. Dar anlamda kültür, kültürün bir enstrümanı ya da bir alan üzerinden ifade edilmesine yoğunlaşırken geniş anlamda kültürün birden fazla argümanı ve ifade edilecek geniş bir düzlemi bulunmaktadır. Bu anlamda kültür, sosyal ve politik hayat ile iç içedir. Okulda, kamu dairelerinde, medyada, hükümet işlerinde, ekonomide yer alan kültür; toplumun atasözlerinden, sanatına, müziğine edebiyatına ölüm ve doğum anlarındaki adetlerine, yemek yeme şekillerine, akrabalık ve dostluk ilişkilerinin biçimine kadar hayatımızı düzenleyip şekillendiren bir olgudur (Parekh, 2002: 185).

Kültür üzerine çalışan Bhikhu Parekh (2002: 188) kültür ve toplumun birbirinden ayrılmaz bir bütün olduğunu öne süren teorisyenlerden biri olarak bunu şöyle ifade eder: *"Toplum bir grup insanla ve bunlar arasındaki ilişkinin yapısıyla ilgilidir kültür ise bu ilişkilerin içeriği ve onları yönetip meşrulaştıran ilkelerle"*. Parekh için kültür aynı zamanda doğaya ve Tanrı'ya bakıştır. Kültürü ahlak ile ilişkilendiren Parekh daha açık anlamda din ve kültür arasında iç içe geçmiş bir ilişki kurar. Din başlı başına bir olgu olmakla birlikte kültürü açıklamada onun bir parçası olarak işlev görür. İslam'ın Türkiye'de yaşanması ile Arabistan'da yaşanması arasında nasıl kültürel farklılıklar bulunuyorsa; Hristiyan olan bir Lübnanlı ile Hristiyan olan bir Fransız arasında da örf, adet ve yaşam tarzından kaynaklı farklılıklar bulunmaktadır (Parekh, 2002: 191).

Kültürü ifade edebilmek için onu unsurları ile ele almak gerekmektedir. Geniş bir yelpazeye sahip olan kültürü toplum ve onun bağlı olduğu siyasi organizasyonla ilişkilendirdiğimizde öne çıkan unsurları din ve dil olmaktadır. Dil ve din olguları ulus devlet bölümünde de işlendiği üzere hem toplumsal açıdan hem toplumun meydana getiren değerler üzerinde büyük önem sahiptir. Modern dönemde devlet oluşumunda daha ussal ve çağcıl argümanlar öne çıkarılsa da milliyetçiliğin modern öncesi dönemden beslendiğini savunan düşünürler için bu iki olgu öncelik arz etmektedir (Cebeci, 2008: 8).

Din başlı başına bir olgu olmakla birlikte hem kültürü inşa eden hem de kültürel değerlerin şekillenmesinde onun unsurlarından biri olan işleve sahip olmaktadır. Kültür denilen şey toplumun uyması gereken kurallar inşa eder. Bunların kültürel norm haline gelmesi ise zaman alan bir süreçtir. Kelime kökeni olarak bir şeye boğun eğmek,

bir görevi yerine getirmek anlamına gelen ‘din’ insan ile yaratan arasındaki kaidelerin, bu kaidelerin toplum içinde benimsenmesini sağlayan manevi bağın oluşumunu sağlayan güç olarak görülür. Bu doğrultuda toplumsal bir grubun ya da kavmin gelenek, örf ve adetlerinin oluşmasında mensup oldukları dinin ve öğretilerin etkisi büyük olmaktadır. Din bir toplumun yönetim sisteminden, edebiyatına, savaş kurallarına, dini bayramlarına ve özel günlerde yapılan ritüellerine kadar üyelerinin sosyal yaşayış ve kültürünün oluşup yerleşmesini sağlamaktadır (Turgay, 2012: 1067).

Kültür ve din arasındaki bağımlı ilişkinin karmaşıklığına değinen İngiliz yazar T. S. Eliot: *“hiçbir kültür, bir din olmadan ortaya çıkmamış veya gelişmemiştir”* (Eliot, 1981: 15) diyerek küçük gruplar halinde başlayıp zamanla büyük bir organizasyona dönüşen toplulukların temeline dini yerleştirmiştir. Dini her ne kadar kültürün merkezine koyan görüşler olsa da insan üretimi olan ve değişkenliğe açık olarak dönüşen kültürü tek bir olguyla ifade etmek yetersiz kalacaktır. Nitekim zamanla büyüyen küçük toplulukların devlet gibi daha örgütsel bir organizasyona dönüşmesiyle ortaya çıkacak yeni argümanlar kültürün geniş muhtevasını daha kapsamlı hale getirmektedir. Bir önceki bölümde işlediğimiz üzere devlet örgütlenmesini oluşturan ön ulusal değerlerde din olgusu öne çıkan unsurlar arasında görülmekle birlikte modern dönemle birlikte daha çağsal değerler üretilmeye başlanmıştır (Songül, 2010: 55).

Toplumsal, medyasal, ideolojik, teknolojik gibi birçok alanla ilgisi olan kültürün devlet örgütlenmesi ile ilişkisi kültür ve siyaset üzerinden vuku bulmaktadır. Kültür başlı başına bir olgu olmakla birlikte birçok alanın içinde var olarak anlam kazanır. Kültürün geniş bir çembere sahip olmasının sonucu olarak çalışmanın kapsamı; kültür konusuna sosyo-politik bir çerçeveden bakılarak sınırlandırılmaktadır.

Kültür-siyaset tartışmalarında bu ikisinin bağlantılılığı siyasal erk üzerinden öne çıkar. Nitekim siyaset ve kültür üzerinde kurulan yakın ilişkide modern devletin oluşumu ile daha da belirginlik kazandığı söylenebilir. Bu noktada ulus devletin kimlik bilincinin oluşmasında, ortak duygular ve düşünceler geliştirmesinde kısaca bir toplumun milletleşme sürecinin yaşanmasında; politika yapıcılarının gücü ve etkisi göz ardı edilmemelidir (Alver, 90).

Kültür, bir kavmin ya da topluluğun devlet yapısına dönüşümündeki süreçte milli bir kimlik oluşturmada önemli bir yardımcı olmaktadır. Her devletin kendine

özgü bir kimliğe sahip olması ulus olmanın ön koşulunu oluşturmaktadır. Büyük ölçekte devlet için küçük ölçekte ise birey için en basit anlamıyla bir dünya görüşünü ifade eden kültürün din ile ilişkisi iki olgununda siyasal, sosyal, ahlaki yönden düzenlemeler içeriyor olmasındandır (Tanrıverdi, 2018: 597). Bununla birlikte kültürün din ile ilişkisinin yanında onu açıklamada tamamlayıcı görev gören öğelerden biri de dil olmaktadır.

Dil, oluşumu itibariyle günümüze kadar hala çözülememiş bir gizemi barındırmakla birlikte toplum ve onun oluşturduğu kültür nezdinde önemli bir vasfa sahip olarak öne çıkar. Dil, eski çağlardan itibaren bir topluluğun/kavmin tarihi, siyasi gelişimi ve kültürel kimliğini anlamada önemli veriler sağlandığı bir vasıta görevi görmektedir. Bu anlamda dil ve kültür ilişkisi, Ziya Gökalp'in deyiimiyle “dili dilime dini dinime” anlayışında belirginlik kazanır. Bir imparatorluk yapısından ulus devlet yapısına geçişte her ikisini de deneyimleme fırsatı bulan önemli Türk düşünürlerden Gökalp için milliliğin vazgeçilmez ögesini dil unsuru oluşturmaktadır. Kültürü tanımlamada lisani hayat dışında dini hayat, ahlaki hayat, hukuki hayat, iktisadi hayat, akli hayat, fenni hayat gibi etkinlik alanlarını sıralayan Gökalp'in bunları sıralamasının amacı bu etkinliklerin zamanla ulus kültürü haline gelmesinden kaynaklı görülebilir (Yıldırım, 2013: 13).

Gökalp için bir devletin “harsi (kültür) millet” aşamasına ulaşmasının yolu kendine özgü bir düşünsel ve akli hayat tanımlamasını yaşatmasında yatmaktadır. Bu anlamda dil bir iletişim aracı olarak bir topluluğun içindeki bireyler arasında kurulan bağın en önemli görevini bir nevi kompartıman görevini üstlenmektedir. Bu nedenle dil, bireyin içine doğmuş olduğu toplumun değerleriyle bütünleşmesinde, içinde yaşadığı toplumla temelden gelen duygusal bağlar kurmasında temel nirengi noktasıdır. Bir topluluk ya da kavim içerisinde aynı dili kullanmanın vermiş olduğu köken hissi, kültür ve dili birbirinin yerine kullanılacak kadar ilişkili hale getirmektedir. Bir kültürü besleyen tarihsel başarılar, hatıralar, inançlar, ancak zengin bir dil aracılığı ile zamana karşı direnir, gelişir günümüze kadar ulaşabilmektedir. Bu doğrultuda bir dilin tarihi geçmişi aynı zamanda o dili kullanan milletin kökenini ve kültürel zenginliğini yansıtmaktadır (Erdem, 2019: 16).

Dilin bir iletişim aracı olmaktan öte devlet kimliğini oluşturmada politik bir araç haline gelmesi kuşkusuz ulus devletin ortaya çıkışıyla paralel seyreder. Ulus

devlet bölümünde incelendiği üzere modern ekoldeki çoğu düşünür ulusun ve ulusal unsurların kurgu olduğu görüşündedirler. Modernist kuramcılar her ne kadar ulusun ve onu ulus yapan öğelerden biri olan dilin yapay olduğu savunusunda olsalar da yeryüzünde kökeni binlerce yıla dayanan dillerin varlığını dikkate almayan bir genelleme yapmaktadırlar. Nitekim Arapça, Çince, Almanca gibi etimolojik olarak çok eski çağlara dayanan ve geçmişle köprü kurmada yardımcı olan canlı diller hala varlığını sürdürmektedir. Bu anlamda bir dilin geçmişi o ulusun kültürel geçmişini ve millet olma aşamasının evrelerini göstermesi açısından ayna görevi görmektedir (Viroli, 1997: 137).

Bilindiği üzere 19 ve 20. yüzyıllarda dile verilen önemin en büyük kaynağı Avrupa'da başlayıp tüm dünyayı etkisi altına alan ulus devletin güç kazanması olmuştur. Bu süreçte ulus gücünü, siyasal birlikteliğini toplum ve toplumun değer kattığı kültürde bulmaktadır. Zamanla oluşan kültürel normlar toplum içerisindeki bağlayıcılığı sayesinde ulusun mensubu bireyler arasında duygu ve sadakat bağı oluşturmaktadır. Tam anlamıyla 19.yy'da belirginlik kazanan siyasal bir egemenliğin nirengi noktalarını işte bu kültür, toplum ve ulus devlet bağıntısı oluşturmaktadır (Say, 2013: 13).

İki yüzyılı aşkın süredir çeşitli dönüşümler geçirerek günümüze kadar ulaşan ulus devlet; küreselleşme ile birlikte bütün ezberlerini bozacak nitelikte bir değişim geçirmektedir. Bu süreçte ulus devlete yönelik eleştirilerin en önemlisi ulusun varlığının, kültürünün ve bu kültüre sığdırılan birçok unsurun başka bir anlamda ulus ruhunun sorgulanması olmaktadır. Bununla birlikte kültürün toplumda sağladığı düşünülen yurtsever duyarlılığın muhakemesine neden olmaktadır. Küreselleşme ile birlikte başta ulus devletin merkezi yapısı dönüşmeye başlamakla beraber birçok alanda yeni düşünme biçimleri oluşmaya başlamıştır. Bu anlamda kültür kelimesinin de küresel çağla birlikte anlam genişliğine uğrayarak yüksek, popüler, egemen, kitle kültürü gibi ulus devleti zorlayacak yeni argümanlar üreten bir şekilde genişlediği görülmektedir.

3.1.1.Küreselleşmenin Bir Boyutu Olarak Kültür

Buraya kadar olan bölümde küreselleşmenin kökeninden gelişimine bu tez çalışmasının konusuyla ilişkili olan tüm konulara değinilmeye çalışılmıştır. İlk bölümden itibaren çalışmaya yön veren küreselleşmenin kültürel boyutunun geniş bir

yelpazeye sahip olduğu söylenebilir. Bu genişliğin asıl sebebi kültürün her olgu ile ilişkisinin bulunmasıdır. Kültür konusunun dünya çapında yeni değerler meydana getirmesinin sebebi küreselleşmenin sağlamış olduğu bağlantılılık ile ilişkidir. Dünya ölçeğinde bu bağlantılılığı hayata geçirmenin yolu çok çeşitli olmakla birlikte özellikle evrensellik anlayışıyla kurulan uluslararası kuruluşlar ayrı önem arz etmektedir. Bir ulus üstü kuruluş olan BM'nin kültür ile ilişkili kolu UNESCO'nun (Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü), evrensel anlamda kültür oluşturma yolunda birçok proje geliştirmesi bunun açık örneği olmaktadır. Kültürel çeşitlilikten beslenerek herkesin ortak olacağı küresel bir dil, zevk, sanat, anlayış oluşturma gayesi bulunan UNESCO ve benzeri yapıların yaptığı çalışmalar küreselleşmenin kültürel boyutunun varlığına ilişkin somut delilleri de ortaya koymaktadır (Holton, 2013: 62).

Küreselleşmenin sosyal, siyasal, iktisadi olsun her alanda etkisinin bulunması karşıtları kadar yanlıları tarafından da tartışılarak güncelliğini korumasına olanak sağlamaktadır. Kültürel boyutta yapılan tartışmalar diğerlerine göre daha derin bir analizi gerektirmektedir. Buna binaen küreselleşmeye daha değişken olan ekonomi endeksli bakılması daha sağlam değerlendirmeler yapılabilecek kültürel boyuttan incelemesini arka plana atmıştır. Ancak günümüzde pamuk ipliğine bağlı ve Batı merkezli gündem geliştiren ekonomi politikalarının yaşadığımız çağı anlamlandırmada yetersiz kalacağı açıktır. Zaman-mekân arasındaki uzamın her geçen gün daha da belirsizleştiği, sürekli değişen gündemi takip edememenin, hıza daha çok bağımlı olmanın yarattığı tahribat daha az değişken olan ve maddi olmayana ilişkin deliller sunan kültürel boyuta eğilmeyi zorunlu kılmaktadır. Henüz küreselleşme kavramının bile tartışılmaya devam eden göreceliliği kültürel boyuta yansımalarının değerlendirmesini de tartışılır kılmaktadır. Ancak küreselleşmenin olağanın dışında yeni bir kültür algısı ortaya çıkardığı aşıkardır. Yeni bir kültür algısı yeni kültürel enstrümanların doğmasına sebep olarak küreselleşmenin bir dogması görülebilecek ikilemi bu alanda da ortaya çıkarmıştır (Erdoğan, 2017: 241-242). Nitekim küreselleşme ile birlikte ulus kültürünü tehdit eden yeni bir kültür misyonu oluşumu şekillenmektedir.

Küreselleşme bir yandan her şeyi tek tipleştirerek homojen bir kültür yaratma çabası içinde ulusal kimliği ve ulus kültürünü tehdit etmektedir. Bu doğrultuda ulus devletler tek bir potada eritilerek Batılı güçlü devletlerin çıkarına ve şekillendirdikleri dünya düzenine hizmet edecek şekilde tüketim toplumuna dönüşmektedir. Diğer

yandan ise ulus devlet yapılanmalarındaki ulusal kimlik yerine alt kimliklerin canlanmasına olanak sağlayarak çokkültürlü bir toplum yaratma çabası içinde görülmektedir. Bu doğrultuda küreselleşmenin sunmuş olduğu her iki seçenek de ulus devlet kültürünün/kimliğinin başka bir anlamda geleceğinin tehdidi olmaktadır (Mahiroğulları, 2005: 1280).

Küreselleşme tek yönlü bir kültürel akışa neden olmaktadır. Bu akışın kaynağının küreselleşme kavramının ortaya çıkışı ile aynı, yani Batı merkezli bir çıkış noktası olduğu görülür. Küreselleşme kavramı bireyin, toplumun ve devletlerin algısında “karşılıklı” bir bağlantılık beklentisi yaratmakla birlikte bu bağlantının ne yazık ki daha çok Batının değerleriyle sağlandığı görülmektedir. Bu anlamda küreselleşme, her devletin\medeniyyetin kendi ulus kültürünün etkileşiminden kaynaklı çeşitlilikten ziyade zayıf devletlerin kültürünü sömürücü bir dayatma anlayışı içinde olduğu eleştirilerine maruz kalmaktadır. Nitekim kültür denilen olgu karşılıklı etkileşim yolu ile alt çevreden başlayıp özümseyerek merkeze ulaşan sonra da yazısız kurallara dönüşen bir oluşum sürecidir. Bu doğrultuda kültürel homojenlik kimi görüşe göre gerçekleşmesi çok istenen bir hayal iken; milli kültür dolayısıyla ulus devletin geleceği için bir kâbusa dönüşebilmektedir (Tomlinson, 2004: 103).

John Tomlinson, küreselleşme ve kültür adlı çalışmasında küreselleşmeye kültürel boyutundan eğilirken birçok farklı görüşü ve durumu ortaya koymaktadır. Yazar zorlama bir “küresel kültür” oluşturma gayesine girmeden küreselleşmeye verilen aşırı ilgiyi daha normale indirmektedir. Ulus devletin ve daha özelde yerelin kültürünün küreselleşme sarmalında metalaştığı hem vaat hem tehdit içeren küresel kültür beklentisinin standartlaşmaya dönük bir ‘kültür endüstrisi’ ne dönüştüğünü aktarmaktadır. Tomlinson dünya çapında meydana gelen kültürel değişimleri ulus üstü yapıların üstünde küresel bir kültür söylemi yerine ‘yersiz yurtsuzlaşmış’ başka bir ifade ile *küreselleşmiş* bir kültür karmaşasına benzetmektedir (Tomlinson, 2004: 146).

Tek bir dilin, tek bir kültürün kısaca tek bir anlam dünyasının olduğu bir dünya her ne kadar ütöpik gelse de “bir dünya-bir devlet-bir kültür mümkün müdür?” sorularının sorulduğu ve buna uygun savlar ileri sürüldüğü görülmektedir (Tomlinson, 2004: 113). Günümüz pratiğinde böyle bir sorunun cevabı kişisel yaklaşımlara göre değişse de bu durum tahayyülde bütün renklerin anlamını yitirip her yerin griye bürünmesine benzetilebilir. Küresel çağda farklı dile sahip ulusları ortak bir paydada

birleştirme gayesiyle UNESCO'nun geliştirmiş olduğu Esperanto dili bu benzetmeye örnek gösterilebilir. Esperanto dili; UNESCO'nun tüm dünyada evrensel tek bir dil kullanma idealine yönelik bir proje olarak görülebilir. Bu yapay dil 1880'li yıllarda Zamenhof adlı Polonyalı bir doktor tarafından kendi bölgesinde farklı dil konuşan toplumların iletişimsel kopukluğunu gidermek için geliştirilmişken o dönemde pek rağbet görmemiştir. Ancak doksanlı yıllarla birlikte gelişen uluslararası ilişkiler ve devamında kurulan ulus üstü kuruluşların Esperanto diline eğilimleri görülmüştür. Birçok devlet tarafından ulusallığı ve her ulusa ait resmi tek bir dile sahip olma şartını tehlikeye düşüreceği düşünülen kozmopolit dil algısı güç kazanamadan cazibesini yitirmiştir (Doğrucan ve Hazar, 2018: 164). Nitekim günümüz pratiğinde Esperanto dilinin işlevini yüklenen Batı medeniyetine ait İngilizce dili, küreselleşen çağda uluslararası ilişkilerin iletişim görevini görmektedir. Bu durum kozmopolit, küresel, evrensel gibi terimler üzerine üretilen pratiklerin bu kelimelerin menşei olan medeniyetlere hizmet ettiğini göstermektedir.

Küreselleşmenin kültürel yansımasının ulus devlet nezdinde tehdit yaratacak bir başka boyutu ise homojenleşmeye dönük kültürel yaklaşmadır. Tüketim toplumu, popüler kültür, kapitalist yaşantının kültürleşmesi gibi başlıklar altında daha detaylı işleyeceğimiz “evrensel kültür” arayışı altında idealleştirilen vaziyet ulus kültürünü zorlayıcı yeni değerler ortaya çıkarmaktadır. UNESCO'nun 2013-2022 yılları arasını “Kültürel Yakınlaşma On Yılı” olarak ilan etmesi, “Dünya Kültürel Çeşitlilik Günü”, “UNESCO Kültürel Çeşitlilik Evrensel Bildirgesi” gibi projelerin hayata geçirilmesinin uyandırmış olduğu ilgi ulus devletin milli politikalarının revize edilmesini de gerekli kılmaktadır (UNESCO, 2001).

Devletler arasındaki sınırların bulanıklaşması devlete biçilen rolün; sivil toplum, ulus üstü kuruluşlar, yerel faktörler ve üçüncül sektör gibi diğer aktörlerle paylaşılması, ulus devlet egemenliği ile merkeziliğinin zarar görmesi anlamına gelmektedir. Bu durum küreselleşmenin ikircikli yapısında “küresel homojenlik” olarak bütünleşmeyi sağlarken “çokkültürlülük”, “kültürel çeşitlilik” olarak da parçalanmaya götüren süreci hazırlamaktadır (Erdoğan, 2017: 321). Nitekim iki yüzyılı aşkın süredir politik yapılanma olarak liderliğini koruyan ulus devlet; tarihin bir parçası haline gelmemek için günümüz koşullarına ve ihtiyaçlarına uygun bir dönüşüm geçirmektedir.

Günümüz pratiğine bakıldığında iki farklı direncin varlığı dikkat çekmektedir. Toplum nezdinde henüz tam anlamıyla farkına varılmayan ancak yaşantımız içine işleyen iki zıt kuvvetin varlığı belirginleşmektedir. Bunlar küreselleştirici kuvvet ve yerelleştirici kuvvet olarak ele alınabilir. Bir handicap olarak görebileceğimiz bu durum karşısında küreselleşmenin homojenleştirici misyonuna karşılık yerel direncin varlığı ve gücü göz ardı edilemeyecek bir boyuta gelerek ulus devlette kimlik karmaşasına yol açmaktadır. Küreselleşme ile birlikte merkezi devlet aktörlerinin yanına yerel aktörler ve ulus üstü aktörler eklenerek kimlik siyaseti üzerine kurulu yeni yapılar ve değerlerin oluştuğu görülmektedir. Her devletin kendine özgü ulusal bayramlarının, kutlamalarının, günlerinin yanında artık global çapta özel günlerin de türediği görülmektedir (Tomlinson, 2004: 124). Örneğin ülkemizde 1981 yılından itibaren 24 Kasım günü “Öğretmenler Günü” olarak kutlanmaktadır. Bunun milli değerlerimiz anlamında karşılığı Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucu önderi Mustafa Kemal Atatürk’ün 24 Kasım gününde “başöğretmen” oluşuyla ilgili olmaktadır. Bir ulus için değerli olan isimler, tarihler, savaşlar, olaylar üzerinden oluşturulan semboller o milletin ruhunu canlı tutan kaynaklar sağlar. Aynı şekilde ulusal dil, ulusal marş ve bayraklar da bu zindeliğe kaynak sağlayan kategoriler içerisinde gösterilebilir. Ancak bahsedildiği üzere küreselleşme bu duruma tezat yapıyı ortaya çıkarmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti bazında bakıldığında millilik odaklı belirlenen Öğretmenler Günü’nün dünya çapında emsal kutlaması 5 Ekim “Dünya Öğretmenler Günü” üzerinden yapılmaktadır (UNESCO, 1994). 1994 yılında UNESCO’nun tavsiyesiyle ilan edilen bu gün ve diğer uluslararası çapta kutlanan özel günler, her ülkenin kendi kültürel ve tarihi özelliklerine göre belirledikleri milli olan pratiklerin işlevini tehdit eden bir vaziyet ortaya çıkarabilmektedir.

Dilde, sanatta, modada, politikada, teknolojiye, ekonomide hayatımızı etkileyen her alanda yaşanan dönüşüm bizi daha az değişken olan ama yaşantımızda daha büyük değişimlere yol açan kültürün yeni kalıplar ile ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Mahiroğulları, 2005: 1282). Bu yeni kültürel olgular tüketim kültürü veya kapitalist kültür, kitle kültürü, popüler kültür gibi ifadeler ile küreselleşmenin kültürel boyutunu oluşturan tarafları olarak öne çıkmaktadır

3.1.2.Küreselleşen Çağın Şekillendirdiği Kültürel Dönüşümler

Günümüzde bütün mutlaklığıyla var olan küreselleşme hayatımızın her alanında varlığını hissettiren bir olgu olarak yeni kültürel akımlara da gebe olmaktadır.

Toplum tarafından kabul edilen değerlerin zaman içerisinde ve tekrarlamalar sonucunda bir yaşayış tarzına dönmesi anlamına gelen kültür, küreselleşme ile daha kapsamlı bir anlam muhtevasına karşılık gelmeye başlamıştır. Dünyanın günümüz kadar bağlantılılık içermediği küreselleşme öncesinde kültür, daha sığ ve zamana yayılarak dönüşümler geçirmekteydi. Bugün ise teknolojik imkânlar; sindirilmemiş, hızlı, çabuk tüketilen ve radikal değişimlere neden olacak bir kültür yaratımı ortaya çıkarmaktadır. Küreselleşmenin ortaya çıkardığı bu kültür yaratımı muhafazakâr bir yapıya sahip görülen kültürün bilinen kalıplarını kırarak yeni kültür fenomenleri ortaya çıkarmaktadır (Yaman, 2019: 428).

Bütün bunlar akıllarda “evrensel bir kültür mümkün müdür?” sorusunu doğurmakla birlikte buna ancak küreselleşme ile ortaya çıkan yeni kültürel akımların pratiğe yansması üzerinden cevap verilebilir. Bu anlamda ulus kültürünün dolayısıyla ulus kimliğinin yerini tehlikeye düşürecek kültürel akımlar; popüler\kapitalist kültür yahut yerelleşmeye verilen önemin artmasıyla canlanan çokkültürlülük olarak öne çıkmaktadır.

3.1.2.1.Popüler-Kapitalist Kültür

Kapitalist, kitle, popüler ya da tüketim kültürü gibi ifadelerle adlandırılan popüler kültürün bu kadar fazla isimlendirmeye sahip olmasının nedeni anlamsal olarak geniş bir literatüre sahip olmasından kaynaklı görülebilir. Genel olarak “Halka ait olan” anlamına gelen popüler kültürün ortaya çıkışına dair net bir tarih olmasa da hayatımızda kökten değişimlere yol açacak olan iki büyük devrimle ‘Sanayi Devrimi ve Teknoloji Devrimi’ ile ilişkili olarak geliştiği söylenebilir. 18.yy’da Avrupa’da gerçekleşen Sanayi Devrimi çalışma saatlerinden yemek öğünlerine, iş, sanat, demografik ve mimari yapıya kadar gündelik hayatın alışkanlıklarını değiştirip yeniden düzenlenmesine neden olmuştur. 20.yy’ın temel dinamiği ise bu yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşen Teknoloji Devrimi üzerine kurulu olarak şekillenmiştir (Coşgun, 2012: 840).

Sanayi Devrimi ile değişmeye başlayan birey-toplum-mekân ilişkisine uygun yeni kültürel pratikler üretilmeye başlanmıştır. İnsanoğlunun günümüze kadar yaşadığı deneyimleri bir yüzyıla sığdıracak kadar büyük ve hızlı kültürel dönüşümler geçirmesi ise kuşkusuz teknoloji devriminin getirmiş olduğu yenilikler aracılığıyla olmuştur. Bilgi ve iletişim teknolojisinin hayatımızı tam anlamıyla kuşatmış olduğu 21.yy, tüm dünyanın görünmeyen bir ağ aracılığıyla aynı düzlemde yer alarak

bütünleşmesine olanak sağlamıştır. Dünyanın her kıtasında bulunan çok farklı medeniyetleri\devletleri birbirine bağlayan iletişim ağı; farklı kültürlerin tanışmasına ve kaynaşmasına imkan vermektedir. Ancak yeryüzündeki bu kadar çeşitliliğe rağmen belirli bir kalıba ve standartlaşmaya doğru giden bir toplum tasavvuru küreselleşmenin görünenin ardında yatan asıl gerçekliğini de sorgulatır hale getirmektedir. Bu gerçekliğin kültürel boyuta yansması kapitalist kitle kültürü başka bir ifadeyle popüler kültür olarak adlandırılmaktadır (Coşgun, 2012: 843).

Rıdvan Öner (2019, 16) popüler kültüre yer vermiş olduğu tez çalışmasında onu birkaç farklı yaklaşım üzerinden açıklamaktadır. Literatürde birden fazla tanımı olması sebebiyle popüler kültür geniş bir anlam yelpazesine sahip olmaktadır. Bunlardan niceliksel yaklaşıma göre bir ürünün beğenilmesi onun “tüketilme” oranı ile ilişkilidir. Dikkat çekmek gerekir ki popüler kültürün muadili sayılacak bir ismi de “tüketim kültürü” ifadesi ile eş anlamlı olmaktadır. Bu tüketilme sadece maddi gerçeklikle değil sanal ortamda tıklanma, beğenilme veyahut gündemin trendi dahilinde ‘in-out’ olma durumu olarak da ifade edilebilmektedir.

Frankfurt Okulu ekolünden yansıyan yaklaşım ise popüler kültürün ticari amaçlı ya da pazarlamaya dönük bir olgu olduğu vurgusunu içerir. Bu ekolün temsilcileri popüler kültürü “kitle kültürü” olarak da ifade edebileceğimiz endüstriyel amaçlı bir kültür metası olarak görür. Bu doğrultuda birey yahut toplum, anlam dünyasına uygun kültürel yaratım ve değerler yerine endüstriyel amaçlı üretilmiş metaların kitlelere dayatılmasına maruz bırakılmaktadır. Popüler kültürün bir anlamda kitle kültürü olarak ifade edilmesinin kökeni ise 1800’lerin ortalarında başlayan sanayileşme ve kentlileşmeye dayanır. Fordist seri üretim akımı kentlileşmeye geçişte kitle kültürünü ortaya çıkarmaktadır. Müstakil evlerden apartmanlara, gökdelenlere kayışın yaşanması, küçük işletmelerin yerini alışveriş merkezlerine bırakması, sinema-konser salonları ve büyük oyun alanlarının günlük yaşantımız içine dahil edilmesi insanların kitleleşmeye başlamasının temel parametreleri olarak görülür. İlk olarak Avrupa’da başlayan sanayileşmenin getirdiği kitle yaşamının diğer coğrafyalara da yayılması ile ulusal ve uluslararası arasındaki ayrımın derinleştiği görülmektedir. Ülkemizden örnek verecek olursak beynelmilel olana uyum sağlayabilmek için Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan inkılaplar; hafta sonu tatil günleri, miladi takvimin kullanılması, ulusal saat-yerel saat ayırımına gidilmesi, çalışma saatlerinin 8-5 olarak belirlenmesi, okulların bu saatlere göre ve uluslararası müfredata uygun olarak

belirlenmesi gibi örnekler bunun açık örneğidir (Karanfil, 2018). Anlaşılabacağı üzere çağdaş bir ekonomik ve sosyal hayata uyum için yapılan bu inkılaplar zaman içerisinde kültürel yapıya da yansımaktadır. Bu durum ulusal olanla global olan arasında bir yarışa dönüşerek yerel olanın aşınmasına neden olmaktadır.

Bahsedildiği üzere kültür, oluşumu itibariyle zor kurulan ancak zamana yayıldıkça benimsenen değerler içerir. Nitekim yerleşmiş bir medeniyet kültürü değiştirilmesi güç öğeler içerir. Bu nedenle kültürün küreselleşmesinin esas başarısı iktisadi olanı maksimize ederken kültürel bağlılığı minimize etmekte yatmaktadır. Nitekim asıl güç olan ekonominin günlük spekülasyon değişimlerini değil kültürel olanın değişimini kontrol altında tutmaktır (Bülbül, 2007: 154).

Bilindiği üzere Türk mutfakları dünya mutfakları arasında nam salmış bir üne sahiptir. Özellikle kahvaltılık sofralarındaki çeşitlilik ve kalabalık sofralarda yemek yeme alışkanlığı bir kültür olarak ülkemizde yerleşmiştir. Nitekim küreselleşme birçok şeyde olduğu gibi yemek kültüründe de değişimlere neden olmuştur. İçinde bulunduğumuz çağın hızına ve koşullarına uygun fast food tarzı tüketim yaygınlaşmış yerel yemek çeşitlerine rakip olarak hazır ve pratik gıdalar tercih edilmeye başlamıştır. Hülya Doğan, küreselleşme sürecinde kültürel değişim üzerine yaptığı tez çalışmasında bu çatışmayı Corn Flakes (Mısır Gevreği) örneği üzerinden ortaya koymaktadır. Doğan'ın yapmış olduğu anket çalışmasına göre Özellikle 'Z kuşağı' ve devamında gelen 'Alfa Kuşağı' diye adlandırılan yeni nesilde mısır gevreği kullanımının arttığı görülmektedir (Doğan, 2005: 66-67). Yerel kahvaltılık kültürünün yanına eklenen alternatif beslenme şeklinin Türk kültürüne girmesinin en büyük etkeninin ise ürünün pazarlamaya dönük reklamlarından kaynaklı olmaktadır.

Dünyanın bir ucunda yabancı işçiler tarafından üretilen bir mısır gevreğinin okyanusları aşarak ulusal sınırlara girerek yerel piyasaya ulaşmasının altında kuşkusuz küreselleşme ve argümanları yatmaktadır. Bunun aracılığı ise iletişim ve medya teknolojilerinin sağlamış olduğu araçlar ile olmaktadır. Yeni medya teknolojisi, televizyon reklamları, internet sitelerinde yer alan ilgi çekici sanal reklamlar ile küresel piyasada yer alan ürünlerin albenisini arttırarak büyük yabancı firmaların yerel-ulusal olanla rekabetinde milli markaları zarara uğratmaktadır (Doğan, 2005: 84).

En küçük aile biriminden toplumsal örgütlenmelere ve nihayetinde siyasal bir yapılanmanın çıktısı olan ulus devletlerin sahip olduğu kültürlerle kadar her toplumsal

alışkanlıklar zamanla değişimler geçirebilmektedir. İçinde bulunulan çağın getirmiş olduğu dinamiklere göre belirlenen bu değişim kökten bir varyasyona yol açmadan gerçekleştiğinde sağlıklı bir kültürel etkileşme olur. Nitekim kültürler birbirinden etkilenir bu etkilenme ise farklılıklara ve zenginleşmeye yol açar. Ancak bu etkileşimin ehemmiyeti sömürü düzenine yol açabilmesinde vuku bulur. Batı menşeli tek taraflı gerçekleşen bir kültürel akışın adı etkileşim mi yoksa dayatma mı olacağı tartışmalıdır (Ölçekçi, 2020: 153)

Yukarıda da bahsedildiği üzere cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren ülkemizde yetiştirilmesi ile sıkça tüketilmeye başlanan çay, zengin bir kahvaltı çeşitliliğini beraberinde getirmiştir. Öncesinde Anadolu toprağında çorba, tahıl ürünleri ile sade bir şekilde yapılan kahvaltılar günümüzde tekrardan bir değişime uğrayarak hazır gıdalara kaymaya başlamıştır. Daha çok Batı kültüründe tüketilen kruvasan-filtre kahve ikilisi ya da mısır gevreği seçenekleri milli olan içeceklerin ve yiyeceklerin rutinini tehlikeye düşürmektedir. Ağız tadına hitap edip etmediği düşünülmeyen sırf popüler kültüre uygun düştüğü için tercih edilen bu gıdalar sorgulanmadan, sindirilmeden kabul edilmenin kültürel çatışmasına neden olmaktadır (Doğan, 2005: 74). Bu dar anlamda Türk kahve-filtre kahve çatışması olarak görülse de geniş ölçekte yorumlandığında ulusallık ile globalleşmenin iki zıt kutbu olarak görülebilir.

Tomlinson kapitalist tek bir kültür olarak tanımladığı, popüler kültüre denk gelen çıkarımında küresel kültür için ikisi de aynı sonuca varan iki öngörü öne sürer. İlki küresel kültürün gerçek anlamda bir kozmopolitan çeşitliliğinden ziyade meta haline getirebildiği her şeyi pazarlama gayesi içinde olduğudur. Başka bir anlamda bu kapitalist kültür olarak ifade edilmektedir. İkincisi ise yukarıda değindiğimiz üzere küresel bir kültür yaratımının aracı olan popüler kültürün aslında Batı'nın 21.yy'a uygun düşen küresel tahakküm yolu olduğu vurgusudur (Tomlinson, 2004: 115).

İncelendiği üzere popüler kültüre atfedebileceğimiz birçok tanım ve olgusal durum bulunmaktadır. Popüler kültüre iyimser gözden bakan temsilciler, insanların tek bir anlam dünyasına doğru gidişatını idealleştiren bir tavır takınmaktadırlar. Leonardo da Vinci'nin tanınmış bir tablosunun ya da Beethoven'ın ünlü bir bestesinin yorumundan herkesin kalıplaşmış tek bir anlamı çıkarıyor olması popüler kültürün yüksek bir kültür sağladığı kanısına örnek görülebilir. Diğer taraftan aynı örneğin sonuçlarını insani olarak düşünmeyi, üretmeyi engelleyen kapitalist bir sömürü düzeni

olarak gören eleştirel bakışlar da bulunmaktadır. Bu gözle bakıldığında popüler kültürün sorgulanmadan kabullenilen bir dogmaya yol açtığı savı önem kazanmaktadır. Nitekim popüler kültüre eleştirel gözle bakanlar ‘kitle kültürü’ anlayışının bireyin yaratıcılığını söndürdüğünü, düşünmeyi sorgulamayı engellediğini söylemektedirler. Kitleleri Mozart, Beethoven dinlemeye, IMDB (İnternet Film Veri Tabanı) puanı yüksek Hollywood filmleri izlemeye, Apple marka ürünler kullanmaya iten sistemin karşılığının kapitalist kültüre başka bir anlamda kültür endüstrisine denk geldiğini söylemektedirler (Şahin, 2005: 164).

3.1.3. 21.yy Dünya Ulus Devletlerinde Çokkültürlülük

Evrendeki birçok canlı gibi insanlar da varoluşundan itibaren çağdan çağa gelişen ve artan bir çeşitlilik içinde karşımıza çıkmaktadır. Bu çeşitlilik her dönemde farklı bakış açıları ile ele alınsalar da genellikle çözülmesi gereken bir sorun olarak değerlendirilmiştir. İnsanlığın ilk varoluşundan geleneksel olarak adlandırılan modern öncesi döneme ve postmodern olarak adlandırılan küreselleşme çağına kadar bireyler ve onların ait oldukları toplumlar arasında çeşitli dinsel, dilsel, etnik, kültürel farklılıklar devam etmiştir. Keza bu farklılığın 21. yy pratiğindeki karşılığı “çokkültürlülük” olmaktadır (Aktay, 2015: 125). “Çokkültürlülük ve/veya çokkültürcülük nedir?” sorusuna hem sosyal hem siyasal görüş çerçevesinde çeşitlilik arz eden cevaplar verilmektedir. Bunu takiben “çokkültürlülük toplum için ne ifade etmektedir, nasıl ortaya çıkmıştır ve çokkültürlülüğün sınırı nedir?” soruları devam etmektedir. Kimine göre liberal ilkeleri kimine göre toplumsal çeşitliliği, kimine göre bir tahayyülü ifade eden çokkültürlülüğün geniş bir yelpazesi bulunmaktadır.

Çokkültürlülük üzerine yapmış olduğu çalışmasında Ömer Say (2013, 138) “*Bir devlet içinde farklı kültürel toplulukların, hukuksal ve siyasal düzeyde kabul görerek yaşamasını sağlayan politika genel bir ifadeyle “çokkültürlülük politikası” olarak adlandırmaktadır. Tanım olarak ise çokkültürlülük “Bir ulus devletin bütünlüğü içinde her biri ayrı bir kültüre sahip olan farklı toplulukların bir arada eşit imkânlarla sahip olarak yaşayabilme kapasitedir”* demektedir (Say, 2013: 138). Ancak yazarın ifade ettiği kültürel farklılığın muğlaklığı aynı devlet çatısı altında yaşayan insanların aynı zamanda “ulus kültürüne” sahip olmasından kaynaklı ortaya çıkabilecek ikircikli yapının ihtimalini ortaya çıkarmaktadır.

Çokkültürlülüğü; ideolojik olarak tamamlayıcısı sayılan “çokkültürcülük” ile farkı üzerinden açıklayan Fatih Yazıcı’ya (2015, 22) göre

“Çokkültürlülük: Bir toplum içinde birden fazla etnik, dilsel, ırksal, dini/mezhepsel, politik, cinsel vb. farklı kültürlerin varlığını ifade eder. Çokkültürcülük ise eşit yurttaşlık temelinde, aynı toplum içerisinde yaşayan farklı kültürlerin (çokkültürlülüğün) tanınması, bu kültürlere, egemen kültürle eşit haklar (ama aynı haklar olmayabilir) tanınarak onların toplumla bütünleşmelerinin sağlanmasına yönelik politikaların bütünüdür”

Farklılıklara siyasi ya da ekonomik bir sorun olarak değil de varoluşsal bir olgu olarak bakıldığında insanlığa yol gösterici olması gayesiyle indirilen semavi kaynaklardan Kuran’ın bu konuya ilişkin atıf sayılabilecek açıklamaları ele alınabilir:

“Onun kanıtlarından biri de gökleri ve yeri yaratması, dillerinizin ve renklerinizin farklı olmasıdır. Kuşkusuz bunda bilenler için alınacak dersler vardır” (Rum Suresi, 20-22). Bir başka surede ise “Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık” (Hucurat, 49-13) ayetleri yer almaktadır.

Farklılıkların kaos değil düzen getirdiğine dikkat çekilen Kur’an’da bu farklılıklar daha çok toplumsal ilişkiler nezdinde ele alınmaktadır. İnsanlar ve geniş ölçüde toplumlar arasında olan farklılıkların ilim, fikir, sanat hayatının geliştirilmesinde oynadığı rol ve temelde bir kök olmakla birlikte bu etnik, dilsel çeşitliliğin bulunmasında çıkarılacak dersler olduğu belirtilmektedir. Dünyada aynı çatı altında yaşayan insanlar aynı devlet içerisinde Arap’ı, Tatar’ı Fransız’ı, Rum’u, Berber’i Acem’i, Kürt’ü olsun ayırt edilmeden bir arada yaşayabilme olanağına sahip olmalıdır. Nitekim beşeri ve sosyolojik çeşitliliğin olağanlığına en basit örnek evrendeki kozmik çeşitlilik olmaktadır. Tek başına ülkemiz bile kendi ikliminde yetişebilen 400’den fazla elma türüne sahipken dünya düzeyinde bunun binlerle ifade edildiği bilinmektedir. Bu örnek bitkilerin, hayvanların, renklerin çeşitliliği gibi insanların renklerinin, dillerinin, dinlerinin evrendeki kozmik çeşitliliğin bir yansımasıdır sadece. İnsanlar arasındaki bu farklılıklara etnik, ırk gibi ayırıcı söylemlere gidilmeden olağan ve gerekli gözle bakılması gerekmektedir (Bingöl, 2017: 893).

Çokkültürlülüğün ne olduğuna ilişkin tanımsal ve toplumsal değerlendirmelerin çokluğu onun ilk çağlardan beri yaşayan bir gerçeklik olduğu kanısına götürmektedir. Ancak bu olgu postmodern olarak da nitelendirilen küreselleşme çağında daha çok siyasi nosyon güderek anlam kazanmaktadır. Aktay, (2015, 115) çokkültürlülük üzerine yaptığı çalışmasında bunu şu satırlarla

vurgulamaktadır: “Çokkültürcülük bir gerçeklik olarak zayıfladığı halde bir siyasal program olarak gelişmektedir. Bu da onun ideolojik niteliğini ortaya çıkarmaktadır...”

Çokkültürlülüğün siyasi bir argüman olarak anlam kazanması Fransız Devrimi’ne kadar götürülse de asıl 20.yy’ın dinamiklerinde gelişme göstermektedir. İmparatorluk yapılarının yıkılıp ulus devlet formunun yükselişe geçtiği dönemin beraberinde çokkültürlülüğü doğurduğu söylenebilir. Bu doğrultuda ulus devletin homojen tek bir kimlik olma ideali diğer kimliklerin bastırılmasına veya ötekileştirilmesine yol açmaktadır. Geleneksel dönemin imparatorluk yapılarına bakıldığında çeşitliliğe karşı farklı uygulamalar görülse de (asimilasyon, kısmi özerklik, entegrasyon, hoşgörü politikası gibi) genel işleyiş çok etnikli heterojen bir şekilde yaşayan kimliklerin varlığı üzerine kurulu olmaktadır. Farklı milletlerden oluşan Bizans, Roma, Hasburg, Çarlık Rusya gibi imparatorluklardan en ideal yönetim şeklinin ise Osmanlı İmparatorluğu’nda olduğu söylenebilir. Kymlicka’nın Osmanlı’nın kurmuş olduğu “millet sistemi”ne binaen onu ‘teokrasiler konfederasyonu’ olarak nitelendirmesi bunu destekler mahiyettedir. Din farklılığı üzerine kurulu bu sistemin Müslüman-Yahudi-Hristiyan temelde olmak üzere mezhepsel farklılıkların da tanındığı çokkültürlü kozmopolit bir tablo çizen anlayışa sahip olduğu görülür (Topçu ve Menek, 2019: 108). Osmanlı Devletinin bu başarısı Rawls’ın deyimiyle, “farklılıkların bir arada yaşamasının ortak paydasının hukuk olduğuna inanması” ile ilgili olmaktadır (Bağlı ve Özensel, 2015: 55).

Çokkültürlülük üzerine yaptığı çalışmalarla öne çıkan isimlerden biri olan Milana Doytcheva çokkültürlülüğü tanımlarken onu melezleşme, kozmopolitleşme gibi toplumsal olgulardan ayırmaktadır. Bu ayrımı yapmasının sebebi çokkültürlülüğü; siyasal boyutuyla yani çalışmasına da ismini verdiği ‘çokkültürcülük’ üzerinden incelemiş olmasıdır. Çokkültürlülük bir politik örgütlenme biçimi mi, bir ulus devlet projesi mi yoksa küreselleşmenin ürünü mü? gibi sorular üzerine eğilen Doytcheva onu daha çok devlet örgütlenmesi seçeneklerinden biri olarak görmektedir. Bu görüşünü de Kanada, Avustralya, ABD gibi devletlerin oluşum süreci üzerinden somutlaştırmaktadır (Doytcheva, 2016: 25). Detaylarını aşağıda inceleyeceğimiz bu devletlerin oluşum sürecinden önce düşünürün, çokkültürlülük teriminin ilk ortaya çıkışıyla ilgili incelemeleri önem arz etmektedir.

Doytcheva'ya göre çokkültürlülük ilk kez 1941 yılında İngiltere'de eski ulusçukların bir anlam taşımadığı, ön yargısız, aralarında güçlü bağlar olmayan bireylerden oluşan kozmopolit bir toplumu ifade etmek için kullanılmıştır. Devlet düzeyinde ise isim olarak 1970'li yılların başında yaygınlaşan bu kavram Kanada ve Avustralya'da bu toplumların bir özelliği olan kültürel çeşitliliği teşvik edici devlet politikalarının adı olmuştur (Doytcheva, 2016: 15).

20.yy'ın ilk yarısında gerçekleşen dünya savaşlarından sonra ulus devlet projesine hizmet eden "*kendi kaderini tayin hakkı*" çok çeşitli toplumları barındıran imparatorluk yapısından ulus devlet yapısına geçişin pusulası olmuştur. Bu anlamda Birleşmiş Milletler "*kendi kaderini tayin hakkı*"nın sübjektif bakış açısından çıkarılıp toplumlar içerisinde var olan farklılıkları daha bağımsız bir şekilde değerlendirecek belirli kriterler ortaya koymuştur. Bu kriterler; (Say, 2013: 140)

- *Ayrırt edici bir dil, din ve kültür*
- *Paylaşılmış bir tarih ve deneyim*
- *Kendi ayrı kimliğini koruma güvencesi*
- *Kendine özgü bir toprak birliği*

olarak sıralanmaktadır.

Yukarıda sıralanan maddeler ile 20.yy'a kadar kültürel bir çeşitlilik olarak toplumsal düzeyde kalan farklılıkların uluslararası bir güvence ile korunması amaçlanmıştır. Bu durum post modern olarak adlandırılan bir dönemde küreselleşme olgusu ile ortaya çıkan çokkültürlülüğün politik olarak ele alınmasını getirmiştir. Ancak içerisinde farklı milliyetleri, etnik ve dini grupları barındıran imparatorlukların yıkılıp yerine tek bir ulus kimliğine dayalı bir siyasi yapının kurulması geçmiş yüzyıllardır var olan kimlik çeşitliliğinin gündeme gelmesine neden olmuştur. Nitekim imparatorluk yapılarının dağılıp ulus devlet yapısına geçilmesi, bağımsızlık için verilen mücadeleler, politik meseleler, göç olayları bütün bunlar ve daha fazlası kurulan ulus devletlerde azınlık durumuna düşen toplumu doğurmuştur. Küreselleşme ise bu sürecin hem nedeni hem sonucu olarak kompartıman görevi üslenmektedir.

Bütün kültürler ve kültürel pratikler eşit derecede saygı değer midir? (Doytcheva, 2016: 15) sorusu küresel bir çağda küresel bir gündem oluşturan çokkültürlülüğün ulus devlet nezdinde ortaya çıkarmış olduğu parametrelerin yansıması olarak görülebilir. Çokkültürlülüğün ulus devlete en büyük yansıması kimlik siyaseti ve bu kimliklerin tanınması sorunu üzerinden olmaktadır. Will Kymlicak'nın belirtmiş olduğu gibi çeşitlilik gerçekten de biçimsel bir yurttaşlık

içerisinde eritilmiş olsaydı dünyada 5000 den fazla etni sayısının olduğu tartışılır olmazdı (Kymlicka, 1998: 25).

İkinci Dünya Savaşından sonra eski merkezileşme ısrarının yumuşamaya başlaması, liberal politikaların, özgür düşünce, özgür yaşayış idealinin önem kazanması gibi gelişmeler çeşitlilik için dil ve kültür üzerine siyasi politikalar geliştirilmesine neden olmuştur. Çeşitlilik ve farklılıklar üzerine birçok görüş tarafından birçok sav ileri sürülmüş olmakla birlikte bunlardan öne çıkanlar Charles Taylor'un '*tanınma politikası*' ve Will Kymlicka'nın "*çokkültürlülük*" tezi üzerine olmaktadır (Kılıç, 2019: 25-26).

Charles Taylor (2010: 74), farklılıkların ancak tanınma ile gerçekleşeceğini savunmaktadır. Taylor çokkültürlülüğü liberal ile komüniteryan değerlerin kıyaslaması yoluyla açıklamaktadır. Taylor'ın yapmaya çalıştığı kendi komüniteryan görüşünü geliştirerek aynı zamanda liberal ilkeler ile bunu bağdaştırmaktır. Taylor, çokkültürlülüğü daha çok cemaat anlayışı ile düşünmektedir. Bir devletin içinde yaşayan geniş topluluğun değerlerinin korunurken küçük cemaatler şeklinde kümelenen grupların değerlerinin de önemli olduğu ve korunması gerektiği kanısındadır. Taylor, farklılıklara karşı her ne kadar liberal ilkelerle bağdaşan eşit derecede saygı göstermek, statü hakları, onur duyma gibi ideallere sahip olsa da çokkültürlülüğü; liberal değerlerin benmerkezciliğiyle değil; komüniteryanizmin cemaat-grup anlayışıyla açıklamaktadır.

Taylor'un cemaat algısının toplum içinde daha çok ayrımcılığa neden olduğu eleştirisini yapan Will Kymlicka çokkültürlülük üzerine yaptığı çalışmalarla onu genel bir çerçeveden çıkararak geniş bir literatür kazandırmaktadır. Bunu yaparken de onu bir idealden öteye götürerek somut örnekler ortaya koyarak açıklamaktadır. Kymlicka'nın çokkültürlülüğü liberal bir çokkültürlülüktür. Bunu '*Çokkültürlü Yurttaşlık*' adlı çalışmasında müzakereci demokrasi, eşit onur, sosyal adalet ilkeleri üzerinden açıklamaktadır (Konak, 2020: 110).

Kymlicka bir devletin çokkültürlü olmasını çok etnikli ya da çok uluslu olmasına bağlamaktadır. Hatta çokkültürlülük terimi yerine çok uluslu ve çok etnikli terimlerinin kullanılmasını tercih eder. Çünkü birey ve toplumun özgürlüğü için kaçınılmaz derecede önemli olan kültürel çeşitliliğin tanınması meselesini tek başına siyasi bir olgu olarak bakılmasını doğru bulmamaktadır. Nitekim bir devlet

içerisindeki farklılıkları sadece ulusal azınlık, farklı etnik grupları şeklinde sınıflandırmaz. Bunların dışında göçmen grupları, dezavantajlı gruplar olarak nitelendirilen engelliler, kadınlar ve eşcinseller gibi gruplar içinde belirli bir farkındalık oluşturulmasını savunur (Kymlicka, 2015: 52-53). Bu farkındalık oluşturma durumunu kendi sistemleştirmiş olduğu tanınma modellerine göre belirler. Kymlicka ulus devlet içerisinde yaşayan ulus kültürünün dışında yer alan alt gruplar için öz yönetim hakkı, özel temsil hakkı, çoketnililik hakkı gibi modeller öne sürer. Bu tanınma modellerinin genel kapsamı; çok uluslu devletler içerisinde yaşayan grupların belirli derecede özerk azınlık hakkına sahip olabilmek adına gerekli olan siyasi haklar üzerinedir.

Kymlicka ulusal azınlık olarak da nitelendirilen devlet altı geleneksel gruplar için ulus devletin bütünlüğünü tehlikeye sokabilecek öneriler de ortaya koymaktadır. Bunlar; toprak hakkı tanınması, öz yönetim hakkının tanınması, kültürel hakların ve geleneksel hukukun tanınması, anayasal ve yasal tanınma, pozitif ayrımcılık gibi alt milliyetçiliklerin ulus yapısından ayrılmalarının önünü açacak teşvikler olarak sıralanabilir (Kymlicka, 2015: 66-73-75). Kymlicka'nın ifadesinde bir de metikler yani göçmen gruplar vardır ki bu grubun isteği toprak değil; tanınma üzerine olmaktadır. Örneğin Almanya'daki Türkler, Kaliforniya'daki Meksikalılar, İtalya'daki Kuzey Afrikalılar gibi... Bu grubun karşılaştıkları en büyük sorun entegrasyon üzerine olmaktadır. Belirli bir plan gözetilmeden ve göçmen grupların dil, kültür, geleneklerine saygı gösterilmeden yapılmaya çalışılan entegrasyon politikaları bir dayatmadan öteye geçemeyerek ötekileştirici uygulamalara yol açabilmektedir (Konak, 2020: 129).

Çokkkültürlülük içeresine dahil edebileceğimiz birçok farklı grubun olması her gruba özel bir çözüm metodu geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Örneğin ulusal azınlıklarla göçmen grupların istekleri nasıl farklıysa Amerika'daki Afro Amerikalılar ile Amishlerin durumu da farklı olmaktadır. Kymlicka savını ortaya koyarken her ne kadar Taylor gibi yüzeysel kalmayıp çokkkültürlülük üzerine detaylı gruplandırmalar yapmış olsa da her ulus devletin kendine göre farklı bir tarihi geçmişi ve deneyimi olduğunu göz ardı etmektedir. Nitekim ABD, Kanada, Avustralya gibi çokkkültürlü yurttaşlık algısıyla nispeten sonradan kurulmuş ülkeler için çeşitlilikler olağan karşılanmakta ve buna yönelik politikalar üretilmektedir. Ancak ırka, soya, kan bağına

sahip ülkelerin vatandaşlık anlayışı yukarıda bahsedildiği anlamda doğru bir  okk lt rl l k nosyonu oluşturamayabilir (Aktay 2015: 122).

Çokkültürlü vatandaşlığın neyi kapsadığı sorusu ulus devletin kalıplaşmış vatandaşlık anlayışına binaen tartışmaya açık olmaktadır. Kymlicka'nın çokkültürlü vatandaşlığı bu anlamda ulus bütünlüğün yanında yerli azınlıklar, g   yolu ile gelenler, etnik olmayan toplumsal gruplar (eşcinseller, kadınlar,  z rl ler,  evreciler vs.) olmak üzere geniş bir yelpazeye yayılır (Kymlicka, 1998: 51). Kymlicka'ya yöneltilen eleştirilerden biri de bütün bu farklılıkların, farkındalığını  ne çıkarma çabalarının toplumda birlik olma bilincini nasıl etkileyeceği üzerine olmaktadır. Nitekim küreselleşmenin argümanı olarak liberal değerlere göre uygulanmaya çalışılan  okk lt rl l k; siyasi rejimleri, toplumsal altyapıları farklı ülkeler için ne kadar sağlıklı sonuçlar verecektir. Nitekim ulus devlet ortak değerler ufku için uğraşırken alt kimlikler olarak nitelendirilen azınlık gruplarının devlete karşı hak talebinden öteye geçen eylemleri ulus devletin varlığı ve bütünlüğü için tehlikeye neden olabilmektedir (Konak, 2020: 143). Bu noktada dikkat çekilmelidir ki her devletin yapısı ve içerisinde bulunan çeşitliliği farklılık arz eder. Bu  eşitliliklerin kültürel süreklilikleri için meydan okumalarının derecesi de farklı olmaktadır.

ABD, Avustralya, Kanada gibi daha çok g   yolu ile oluşan devletlerle başlayarak yankı bulan  okk lt rl l k, nispeten daha homojen olan ulus devlet pratiği için bir çözüm yolu görülmüştür. Bunun nedeni ise küreselleşme ile birlikte yerelin canlanmasının beraberinde etnik ve kültürel hareketlenmeyi getirmesinden kaynaklıdır. Neoliberal politikalarla ulus devletin merkeziliğinin diğer aktörlerle paylaşıma açılması mikro örgütlenmelerin güçlenerek siyasi hak talebinde bulunmalarına yol açmıştır. Farklılıklar için ideal bir çözüm gibi görünen  okk lt rl l ğ n Avrupa perspektifinde (Almanya, Fransa gibi) aynı derecede yankı bulamadığı söylenebilir (Doytcheva, 2016: 35). Avrupa'da son yıllarda artan ırkçı eylemler, cumhuriyetçi kanadın yükselişe geçmesi, siyasi partilerin seçim oylarını g  e ve göçmenlere karşı sert duruşlarıyla doğru orantılı arttırmaları bunun göstergesi olmaktadır.

Bunun dışında komünist rejim altında ezilen Bulgar ve Uygur Türklerine yıllarca uygulanan kültürel ambargo konjonktürel anlamda ülkemizi de etkilemiştir. Bulgaristan'da önemli bir azınlık grubunu teşkil eden Müslüman Bulgar Türkleri,

kendi dillerini, dinlerini, kültürlerini yaşatacak haklara sahip olabilmek için büyük uğraşlar vermişlerdir. Soğuk Savaşın bitimi ile Sosyalist rejimin çökmesi beraberinde gelen insan hakları, demokrasi söylemleri Bulgar Türklerin azınlık haklarını elde etmelerinde faydalı olmuşsa da bunun pratiğe yansımaları ne yazık ki istenilen düzeyde olamamıştır. Bulgaristan Türklerine yönelik din ve vicdan hürriyeti, kültürlerinin gelenek ve göreneklerinin yaşatılması, Türk çocuklarına özel ana dilde eğitim gibi olanaklar sağlanmış olsa da yapılanlar uygulama aşamasında sınıfta kalmıştır. Milli kimliklerini tanıma ve yaşatma adına hala yeterince imkânları bulunmayan Bulgar Türkleri Bulgar anayasasında "Dilleri Bulgarca Olmayan Vatandaşlar" ya da halk dilinde "Bulgaristan Müslümanları" olarak ifade edilmektedirler. Okullarda Türkçe eğitiminin ise ana müfredatın dışında tutulması ve talep azlığına bağlı olarak verilmemesi gibi aldatmacı uygulamalar Batı'nın demokrasi, insan hakları ve çeşitliliğe dönük politikalarının samimiyetini sorgulamaktadır (TASAM, 2008). Aynı şekilde yıllarca Çin komünist rejimin Doğu Türkistanlılara yaptığı kültürel tahakkümün günümüzde hala devam ediyor olması; Batı'nın çokkültürlülük anlayışının kapsayıcılığının sorgulanmasına ve çokkültürlülüğün 'blok tasavvuru'na göre işlediği eleştirisine neden olmaktadır. Aktay, (2015, 7) bunu Taylor'ın makalesine atfen şöyle ortaya koyar:

"Çokkültürlülüğü modern dünyanın insanlığa sunabileceği en makul reçete olarak gören Taylor, bu reçetenin en büyük testini Müslümanlarla karşılaşmada yaşadığını ve bu testten başarıyla çıkamadığını vurgular. Özellikle Müslümanların başörtüsü görünür hale geldikçe modern insanın tahammül sınırının ne kadar az olduğu ortaya çıkmaktadır. Müslümanlar daha fazla görünür hale geldikçe Batı'da insanların gerçekten farklı olan kültürü görmeye hiç de hazır olmadıkları anlaşılıyor".

Yukarıda verilen bilgiler ışığında çokkültürlülüğün damak tadı çeşitliliğinden ibaret olmadığı aşikardır. Türk kebabının Avrupa'da yoğun derecede tüketilmesi ya da Afrikalı birinin suşiyi yöresel mutfağının içine dahil etmesi gerçek bir çokkültürlülük örneği sayılamazlar. Hem sosyo-kültürel hem siyasi anlamda her devlet kendi yapısına uygun koşullarda bir çokkültürlülük pratiği geliştirmelidir. Bu da ancak gerçek bir sekülerlik, insancıl yaklaşım ve kültürel gruplara eşit derecede saygı duyulması ile gerçekleşebilir. Bu anlamda Kanada, farklılıkları ideolojik anlamda kabul etmiş ve sindirmiş bir ülke olarak çokkültürlülük bağlamında incelenmesi yerinde bir örnek olacaktır.

3.1.3.1. Kanada Örneği

Kanada ancak keşfedildiği 16.yy'dan itibaren devlet olma serüvenine başlamış bir ülkedir. İlk olarak Fransızlar tarafından ele geçirilen bu topraklar devamında İngiltere'nin hâkimiyetine girmiştir. Zamanla kendini Quebeciler olarak adlandıracak Fransız Kanadalıların dışında İngiliz Kanadalılar, yerli halk ve sonradan gelen göçmen gruplar neticesinde ülke çok etnikli ve kültürlü bir yapı haline gelmiştir. Fransızlarla İngilizler arasında güç yarışına dönen Kanada toprakları, 18.yy'da İngilizler tarafından fethedildikten sonra Britanyalı kimliğinde artış yaşanmıştır. Coğrafi olarak geniş topraklara sahip olan Kanada 19.yy'da 'Britanya Kuzey Amerika Yasası' ile federal bir devlet yapısına kavuşmuştur. Ancak Kanada'nın Fransa ve İngiltere arasında hâkimiyet kurma yarışı iki belirgin etnik grubu ortaya çıkarmıştır ki bunlar; Frankofon Kanadalılar ile Anglofon Kanadalılar olmaktadır (Say, 2013: 178).

1867 yılında Fransa Kanadalılarını oluşturan Quebeciler ile İngilizler arasında yapılan anlaşma neticesinde ülkenin siyasi yapısı eyalet sistemine dayalı bir federasyona dönüşmüştür. Bir anlaşmaya vararak ülkenin yönetim yapısını belirlemeleri onları her ne kadar iki kurucu ülke statüsüne getirmiş olsa da çok kültürlü bir devlet modelinde salt iki etniğin öne çıkarılması yetersiz olacaktır. Çünkü Kanada bu iki ulusun dışında ilk halklar olarak da nitelendirilen Kanada Kızılderilileri, Kanada yerlileri, Avrupa'dan ve Asya'dan gelen göçmenler olmak üzere 200 den fazla etnik gruba ev sahipliği yapmaktadır (Doytcheva, 2016: 39). Nitekim Kanada nüfusunun gelişimi her geçen yıl daha fazla göçe bağlı olarak artış göstermektedir. Bu kadar çeşitliliğe sahip bir ülkenin, çokkültürlülüğü resmi bir politika kabul etmesi ise kaçınılmaz olmuştur. 1971 yılında çokkültürlülüğün devlet modeli olarak kabul edilmesi ile ülkedeki farklı kültürel kimliklerin özgürce yaşayışlarını teminat altına almak adına çokkültürlülük bakanlığı kurulmuştur (Aktay, 2015: 6). Kanada'nın böyle bir yapıya kavuşmasının altında; yukarıdan alınan kararlar, çevreden gelen istekler (göçmen grupların iki kurucu halk kavramına itiraz etmeleri gibi), entelektüel destek ve akademik çalışmaların olduğu görülür (Say, 2013: 142). Nitekim çokkültürlülük bağlamında akademik çalışmalarıyla öne çıkan isimlerden Will Kymlicka ve Charles Taylor'un kültürel çeşitliliğe dönük çalışmaları Kanadalı olmaları ve ülkelerindeki çeşitliliği bizzat deneyimlemelerinden kaynaklı görülebilir.

Kanada, ırksal ayrımcılıkların ortadan kalkması için uzun yıllar uğraş vermiş bir toplumu barındırır. Bu süreçte Kanada'daki iki belirgin ırktan biri olan Fransızların

kendi ırkını ve dilini öne çıkararak çoğunlukta bulundukları Quebec eyaletinde kendi dillerini konuşmak istemeleri, aslında İngilizcenin Kanada'daki hâkim dil olma yolunda ilerleyişinden kaynaklı olmaktadır. Bununla beraber çözüm olarak 1969 yılında çıkarılan bir yasayla iki dilli bir yönetim kurumsallaşmasına gidilmiştir. Çokkültürlülüğün bir politika olarak kabul edilmesiyle pilot ülke konumunda sayılan Kanada her ne kadar çeşitliliği yaşıyor olsa da günümüzde hala iki dilli bir ulus olarak varlığını sürdürmektedir (Say, 2013: 180).

Günümüzde yüzden fazla ülkeden gelen nüfus dalgalarıyla şekillenen Kanada'nın gerçek bir dünya vatandaşlığı sağlama yolunda ilerleyişi tartışmalıdır. Ancak çokkültürlülüğü bir model olarak benimsediğinden beri federal bütünlüğünü koruma adına çokkültürlü eğitim sistemini uygulamalı şekilde yürütmeye çalışmaktadır. Okullarında çeşitlilik, farklı ırklara hoşgörü, çokkültürlülük dersleri verilmektedir. Bunun dışında her etnik gruba ait toplum dernekleri ve çeşitliliği referans alan STK'lar kurulmuştur. Yılın belirli dönemlerinde de farklı kültürlerin dil, gelenek ve göreneklerini yaşatacak festivaller yapılmaktadır. Bu anlamda Kanada uygulamada her ne kadar sıkıntı görülüyor olsa da resmi olarak çokkültürlülüğü içselleştirme yolunda politikalar üretmeye devam etmektedir (Kurtuluş, 2018: 186).

Çokkültürlülüğü Kanada üzerinden inceleyerek genel bir kanıya varan Parekh'in bu konu hakkındaki düşünceleri önem arz etmektedir. Parekh vatandaşlığın önemine değinirken bazı milliyetçi Quebec'li kimliklerin ayrılıkçı söylemlerini ve kendilerini üstün bir ırkmış gibi görmelerini eleştirir. Nitekim vatandaş olarak bir devlete sadık hissetmenin o ülke için kaçınılmaz derecede önemli olduğunu ve bunu politik bağlılıktan öteye götürmenin gerekliliğini vurgular. Parekh geçmiş tecrübelerden ders çıkarmak gerektiğini daha önce yaşamış modern öncesi devletlerin aynı dine hatta aynı mezhebe mensup olma anlayışlarının zorlama yolu ile gerçekleşmesinin ancak savaşa ve başarısızlığa yol açtığını söylemektedir. Aynı şekilde günümüz ulus devletleri içerisinde bulunan ulusal azınlıkların da üyesi oldukları devletin birlik ve beraberliğini bozacak, toprak bütünlüğünü tehlikeye düşürecek ayrılıkçı eylemlere yönelmelerini yanlış bulmaktadır. Bunun için ortak bir paydada buluşmayı sağlayacak her devletin kendine özgü liberal değerler belirlemesi gerekliliğini savunur. Bu savunusunu ortaya koyarken tek tip bir liberal anlayışın olmadığını her toplumun kendine özgü bir liberalizm anlayışı geliştirebileceğini bunun

da özgün bir siyasal kültürün yerleşmesi ile olabileceğini vurgulamaktadır (Parekh, 2002: 242-243).

3.1.4. Küreselleşmenin Kültürel Boyutunun Ulus Devlete Etkisi ve Milliyetçiliğin Dönüşümü

Bu çalışmanın çıkış noktası olan küreselleşmenin kültürel boyutunun ulus devletler açısından nasıl bir vaziyet ortaya koyduğu, bununla birlikte 21.yy'da hala tercih edilen ideoloji olarak milliyetçiliğin ve beslendiği milli kültürün nasıl bir değişim içinde olduğu konusu günümüz odaklarınca da tartışılan konular arasında yer almaktadır. Başta ekonomi boyutuyla öne çıkan küreselleşme gene aynı ekonomi boyutunun çıkarmış olduğu etkenler dolayısıyla kültürel olana verilmesi gereken önemi haklı çıkarmıştır. Çünkü neoliberal politikalar ve teknolojinin getirmiş olduğu imkânlar milli olanın üstünde küresel bir ekonomiyi teşvik edip ticaret hacmini büyütmüş olsa da ekonomik kriz durumlarının küresel olarak gerçekleşmesi ve bundan en çok gelişimini tamamlayamamış -çevre- ülkelerin etkilenmesi milli olana verilen önemin artışına dönüş sağlamıştır (Arslan, 2019: 129-130).

Küreselleşme sahiplenmiş olduğu değerler olarak sadece iyi olan şeyleri getirmemiştir. Her ne kadar küresel adaleti, demokrasiyi, özgürlüğü sağlayabilmeyi amaçlar görünse de beraberinde küresel terörün, uluslararası kaçakçılık, suç örgütleri, kara para aklama, göçmen sorunları, küresel salgınlar ve küresel çevre sorunlarını da beraberinde getirmiştir (Arslan, 2019: 128). Bugün küresel anlamda yaşananların ister iktisadi ister siyasi olsun toplumsal boyuta yansımaları kültür olgusu üzerinden gerçekleşmektedir. Küreselleşmenin ortaya çıkardığı her kriz toplum nezdinde biraz daha fazla güven kaybına sebep olmakla beraber öze dönüşü ve ortak geçmişe dayalı millet tasavvuru bilincini uyandırmaktadır. Nitekim Anthony Smith'in belirttiği gibi küresel kültür anlayışını koşulsuz kabul etmek milli kültüre karşı hatırasızlık olarak görülür ki bu da canlı, dinamik, sosyal olan kültür olgusunu beslediği kaynaktan mahrum bırakmak olarak yorumlanabilir (Smith, 2005; Akt.: Göktolga ve Gündoğmuş, 2015: 320).

Küreselleşmenin dikotomisinin en çok hissedildiği alan kuşkusuz kültürel boyut üzerinden olmaktadır. Bir ulus sınırı içerisinde yaşayan toplumun ortak geçmiş, ortak bir dil ve din çerçevesinde bir bütün oluşturması milli bir topluluk olarak nitelendirilmesine yol açar. Ancak sınırların esnediği, kültürün küreselleştiği bir çağda saf bir milli kültürü idame ettirmek imkânsız görünmektedir. Nitekim yeni düzen

teritoryal ulus devlet anlayışı yerine küresel ile tikelin ‘eşanlılığı’na dayalı olarak bir ikilik ortaya çıkarmaktadır. Daha öncede bahsedildiği üzere *küyerelleşme* kavramının ortaya çıkmasına neden olacak derecede yerele verilen önemin artması klasik ulus devlet milliyetçiliğine rakip olarak alt milliyetçiliklerin güçlenmesine sebebiyet vermiştir (Robertson, 1999: 280). Robertson’un (1999: 171-278) vurguladığı eşanlılık dikotomisi yerelle birlikte aynı zamanda küresel bir kültür yaratılma durumudur. En romantik anlayıştaki doğu tipi milliyetçilik kategorisine dahil edilebilecek devletlerde dahi saf bir ırk, saf bir etni olamayacağını savunan küreselci yaklaşım kendi tezatlığını yaratarak homojen bir dünya gayesi içine girmektedir. Nitekim Batının dilinde pelesenk olan dünya vatandaşlığı, AB vatandaşlığı, kozmopolit vatandaşlık gibi söylemlerin asıl amacının homojenlik gayesinden öte hegemonya kurma isteğine hizmet ettiği eleştirisine maruz kaldığı görülür. Avrupa Birliği ve Birleşmiş Milletler gibi örnekler üzerinden daha önce de bahsetmiş olduğumuz arka planda yatan bu hegemonik tavır, toplumu ve o toplumun ait olduğu devletleri kendi kapitalist düzeninde köleleştirmeye dönük bir tablo ortaya çıkarmaktadır (Arslan, 2019: 122).

Küreselleşme sürecinde hep ikincil bir plana atılan kültür meselesinin küresel bir sorun doğurmasının bir başka nedeni ise göç olgusu üzerinden gerçekleşmektedir. Küresel bağlantılılığın salt fayda sağlamadığını belirtmiştik. Ortalama hayat standardının çok altında yaşayan gelişmemiş ülkeler gibi iç savaş, kargaşa, baskıcı rejim, ekonomik kriz vs. nedenler yüzünden ülkelerinden kaçanlar Batı’nın gelişmiş yaşam standartlarına ulaşma gayesiyle göçe maruz kalmaktadır. Nitekim Batı en büyük sınavını geçirmiş olduğu ekonomik krizlerle değil, göç olgusu gibi daha planlı çözümler üretmeyi gerektiren sosyo-kültürel sorunlar üzerinden vermektedir. Bu anlamda Batı’nın kapsayıcı vatandaşlık anlayışı ya da farklılıkları tanıma adına işlediği çokkültürlülük politikasının, artan ırkçı ve milliyetçi söylemlerin gölgesinde kalması tartışılır bir durum ortaya koymaktadır (Arslan, 2019: 127). İtalya’da Beş Yıldız Hareketi, Fransa’da aşırı sağcı Ulusal Cephe Partisi bunun dışında Avusturya, Macaristan ve Hollanda gibi Batılı ülkelerde de ırkçı söylemlerin artışına neden olacak popülist aşırı sağcı partilerin oy oranlarındaki artış gözle görünür bir hal almaktadır (Arslan, 2019: 128). İkinci Dünya Savaşından sonra Almanya da dahil olmak üzere faşist nitelikte partilerin yasaklandığı Avrupa ülkelerinde kaygılı ve öfkeli kalabalığın bugün tekrardan yükselişe geçmesi hatta Avrupa Parlamentosunda bir siyasi grup

kurabilmeleri küreselleşme ile birlikte değişen milliyetçilik anlayışının bir yansıması olarak görülebilir (Çöpoğlu, 2017: 14).

Türkiye Cumhuriyeti Batı tipi milliyetçilikten esinlenerek düzenlendiği milliyetçilik anlayışını *Atatürk Milliyetçiliği* adı altında ilkeleştirmiş ve yasalaştırmıştır. Atatürk Milliyetçiliği, ırk ve din ayrımı gözetmeksizin ortak dil, kültür, siyasi birliktelik üzerine kurulu bir yaklaşımı esas alır. Bu anlamda ideolojik olmaktan öte pragmatik düşünen devletlerin ırkçı tutumlara girmeden kapsayıcı bir milliyetçilik motifini devam ettirmeleri ulus devletin geleceği açısından önem arz eder. Nitekim Anthony Smith'in (2014: 260) '*İster övülsün ister yerilsin, millet, aşılmakta olduğuna dair hiçbir emare göstermemektedir ve milliyetçilik popüler tahrip gücünden ve öneminden bir şey kaybedecek gibi görünmüyor*' ifadesinin tam anlamıyla olmasa da haklılık payı olduğu söylenebilir. Çünkü küreselleşme ile birlikte toplumda gözlenen güven kaybının artışı bireyi toplumsal bilinçaltına yöneltmektedir. Bu anlamda toplumun ortak geçmişinin sağlamış olduğu aidiyet bağının ifadesi de milliyetçilik üzerinden sirayet etmektedir. Ulus devletin, bütün evrenseli kapsayacak olan homojen bir kültür yaratımına ve yerelleşme ile canlanan alt kimliklere karşı geliştireceği direnç milli olanı idame ettirecek fonksiyonlar üretmesi ile sağlanabilir. Bu anlamda milli gücü uyandıracak diziler, belgeseller ve programlarda artış, sokaklara, parklara, milli ile başlayan isimlerin verilmesi, dilimizi tahrip edecek yabancı kelimelerin öz dilden arındırılması, resmi bayramlar, ulusal marşlar gibi milli sembollerin öneminin korunması gibi... Bütün bunlar ve daha fazlası milli kültür politikalarının güçlendirilmesi ve ulus devletin sınırları içerisine bağlı kalmanın enerjisini sağlayacak unsurlar olarak görülebilir (Mahiroğulları, 2005: 1284).

3.2. Ulus Devletin Geleceği

Bu tez çalışmasının amacına dönük olarak işlenen konulardan; küreselleşme, kültür, çokkültürlülük, küreselleşmenin sosyo-ekonomik, kültürel, teknolojik, boyutları ve daha fazlasının hepsi doğrudan ya da dolaylı olarak ulus devlet yapılanmasını etkileyen olgulardır. Bu anlamda bu başlık altında küreselleşmenin ve onun parametrelerinin ulus devletin geleceği açısından nasıl bir tesiri olduğu tartışılacaktır.

3.2.1. Küreselleşmenin Ulus Devlete Etkisi

Ortaya çıkışından bu yana sorgulanan ve tanımlanmaya çalışılan bir olgu olmuştur devlet. Her medeniyet devleti ve ortaya çıkışını farklı ifade etmiştir ki kimi

‘insan insanın kurdu’ olduğu için, kimi toplumu-tebaayı korumak, cihan ve cihatı sağlamak için, kimi ekonomik döngünün sağlanması, kimi üzerinde güneş batmayan bir imparatorluk ideali kimi hâkimiyet ve sömürü düzeni için kurgulamıştır devleti. Nitekim ulus devlet de bu kurgulamalar arasında farklı bir siyasal form olarak gelişimini tamamlamış ve günümüzün küreselleşme koşullarına uyum sağlamak adına bir dönüşüm geçirmiştir. Küreselleşmenin ulus devlet nezdinde ortaya çıkardığı sorular çok çeşitli olmaktadır. Siyasal sistem formu neden ulus devlet? Ulus devlet bitti mi?, Ulus devletin geleceğı var mı? gibi ulus devletin egemenliğı ve dönüşümü gibi konular fazlasıyla gündemde olmakla birlikte buna ilişkin yapılan açıklamaların hiçbirisi tam anlamıyla bir yanıtı içermemektedir (Erdoğan, 2017: 323). Nitekim nasıl bir dönüşüm geçiriyor olursa olsun modern devletin ilk ortaya çıkışından günümüze ulus devlet kendini ikame edecek yeni argümanlar üretiyor görünmektedir.

20.yy’ın son çeyreğinde neoliberal politikalar ile başlayan süreç teknoloji devrimi ile had safhaya ulaşmış ve dünya globalleşme anlamında geri dönüşü olmayacak bir döngü içerisine girmiştir. Küreselleşmenin getirdiğı hız ve bağlantılılık, zaman-uzam arasındaki dengeyi değıştirmiş, sosyo-kültürel, siyasal ve ekonomik yaşamda büyük değışimler meydana gelmiştir. Bu süreçten en çok etkilenen olgulardan biri de kuşkusuz ulus devlet olmaktadır. Ulus devletin -aslında hiçbir zaman tam anlamıyla olmayan- tekel egemenliğı diğerk aktörlerin eklenmesiyle paylaşılmaya başlamış ve merkezi yönetim yerine yerelleşme ve onun çıktıkları önem kazanmaya başlamıştır. Ulus devletin bir değışen rolü de ekonomide müdahaleden ziyade denetleme ve düzeni sürekli kılma gibi ikinci plana atılan bir işlevi üzerine olmaktadır. Marksist kapitalist kurama göre devletin sacayağı sayılan ekonomi ve bunun döngüsünde ulus devletin rolünün pasifize edilmesi bunun artık ulus üstü mekanizmalar aracılığı ile ikame ediliyor olmasından kaynaklı görülür. Modern devletle neden-sonuç ilişkisine bağılı olarak gelişen kapitalist düşüncenin yeni varyasyonu ise küreselleşme olmaktadır (Konak, 2011: 155-156). Ekonomi ile başlayan küreselleşme süreci daha ağır dönüşen sosyal yaşama da yansımakla beraber kültür olgusu da değışmeye başlamış ve idealize edilen ilkeler küreselleşme üzerinden pazarlanmaya başlamıştır. Bu anlamda tek bir dünya devleti, dünya vatandaşlığı gibi kavramların Batıdan diğerk toplumlara tek yönlü bir akış şeklinde ve ideal bir yaşam şekli olarak ihraç edildiğı söylenebilir.

Tek bir dilin, küresel de olsa tek bir kültürün, zevkin, düşünce tarzının dünyayı sarmalaması Tomlinson'un deyiimiyle onu bir tahayyülden öte kâbusu yaşamaya da götürebilmektedir. Keza küresel denilen şey bir yandan homojen yapıyı gerekli kılarken bir yandan da kendi tezaadını yaratarak çeşitliliğe dayalı bir dünya görüşü ortaya çıkarmaktadır. Bu çeşitliliğin siyasal sistemdeki karşılığı çokkültürlülük olmaktadır. Devletler başta küreselleşemeye karşı bir direnç oluşturma adına çokkültürlülüğü bir devlet politikası haline getirmeyi amaçlamış olsalar da sonrasında bu durum ulus devlete zarar verebilecek alt milliyetçilikleri canlandırma tehlikesine yol açmıştır (Erdoğan, 2017: 333).

Küreselleşme ile birlikte yerele verilen önem beraberinde farklılıkların tanınma siyasetini getirmiştir. Küreselleşme kavramının muadili olarak *küyerelleşme* ifadesine yer verilmesinin altında –yönetişim- kavramı ile birlikte yönetim tarzında da büyük değişimler yaşanmasında yatmaktadır. Çok yönlü bir bakış açısına sahip olmak adına “küresel yönetim” ile uluslararası çözüm parametrelerinin üretilmesi hedeflenmiştir. Bu çözüm parametrelerini uygulayan merciler ise daha önce bahsedildiği üzere uluslararası barışı, demokrasiyi, eşitliği sağlamayı kendine görev edinen uluslararası kuruluşlar olmaktadır (Yaman ve Önder, 2018: 234). Birleşmiş Milletler ve Avrupa Birliği üzerinden işlevselliğini daha önce de tartışmış olduğumuz bu kuruluşlar ne yazık ki her ülkenin kendi sosyal, siyasal ve kültürel normlarının olduğunu göz ardı etmektedirler. Özellikle küyerelleşme anlamında çokkültürlülük ihraç eden Kanada gibi bir ülkenin dahi “kimlik siyaseti”ne maruz kalıyor olması küreselleşmenin getirdiği değerlerin bir kere daha sorgulanması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Nitekim Kanada’da Quebec üzerinden yaşanan ayrılıkçı hareketlerin benzerleri Batı Avrupa’da İskoçya ve Galler üzerinden İspanya’da ise Bask bölgesinde görünür olmaktadır (Erdoğan, 2017: 339)

Küreselleşme ile birlikte sorgulanan konulardan biri de dünya genelinde onaylanacak ‘ahlaki standart’ anlayışının olup olmadığı üzerinedir. Ahlak kavramının ne olduğunun tartışıldığı post modern çağda bu kavramın göreceliliği toplumsal alt yapı ve toplumsal bilinçaltının önemini daha çok ortaya koymaktadır. En küçük topluluk birimi olan aile yaşantısından devlet örgütlenmesi aşamasına kadar bütün toplumlar için geçerli olabilecek sav; ortak bir geçmiş olmazsa ortak bir geleceğin nasıl olacağı üzerinedir. Buna verilebilecek en yerinde cevap kapitalist tüketim kültürü başka bir ifadeyle popüler kültür üzerinden olmaktadır. Kapitalist küresel sistem milli

olanın yerine popüler olanı cazibeli kılmaktadır. Teknolojinin hayatımıza katmış olduğu kolaylık ve ulaşılabilirlik sayesinde kapitalist ekonominin ürettiği her şey de ulaşılabilir kılınmaktadır. Wallerstein'ın dünya sistemi kuramı üzerinden açıkladığı kapitalist sistemin hep daha fazlasına ulaşma amacı ve bu yolda her şeyin mubah görülmesi modern bir sömürü düzenine uygun düşecek tüketim toplumunu meydana getirmektedir. Bu doğrultuda “zayıf” olarak görülen çevre ülkeler bir kabulleniş içinde merkez batıdan geleni koşulsuz kabule ve tüketime sürüklenmektedir. Küreselleşmeye hizmet eden teknoloji krallığının, geleneksel devlet yapısına benzeyen her şeyi kökten değiştirmeye ya da yok etmeye çalışması; enerjisini geçmişten alan milliyetçilik ideolojisinin bununla beraber milli kimliğin, milli bilincin kısaca milli olanın zayıflamasına da yol açmıştır (Avcıoğlu, 2014: 105-108). 21.yy'da doğmuş “Alfa” ve “Z” kuşağı olarak adlandırılan yeni nesil Hollywood ışıklarının cazibesi altında dünya vatandaşlığını ilgi çekici görürken buna paralel olarak ulus devletin yurttaşlık tanımının da değişerek daha kapsamlı hale geldiği söylenebilir.

Bu kadar belirsizlik içinde küresel özne küresel egemen kim bilinmiyor ama bu süreçte ulus devletin de bir dönüşüm geçirdiği çağa ayak uydurmaya çalıştığı söylenebilir. Bu anlamda yenedünya düzeni için kozmopolitan demokrasi, küresel adalet, küresel sivil toplum, halk meclisi gibi birçok görüş ileri sürülse de şuan gerçeklik iki mevcut yapının çatışması ya da iş birliği üzerinden gerçekleşmektedir. Ulus devlet ve küreselleşmenin çatışması kadar birbirini motive diyor olması da göz ardı edilmemelidir. Nitekim ulus devlet, teknoloji çılgınlığıyla beraber genişleyen küreselleşme deryasına karşı yerine göre direnç gösterse de daha çok uyum süreci içerisinde hareket etmektedir (Çiftçi, 2015: 199). Ulus devletin tıkanıp yer ise küreselleşmenin getirmiş olduğu radikal dönüşümleri kendi formuna uyumlaştırma konusunda yaşamış olduğu zorluklardır. Ulus devletin bir dönüşüm içerisinde olduğu aşikâr olmakla birlikte bu dönüşümü başarılı bir şekilde gerçekleştirdiği takdirde ileriki dönemler içinde tercih edilen bir yönetim modeli olarak kalabileceğidir. Artık küresel çapta düşünen ulus devletlerin başarısının tayini gündemi iyi takip etmesi ve kendini güncellemesinden geçmektedir (Çiftçi, 2015: 200) Bu anlamda teknoloji çağında yaşamamızın getirisi olarak devletlerin yeni pratiği kendilerini dijital platformlara entegre etmeleriyle birlikte ulusal ve uluslararası ilişkilerinin yönetiminde teknolojiyi etkin bir şekilde kullanabilmeleriyle ilişkili olmaktadır.

3.2.2. Alternatif Bir Ulus Devlet Pratiği: Küresel Dijital Diplomasi

Yeni bir diplomasi türü olarak dijital diplomasi, son yıllarda hem siyasetin hem sosyal bilimlerin gündeminde yer almaktadır. Geleneksel diplomasi kalıplarından farklı olarak gelişen dijital diplomasinin sacayağı teknoloji olmaktadır. Dijital diplomasi; kamu diplomasi yerine bilgi ve iletişim teknolojilerinin sağlamış olduğu araçları kullanarak yapılan eylemler olarak tanımlanabilir (Yağmurlu, 2019: 1268). Bir başka ifadeyle dijital diplomasi; ulusal ve uluslararası çapta gerçekleşen siyasi olayların yönetimini teknoloji çağının gereklerine uygun olarak sanal mecra üzerinden gerçekleştirmektir (Aslan ve Göksu, 2016: 5). Bu anlamda kamu diplomasisinin yeni trendi dijital diplomasi üzerinden gerçekleşmektedir.

Herkes tarafından kabul edilen net bir tanımı bulunmayan dijital diplomasinin literatürde; twitter diplomasisi, veri diplomasisi, e diplomasi, siber diplomasi, web 2.0 diplomasisi gibi farklı isimlendirmelerle adlandırıldığı görülmektedir. Henüz yeni bir kavram olarak varlık gösteren dijital diplomasi her geçen yıl ulus devlete daha entegre olarak küresel bir düzeye ulaşmaktadır. Bu anlamda dijital diplomasiyi sahip olduğu telekomünikasyon hizmetleri nedeniyle küresel bir diplomasi örneği olarak nitelendirebiliriz (Yağmurlu, 2019: 1271).

Dijital diplomasinin gerek politik gerek sosyo-ekonomik olarak hayatımıza girişinin net bir tarihi olmasa da bazı görüşçe bu 2010 yılı kabul edilir ki nedeni ilk defa Amerika menşeli bir diplomatın sosyal medya olarak Twitter'ı kullanmasından kaynaklıdır (Gürdal, 2021: 117). Dijital diplomasinin başlangıcına yönelik öne sürülen bir başka olay ve tarih ise 1994 yılında ABD Başkanı Bill Clinton ile İsveç Başbakanı Carl Bildt arasında karşılıklı gönderilen e-postalar olmaktadır (Yağmurlu, 2019: 1272). Tek bir tanımı olmayan dijital diplomasinin ortaya çıkışına dair net bir tarihi de olmamakla birlikte bilgi ve iletişim teknolojilerine ulaşılabilirliğin artışıyla beraber geliştiği söylenebilir. Bu anlamda internet kullanımının bireyselleşmesi sosyal ağların popülerlik kazanmasına bununla birlikte kişiler, toplumlar ve nihayetinde küresel üzerinde karşılıklı bağımlılığın artması durumunu doğurmasına yol açmıştır. Günümüz için popüler olan sosyal platform ağlarından Facebook, video paylaşmak için Youtube, foto paylaşımı için Instagram, mikro bloglar için Twitter gibi uygulamalardan en eskisinin ancak 2004 yılına dayandığı bilinmektedir (Gürdal, 2021: 116). Bu kadar az zamanda milyonlarca katılımcıya sahip olan bu platformlar

küreselleşme ile birlikte anılan bilgi ve iletişim teknolojisinin en yerinde örnekleri olmaktadır.

Küreselleşme deryasına dijital diploması ile karşılık vermek ulus devletin yakın geleceği için yeni bir pratiği olarak görülebilir. Bu yeni minvalde ilerleyen ulus devletin değişimi ve dönüşümü birçok koldan gerçekleşmektedir ki bunlardan biri de özellikle üzerinde daha öncede durulmuş olan egemenlik konusudur. Nitekim hangi model, tarz, biçim olursa olsun bir devletin egemenliği ve egemenliğinin meşruiyeti o devlet için hayati önem taşır. Bu anlamda ulus devletin egemenliğinin bağımsızlık üzerine kurulu olduğunu ve bu egemenliğin iç ve dış bağımsızlık olarak ayrıldığından bahsedilmişti. Bundan yola çıkarak küreselleşen dünyada iç egemenlik kadar dışa karşı verilen egemenlik mücadelesinin de bir önceki yüzyılla kıyaslanamayacak kadar değiştiği ortadadır. Bu değişimin temel parametresi dijitalleşmenin getirmiş olduğu yeni medya değerlerinin diplomasinin üslubunu değiştirmesinden kaynaklı görülebilir (Tozkoparan, 2020: 19).

Artık ulusal ve uluslararası siyaset sanatının yeni şekli sosyal medya platformları üzerinden gerçekleşmektedir. Politikacılar büyük kitlelere sosyal ağlar aracılığıyla ulaşabilmekte, düşüncelerini, siyasi görüşlerini, vaatlerini bu mecra ile ulaştırabilmektedirler. Hatta bir ulusun kaderini belirleyecek davranışların örneğin; darbelerin, eylemlerin, saldırıların, uygulanan ambargoların bu ortamda planlanıp kitlelere ulaştırıldığı ve yayıldığı günümüz pratiklerinden de görülmektedir (Babacan, 2021: 125).

Teknoloji çağında devlet yönetiminin sanal platformlara kayması politik gündemin ulusal olandan daha büyük kitlelere açık ve ulaşılabilir olmasına imkân sağlamıştır. Bunun açık örneği Arap Baharı üzerinde görülmüştür. Koca bir coğrafyanın kaderini belirleyecek bir uyanışın, halk hareketinin yansıması olarak görülebilecek Arap Baharı'nın bu kadar büyük çaplı bir eyleme dönüşmesinin altındaki en büyük sebebin sosyal paylaşım ağları olduğu ifade edilir. Dikta rejimlerinin yaratmış olduğu baskıya karşı Tunus'ta başlayan mitingler, protestolar, eylemler çok kısa zamanda domino etkisi yaratarak Mısır, Bahreyn, Cezayir, Suriye Yemen ve Libya gibi ülkelerde de yoğun bir şekilde hissedilmiştir. Arap coğrafyasında yaşanan bu gelişmelerden bütün dünyanın anlık haberlere ulaşması internet ortamının sunmuş olduğu sosyal mecra aracılığı ile olmuştur. Çekilen videoların Youtube, Dailymotion gibi uygulamalarda paylaşılması, küresel çapta atılan Twettlerle baskıcı

rejimlerin düşürülmesine destek verilmesi bunun açık örnekleri olmaktadır (Kırık, 2012: 94-95).

Rollerin, rutinlerin, görevlerin sürekli bir değişim, dönüşüm içinde olduğu günümüzde, ulus devletin seyri, çağı en güncel düzeyde yakalama ve kendini bu yeni düzene adapte edebilmesi ile ilişkilidir. Çünkü devletler arasındaki diplomatik ilişkilerin yeni şekli dijital platformlar üzerinden gerçekleşmektedir. Bu anlamda ulus devletin üstünde gerçekleşen ona hem rakip olabilecek hem de yararına hizmet edebilecek gayri resmi yeni aktörler bu platformda varlık göstermektedir ki bunların kaynağını big data (büyük veri) krallığı olarak nitelendirebiliriz. Çok değil on yıl öncesine kıyasla dünyanın devrim niteliğindeki ilerleyişinin altında; bilgiye ulaşılabilirliğin artışı ile fotoğraflar, metin, ses, video ve artık verileri çok daha etkin kullanabilmemiz yatmaktadır. Sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesinden suçun önlenmesine hatta doğal ve insan kaynaklı felaketleri tahmin edip krizlere yönelik çözümler üretmede kullanılan ‘büyük veri’ kaynağı 21.yy’ın öznesiz başrollerinden olmaktadır (Tuncer, 2020: 197-199). Nitekim küreselleşmenin olağan durumu olan tek bir öznenin olmamasının belirsizliğinde en çok zorlanan yapı ise ulus devlet olmaktadır. Ulus devlet, sanal mecrada alışkın olduğunun dışında aktörlerle, küresel öznelerle muhatap olurken savaşını siber güçlere, ulus üstü mekanizmalara karşı vermektedir. Bu anlamda ulus devletin başarısı; her on yılı devrim niteliğinde görülen bu çağda, hassas dengeleri korumasında ve dijital dev krallıklarıyla uyumlu bir şekilde hareket etmesinde yatmaktadır.

Diplomasinin dijitalleşmesine yönelik küresel ölçekten bakılacak olursa birçok devletin büyükelçiliklerin sosyal medyasının olmasının artık zorunluluk oluşturduğu, sosyal medya aracılığıyla diplomatik ve kamuoyu ile ilişkilerin monolog olmaktan çıkıp çok yönlü ve aktif hale geldiği söylenebilir. Nitekim ülkemiz örneğinde de görüleceği üzere 2010’dan beri kurumsal olarak bakanlıklarımız Facebook ve Twitter gibi sosyal medya hesaplarına sahip olarak etkinlik sağlamaya çalışmaktadırlar. Bu doğrultuda ülkemiz ve Avrupa Birliği ülkeleri kapsamında değerlendirildiğinde en çok kullanılan sosyal medya aracının daha resmi bir uygulama hesabı olması nedeni ile Twitter olduğu görülmektedir (Yağmurlu, 2019: 1283).

Ulus devletlerin merkezi yönetiminde bu yeni aktörlere yer vermeleri bir anlamda onların gücünü kabul etmelerinin de ifadesi olmaktadır. Nitekim merkezi iktidarın sınırını belirlemede bu dijital aktörlerin etkin rollerinin olduğunun güncel

örneği Donald Trump'ın Twitter diplomasisi üzerinden verilebilir. Amerika'ya geçtiğimiz dönem boyunca (2016-2020) başkanlık yapmış olan Donald Trump'ın gündemin nabzını en çok attığı twettlerle tuttuğu söylenebilir. Birçok politik kararını bu platform yolu ile açıklayan Trump, Twitter'i iletişimin modern yolu olarak açıklamaktadır. Dijital diplomasinin kullanımının en uç sınırı olarak Danald Trump'ın “*Twiplomacy*”si (twitter diplomasi) görülebilir. Trump hem ulusal hem uluslararası anlamda dengeleri değiştirecek kararları bu mecra üzerinden paylaşarak büyük kitlelere ulaşabilmektedir. Birçok radikal karara imza atan Trump'ın *Savaş çıkarsa da haber Twitter'dan mı duyulacak?* sorusunun zihinlerde uyanmasına neden olması bu anlamda diplomasiyi değiştirdiği değil çökerttiği eleştirilerine maruz kalmasına da neden olmuştur (Mengüç, 2019). Nitekim küresel bir güç olan Amerika'nın başkanı da olsa Trump paylaşımları nedeni ile teknoloji liderleri tarafından bazı kısıtlamalara uğramıştır. Attığı twitlerin nefret içerikli ve şiddet eylemlerini uyandırmaya dönük mesajlar olması nedeniyle Twitter hesabına el konulmuştur. Twitter bunu ‘*Trump'ın daha fazla şiddet olaylarını kışkırtma riski*’ nedeniyle yaptığını açıklamıştır (BBC NEWS, 2021)

Twitter'in yanı sıra Facebook ve Instagram da Trump'ın hesaplarının paylaşımları nedeniyle askıya alındığını açıklamıştır. Bu durum sosyal medyanın caydırıcı gücü olarak mı yoksa ‘*halksız iktidar*’ gibi davranmasının bir örneği olarak mı görülmelidir tartışılır (Göksu, 2021) Ancak görünen o ki günümüz küresel çağında sosyal platformların gücü hem siyasetin gündeminin belirlenmesinde hem de bunun dijital mecrada gözetiminin yapılmasında etkin roller edinmesine olanak sağlamıştır.

Dijitalleşmeyle birlikte politik arenada yeni aktörlerin güç kazanması siyasal katılım konusunda yeni pratiklerin yaşanmasını ortaya çıkarmıştır. Sosyal medya şirketleri bu yeni aktörlerin her geçen gün güç kazanan yüzleri olurken kendi oluşturdukları doktrinlerle kullanıcılarına yani kitlelere yeni değerler kazandırmaktadırlar. Bu anlamda ulus devletin merkezi iktidarının yeni mücadele alanı sosyal platformlar üzerinden olurken temsili olarak vücut bulmuş şekli teknoloji şirketleri olmaktadır. Bu çerçevede ulus devlet, teknolojik gelişmeler ve onun araçlarıyla eşgüdüm halinde olurken onu temelden sarsacak kültür emperyalizmine karşı da mücadele edebilecek bilinçte olmalıdır. Rusya, Amerika, İsrail, İngiltere, Fransa, Kanada gibi ülkeler bunun bilinciyle teknolojik gelişmeleri takip ederek,

diplomatlarını dijital ağ konusunda eğitime tabi tutarak, milli uygulamalar geliştirilmesinde yatırım desteği sağlayarak ileriye dönük düşünmede farkındalık yaratmaktadırlar (Gürdal, 2021: 121).

Çin'de Qzone ve QQ, Kanada ve Avustralya'da Reddit, Rusya'da V Kontakte gibi yerli uygulamalara örnek gösterebileceğimiz sanal ağ platformları bulunmaktadır. Bu ülkeler kendi resmi dillerini kullanarak geliştirmiş oldukları sosyal ağ sitelerinde hem ulusal değerlerine sahip çıkmış hem de bu değerleri küresel olana pazarlayarak küresel bir güç haline gelme gayreti içindedirler (Yağmurlu, 2019: 1274). Anlaşılabileceği üzere teknoloji devleri olma konusunda yarışan bu gelişmiş ülkeler yeni dijital mecranın kurallarını belirleyerek kendi ürettikleri mal, fikir, düşünce ve sanal uygulamaları dünya pazarına çıkarma ve bunları bütün dünyaya ihraç etme amacına hizmet etmektedirler. Gelişimini tamamlayamamış olan ülkelerin bu yeni oyundaki rolü ise ne yazık ki kılıf değiştirerek devam eden emperyalist düşüncenin hizmetinde tüketime dönük bir toplumu ikame ettirmek olacağı görünmektedir.

Dünyanın örümcek ağı misali bütün küreseli sarmaladığı ve birbiriyle bağlantılı hale getirdiği küreselleşme birçok olgu ve olay üzerinden açıklandı. Tez çalışması kapsamında buna yönelik ele alınacak son örnek ise henüz yeni deneyimlediğimiz ve küresel anlamda hala etkilerinin sürmekte olduğu küresel salgın meselesidir. 2019 Aralık ayı itibarıyla Çin'in Wuhan kentinde çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alan bu salgın kuşkusuz küreselleşmenin açık kanıtıdır. Salgının önüne geçilemez bir hal almasıyla 2020 yılının mart ayında Dünya Sağlık Örgütü (WHO) Covid-19'u küresel bir salgın olarak nitelendirmiş ve pandemi ilan etmiştir (Babacan, 2021: 121).

Covid-19 salgını, fazlasıyla bağlantılı -küresel- bir dünyada yaşadığımızın kanıtı görülmekle beraber Westfalyan ulus devlet kavramının yeniden gündeme gelmesine neden olacak gelişmeler yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Bu çerçevede salgınla birlikte bütün bilinen ezberler bozularak iş, politika, bilim, eğitim, sanat gibi birçok alanın işleyişi dijital ortamda gerçekleşmeye başlamıştır. Bu anlamda küresel çapta devletler dijital işbirliği üzerinden salgına dönük çözümler üretmeye başlamışlardır. (Aydınlı, 2020: 38). İlk defa bu kadar büyük bir çapta salgını deneyimleyen dünya devletleri iç ve dış politikanın dışında halka ulaşma, halka destek sağlama, tavsiyeler verme, sorularını cevaplama adına Twitter ve Facebook gibi sosyal

medya araçlarını kullanmışlardır. Uluslararası örgütlerin toplantıları, küresel zirveler, ulusal politik toplantılar, kongreler gibi organizasyonlar video-konferans ve telekonferans yollarıyla gerçekleştirilmiştir. Virüsün yayılmasını önleme adına yüz yüze eğitiminin durdurulması, uzaktan eğitime geçilmesi, bazı sektörlerde çalışma hayatının evden gerçekleştirilmesi gibi uygulamalar yaşanmaya başlamıştır. Bunun dışında salgına karşı önlem olarak uluslararası seyahate kısıtlamalar getirilmesi, ülkelerin sınırlarını kapatmaları, milli sınır kavramının yeniden zindelik kazanmasına sebep olmuş ve ülke içinde uygulanan hafta sonu kısıtlamaları, eğlence mekânlarının, iş yerlerinin kapatılması gibi uygulamalar bunların kontrolünü sağlayacak merkezi otoriteye duyulan ihtiyacın önemini ortaya çıkarmıştır (İncekaya, 2020). Pandemi sürecinin bize sağlamış olduğu çıkarımlarından biri de belirsizlik ve her an çıkabilecek kaos ortamlarına hazırlıklı olma adına küresel olan ile ulusal olanın birlikte hareket etmesi gerektiğidir. Bu anlamda salgının yaratmış olduğu belirsizlik ortamında doğru ve hızlı bilgiye ulaşmak sanal ağlar aracılığıyla gerçekleşirken hükümetlerden beklenen ise bu alanla eşgüdüm halinde süreci çevrimiçi olarak yönetmeleri olmaktadır.

Dijitalleşme, politik ve ekonomik arenada her ne kadar yeni aktörlerin türemesine neden olsa da diğer yandan git gide büyüyen dünya nüfusunda merkez-çevre arasındaki mesafenin azalmasına ve hükümetlerin, devlet liderlerinin halkla ilişkilerinde daha proaktif hale gelmesine imkân sağlamıştır (Köse, 2017: 2359)

Dijitalleşmenin büyük oranda güç kazandığı son on yılda geline aşama küresel gündemin seyrinin nasıl devam edeceğinin ipuçlarını vermektedir. Çalışma hayatından ekonomiye, toplumsal etkinliklerden (festivaller, sergiler, kutlamalar), devlet yönetimine kadar her şeyin sanal masalar üzerinden gerçekleştirilmeye başlaması dijital diplomasinin önümüzdeki süreçte etkinliğinin artarak devam edeceğini göstermektedir. Ancak bu süreçte tartışılan konulardan biri gittikçe güç kazanan teknoloji devlerinin sınırının neresi olacağı, merkezi otoritelerin iktidarını nasıl etkileyeceği sorunudur. Bu anlamda sınırlarının henüz belirsizlik arz ettiği teknoloji devlerinin Trump'a uyguladığı ambargonun benzer örneğinin Covid 19 sürecinde başka liderler üzerinde de yaşandığı görülmüştür. Mesela Brezilya Cumhurbaşkanı'nın doğruluğu kanıtlanmamış bir ilacın Covid 19 tedavisinde büyük ölçekte başarılı olduğu paylaşımını Facebook'un akıştan silmesi ya da benzer şekilde salgını ciddiye almayan Venezuela Cumhurbaşkanı'nın doğruluğu kanıtlanmayan ev tedavisi bir yöntemi anlattığı paylaşımı Twitter'ın silmesi gibi (BBC NEWS, 2020).

Bu durum dijital aktörlerin doğru ve hızlı bilgiye ulaşmanın sorumluluğunu üstlenmesi gerektiğinde ulusal güçlere karşı da bir direnç sergileyebileceğini göstermektedir.

Geleneksel devlet anlayışında merkezi iktidarın bilgiyi ürettiği ve kendi medya kanalları aracılığıyla bu bilgileri yaydığı görülmekteydi. Ancak yeni medya teknolojisi bireylerin bilgiye kolayca ulaşip onu kendi kişisel hesaplarından yaymasına olanak sağlamıştır. Bu sayede bilgi akışı sadece yukardan aşağıya değil yatay bir şekilde de gerçekleşmeye başlamıştır. Medya ve haberleşme araçlarının tekelliğinin fazlasıyla aşıldığı, internet kullanımının bireyselleşmesine bağlı olarak bilgiye ulaşip onu yaymanın kolaylaştığı başka bir ifadeyle bilginin üzerindeki otoritenin kalktığı günümüzde ulusal aktörlerin güçlerini arttırmalarının yeni trendi dijital anlamda ülkelerinde gösterecekleri başarılarla bağlı olmaktadır. Bu anlamda küresel güç konumuna gelmek isteyen devletlerin halklarına doğru ve tarafsız bilgi sağlama, kamusal faaliyetleri yürütebilecekleri ulusal otomasyon sistemleri geliştirme, resmi dilde web sayfaları kurma ve bu sayfalara ulusal değerlere dönük yatırımlar yaparak bunları küresele yayma gibi amaçları bulunmaktadır (Göçoğlu, 2020: 619). Bu anlamda küresel dijital aktörlerle uyumlu hareket etmeye devam edecek görünen ulusal güçler, doğru ve tarafsız bilgiyi yaymaya dikkat ettikçe güncelliğini ve güvenilirliklerini koruyabilecek ve küresel olarak güç kazanabilecek görünmektedirler.

SONUÇ

Her çağın getirdiği yenilikler vardır; araştırmaya, düşünmeye, fikir ortaya koymaya degecek. Geçmişten günümüze ulaşanlar toplumsal yaşama uyum sağlayabildikleri ölçüde yerleşebilmiş ve kalıcı olmuşlardır. Bu anlamda çalışmaya kaynak olan kavramsal olarak tanımından, ortaya çıkışına, çok boyutluluğuna ve ulus devletle ilişkisine kadar incelemiş olduğumuz küreselleşmenin önemi de çağa damga vuracak yeniliklere değişimlere-dönüşümlere gebe olmasında yatmaktadır. Gündelik hayatımızdan, politikaya, güvenliğe, çevresel faktörlere, teknolojiye, konjonktürel meselelere kadar her yönü ile yaşadığımız küreselleşmenin ne yazık ki ihmal edilen yönü kültür ile ilişkisi olmaktadır. Bu anlamda kültür konusu bir toplumun yaşayış tarzını, hayatı anlamlandırma şeklini ifade etmesi nedeniyle küreselleşmenin anlaşılmasında birincil olarak incelenmesi gereken konular arasındadır. Nitekim anlık değişkenlik gösterebilen ekonomik verilerle küreselleşmenin anlaşılmasına çalışılması her yönü ile eksik kalacak tahliller ortaya çıkarmaktadır.

Kültür olgusu, tahayyül yahut kurgu olarak ortaya çıkan ancak siyasal düzende bir gerçeklik haline gelen modern ulus devletin nasıl tutunduğunun da göstergesi olmaktadır. Çünkü her ne kadar ekonomi bazlı bakılsa da ulus ruhuna enerjisini veren faktörün kültür olgusu üzerinden şekillendiği unutulmamalıdır. Modern kapitalist anlayış kendi düzenini ikame ettirecek siyasal örgütlenme modeli olarak ulus devleti kurgulamış olsa da ideolojik olarak onu besleyen ve ‘halk’ denilen insan topluluğunu bir araya getiren gücün kültürel kodlar üzerinden olduğu çıkarımı yapılabilir. Nitekim her bir devlet ya da medeniyetin deneyerek, kendilerine uygun olanı alıp asırlarca tekrarlayarak genlerine işletmiş oldukları kültür, en büyük sınavını küreselleşme ile vermektedir. Bu anlamda küreselleşme bir yandan Disneylandlaşma, dünya vatandaşlığı, kapitalist ya da kitle kültürü olarak nitelendirebileceğimiz üst bir kültür yaratımını ortaya çıkarırken diğer yandan ulus içerisinde yer alan alt kültürlerin canlanıp tanınmasına imkân verecek çokkültürlü bir dünya temasını ortaya çıkarmaktadır. Aşırı küreselci yaklaşıma göre ulus devletlerin miadının dolduğunun göstergesi sayılabilecek bu dikotomi karşısında ulus devletler; tarih sayfalarına karışmaktan öte bu duruma karşı direnç göstermektedir. Geleneksel ulus devlet modeli homojen bir kültür anlayışını benimsemiş olsa da postmodern olarak nitelendirilen çağda hâkim anlayış ulus içerisindeki alt kimliklerin de tanınması üzerine olmaktadır. Bu doğrultuda çağı okumayı başarabilen siyasi otoritelerin devlet sınırları içerisindeki

farklı kimliklerin etnik ve kültürel hareketlenmelerine karşı geliştirmiş oldukları model; çokkültürlülük simidi olmaktadır. Tez çalışması içerisinde alt başlık olarak incelenen Kanada'nın çokkültürlülük ihraç eden bir ülke olarak öncü bir rol üstlendiği söylenebilir. Bu doğrultuda birçok farklı kimliği içinde barındıran Kanada'nın çokkültürlülük politikası farklı kimliklerin kültürel olarak tanınma taleplerini karşılamaları açısından ulus devletler için örnek teşkil etmelidir. Çünkü bir ulus içerisindeki farklılıklar olağan karşılanmadıkça, ötekileştirme ve ayrımcılık devam ettikçe devletler içeriden aşınmaya devam edecektir. Vatandaşlık tanımı ne kadar geniş olursa, farklılıklara karşı ne kadar hoşgörölü ve açık olunursa bu tanınma durumu kültürel tanınma olarak kalacaktır. Ulus devletler içerisinde yer alan farklı kimliklerin alt milliyetçiliklere dönüşüp ayrı toprak taleplerinde bulunması tehlikesine karşı çoğul kimlikleri aynı zemin altında buluşturacak yollar üretilmelidir. Gerçek çoğulculuğun yaşanması için merkez-çevre arasındaki mesafeyi indirgeme amacıyla kurulan yerel yönetimlere daha fazla önem verilmeli ve özerklikleri sağlanmalıdır. Bununla birlikte ötekileştirici ya da baskıcı bir türdeşlik gayesi içinde değil; farklı dilleri, dinleri, mezhepleri, renkleri kapsayıcı bir vatandaşlık modeli geliştirmelidir.

Küreselleşmenin kültürel boyuttaki dikotomisinin diğer ayağı ise evrensel boyutta ulaşılmaya çalışılan 'homojen kültür' kurgusudur. Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemenin sonucu olarak zaman mekân arasındaki dengenin değişmesi, uzak olanın ulaşılabilir olması, teritoryal sınır kavramı yerini sınırları olmayan küresel dünya anlayışına bırakması 'dünya vatandaşlığı' algısını doğurmuş ve cazibeli kılmıştır. Global anlamda yaşanan teknolojik ilerlemelerin fazlasıyla bağlantılı bir dünyayı doğurması kültürlerin birbiriyle tanışmasını, etkileşime geçmesine ve birbiriyle beslenmesine de olanak sağlamıştır. Ancak küresel yurttaşlık, küresel adalet, küresel demokrasi değerleriyle süslenip bezenen bu homojenleşme durumu devletlerin milli ekonomilerinden milli kültürlerine kısaca milli olan her şeye zarar verecek durumlar ortaya çıkarmaktadır. Bu doğrultuda ulus üstü, uluslararası ve/veya çok uluslu kuruluşların evrenselleşme anlamında etkin rolleri olmakla birlikte bu mekanizmaların üstlenmiş oldukları değerlerin pratikteki yansımaları ile çatışması küreselleşmenin sorgulanmasına sebebiyet vermektedir. Nitekim dünya barışını, güvenliğini korumak gayesiyle kurulmuş olan Birleşmiş Milletler örneği ve onun geçmiş deneyimlerinden incelemiş ve anlamış olduğumuz Batı eksenli tavrı ne yazık ki sahiplenmiş olduğu değerlerin "-tüm dünyada liberal demokrasinin sağlanması,

insan haklarının korunması, özgürlük, barış vs.-” samimiyetinin sorgulanmasına yol açmaktadır. Buna binaen karşılıklı seyretmesi gereken kültürlerin etkileşme durumunun merkezden çevreye doğru tek bir kaynaktan yayılıyor olması küreselleşmenin arka planda emperyalist anlayışa hizmet ettiğinin göstergesi olmaktadır. Bu durum “*Biz sizi tanışasınız diye boylara ayırdık*” (Hucurat, 49-13) mesajının aksine farklı olanın tanınmasını, tanışmasını değil bir kaynaktan beslenen kapitalist kültürün zayıf ya da az gelişmiş ülkeler tarafından taklit edilmesi durumunu ortaya çıkarmaktadır. Bir milleti vatan olgusu altında bir araya getirmenin, ortak değerler üzerine yaşatmanın enerjisi olan ulus kültürünün bu kapitalist kültür nosyonunda kaybolma tehlikesi belirmektedir. Özellikle yeni nesil; kendi ulus kültürüne, örf ve adetlerine, damak tadına, hayat tarzına uygun olup olmamasının bir önemi olmadan sadece popüler olduğu için tercih edilmesi gerektiğini işleyen bir kitle kültürü algısına maruz kalmaktadır. Anlaşılan o ki dünya çapında yükselen kitle kültürü ve onun argümanları Batı kültürünü cazibe merkezi haline getirirken asıl amacın devletleri temelden aşındırarak, yerel kültürler yerine kapitalist dünya kültürünü hakim kılma amacı taşımaktadır. Böylece kendi kültürüne yabancılaşan devletleri ortak havuzda birleştirecek küresel kültür bir anlamda küresel pazar işlevi görerek kapitalist ekonomik düzeni ikame ettirecektir. Bu evrede devletler salt politik ve ekonomik gelişmeler için değil küresel kapitalizmin ortaya çıkarmış olduğu kültür erozyonuna karşı da ulus birliğini muhafaza etmelidir. Ancak ulus kültürü, millet, milliyetçilik gibi kavramlar; globalleşmenin bir gerçeklik olduğu içinde bulunduğumuz çağda yeniden yorumlanmalıdır. Bu yorumlama ırkçılıktan, ötekileştirmekten uzak, kapsayıcı ve kozmopolit değerler çerçevesinde olmalıdır. Daha kapsayıcı olan bir ulus kültürü anlayışı dışarıdan dayatılan kültür markalaşmasına karşı da daha dirençli olacaktır.

Küreselleşmeye dair yapılan okumalardan anlaşılan ulus devletin geleceğine dair olumlu ya da olumsuz olarak çok fazla varsayım yapılmış olmakla birlikte bu varsayımlar mutlak bir doğru barındırmaktan öte yapılacak olan çalışmalara katkı sağlamak ve öngörü geliştirmeye dönük olmaktadır. Bu anlamda bu tez çalışması da ana sorunsal olarak incelemiş olduğumuz küreselleşme, ulus devlet ve kültür konularına farklı bir bakış açısı sunmak üzere ileriki çalışmalar için bir kaynak ve fikir barındırması amacıyla yapılmıştır. Her ne kadar göreceli olsa da hızlı bir şekilde gündem değiştiren dünyamızı okuma adına kültür vazgeçilmez bir olgu olarak gelecek

alışmalara daha fazla konu olmalıdır. Nitekim içinde bulunduğumuz ağ bildiğimizin otesine geçerek birçok olguyu yeniden yorumlamamızı gerekli kılmaktadır. Bu anlamda görünürdeki gelecek için ne tarihin sonu ne de -sınırları net olmayan-medeniyetler atışması olduğunu söyleyebiliriz. Ancak şunu belirtmek gerekir ki şuan yaşadığımız ağı okumaya çalışmak yeniliğe, teknolojiye, hıza açık olmakla paralel gitmektedir. Bu anlamda hâkim yönetim modeli olan ulus devletin de bundan payını alarak bitmeyecek bir dönüşüm ve uyum süreci içerisinde olduğu aşıkardır. Görünen o ki bu değişimin parametreleri ise dijitalleşme üzerinden şekillenmektedir.

Çalışmanın son başlığı olarak ele alınan dijital diplomasi konusu, ulus devletin küreselleşmeye karşı hem bir direnç hem de bir eřėdm içerisinde olmasının göstergesi olmaktadır. Bu anlamda dijital diplomasi, devletlerin siyasi aktörlerinin aktif bir siyaset gütme ve gündemi takip edebilmelerinin anahtarı olmaktadır. Günümüzde birçok devletin resmi sosyal medya hesaplarının olması; mesajlarını bu mecra üzerinden paylaşmalarını dolayısıyla ulusal ve uluslararası anlamda önem arz eden her gelişme karşısında alınan ve uygulanan kararların halka kolayca ulaşmasına olanak sağlamaktadır. Bu durum ayrıca merkez ile çevrenin yakınlaşmasına kamuoyunu ilgilendiren her sorunun ve çözümün bu platformlar sayesinde daha samimi bir şekilde gerçekleşmesine imkân vermektedir. Anlaşılacağı üzere internet ağlarının bütün dünyayı bağlantılı hale getirmesi aynı zamanda birbirine bağımlı kılmasını da doğurmuştur. Bu anlamda görünen o ki küreselleşme ile dünyada meydana gelen değişimleri iyi yönetebilen, bunu fırsata dönüştürebilen, yeniliğe ve dönüşüme açık olan ulus devletler meşruluklarını korumaya devam edebilecek görünmektedir. Küresel bir yarışta olan devletler bunun bilinciyle; teknolojik gelişmeleri takip ederek, diplomatlarını dijital ağ konusunda eğitime tabi tutarak, milli teknolojik uygulamalar geliştirilmesinde yatırım desteği sağlayarak, kendi ulusal veri programlamalarını geliştirerek ileriye dönük düşünmede farkındalık yaratabilirler.

Ancak kafasını kuma gmmekte ısrar eden devletler ise dünya çapında yükselen ulus üstü aktörler nedeniyle sınırları içerisindeki hkimiyetlerini kaybetme ve işlevsiz hale getirilme tehlikesi içindedirler. Bu anlamda teknoloji devleri olarak da nitelendirilen sosyal medya platformları ve kurucuları dünya çapında yükselen aktörler olarak; baskıcı rejimlere, diktatör liderlere ve kitleleri zarara rdatacak kararlara karşı küresel bir yaptırım mekanizması olmaktadır. Tüm Arap coğrafyasını ve dolaylı olarak bütün dünyayı etkileyen Arap Baharı'nda baskıcı rejimlere karşı örgütlenmenin

sağlanması, Trump'ın şiddete yönlendirici söylemleri nedeniyle sosyal medya hesaplarının sınırlandırılmasında, bütün dünyada bir belirsizlik yaratan Covid 19 sürecinde gerçekliği olmayan paylaşımlar yapan liderlerin paylaşımlarının kaldırılmasında ve daha fazla örnekte görüldüğü gibi... Bütün bunlar ve daha fazlası siyasi liderlerin ve hükümetlerin; vatandaşlarını daha gözetir hale gelmesini sağlayarak şeffaflığı, saydamlığı, tam ve doğru bilgi sağlamayı zorunlu kılmaktadır.

Çalışmanın son cümlelerine yer verirken başlangıçta da belirttiğimiz gibi her çağın getirdiği yenilikler vardır araştırmaya, düşünmeye, fikir ortaya koymaya değecek. Bugün dünyada yaşanan gelişmelere bakıldığında; örneğin Afrika topraklarında yaşanan bir insan hakları ihlaline ya da Orta Doğu'da yaşanan baskıcı rejimlerden, savaşımlardan, kaostan kaçanların insanlık dramına bütün dünya kenetlenip ortak çözümler üretebiliyorsa bu küreselleşmenin hayatımıza kazandırdıklarının başarısıdır. Ancak bugün, dünyada yaşanan savaşımlara, darbelere, bunların sebep olduğu göçlere, uluslararası teröre, uluslararası suçlara, ekosistemdeki bozukluklara kadar dünyanın bu kadar bağlantılı, teknolojinin bu kadar ileri düzey ve “insanlığın bu kadar medeni” olduğu bir dönemde çözüm bulunamıyorsa bu da emperyalizmin varyasyonu olarak görebileceğimiz küreselleşmenin başarısızlığıdır. Nitekim her yönüyle içerisinde zıtlığı barındıran küreselleşmenin tam da bu noktada farklı şekilde okuyabileceğimiz iki yüzü ortaya çıkmaktadır. Madalyonun iki yüzünü de görebilenler ve dünyanın geçirdiği hızlı değişime uyum sağlayabilenler süregelen olacaktır ki öngörülen yakın gelecek için ulus devlet; kendi öz kültürüne yabancılaşmadan evrimleşmesini devam ettirdikçe tercih edilen bir örgütlenme olarak kalacaktır.

KAYNAKÇA

Kitap Yayınları

- AKTAY Yasin (2015) “*Küreselleşme Çokkültürlülük ve Sahicilik*”, Tezkire Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul 2015
- ANDERSON, Benedict “*Hayali Cemaatler*”, Metis Yayınları, 6. Baskı, İstanbul, 2011
- AYDINLI Ersel, “*Covid-19 Sonrası Küresel Sistem: Sam Yayınları Eski Sorunlar Yeni Trendler*”, (Ed. Ufuk Ulutaş), SAM Yayınları, Ankara 2020
- BAĞLI Mazhar, ÖZENSEL Ertan “*Çokkültürlü Vatandaşlık*”, Çizgi Yayınevi, 2. Baskı, İstanbul 2015
- BAYRAKTUTAN, Yusuf: “*Türk fikir akımında Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları*”, Kültür Bakanlığı yayınları, Ankara 1996
- BERTRAM Christopher: CHİTTY Andrew, “*Tarihin Sonu Mu? Fukuyama, Marx, Modernite*”, (Çev.: Kamil Kurtul), İmge Kitabevi, İstanbul 2006
- BRZEZİNSKİ Zbigniew “*Stratejik Vizyon: Amerika ve Küresel Güç Buhranı*”, (Çev.) Sezen Yalçın, Abdullah Taha Orhan, Timaş yayınları, İstanbul 2012
- BÜLBÜL Kudret (ed.) “*Küreselleşme, Kültür Medeniyet: Yerel Kimliklerden Stratejilere*”, Orient Yayınları, 2. Baskı, Ankara 2007
- COSKUN Vahap, “*Ulus Devletin Dönüşümü ve Meşruluk Sorunu*”, Liberte Yayınları, Ankara 2009
- DOYTCHEVA Milena ‘*Çokkültürlülük*’, (Çev. Tuba Akıncılar Onmuş), 3. Baskı, İstanbul 2016
- ELİOT T.S. “*Kültür Üzerine Düşünceler*” (Çev.) Sevim Kantarcıoğlu, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları Ankara 1981
- GELLNER Ernest “*Milliyetçiliğe Bakmak*”, (Çev.) Simten Coşar, İletişim Yayınları, İstanbul, 6. Baskı 2016
- GİDDENS Anthony “*Elimizden Kaçıp Giden Dünya*” (Çev.) Osman Akınhay, Alfa Yayınevi, İstanbul 2000

- GÖKTÜRK(TOL), Eren Deniz “*Dünden Yarına Yurttaşlık: 21. Yüzyılda Yurttaşlık, Ulusal Devlet ve Küreselleşme*”, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2006
- HABERMAS J. “*Küreselleşme ve Milli Devletlerin Geleceği*”, Çev. M. Beyaztaş, Yarın yayınları, İstanbul 2018
- HELD David ve MCGREW Anthony “*Küresel Dönüşümler: Büyük Tartışması*” s.8, Phoenix yayınevi, Ankara, 2008,
- HOBSBAWM J. Eric, “*Milletler ve Milliyetçilik*” (Çev.)Osman Akınhay, Ayrıntı Yayınları, 4 Baskı, İstanbul 2010
- HUGHES E. Owen, “*Kamu İşletmeciliği ve Yönetimi*”, (Çev.) Buğra Kalkan, Bahadır Akın, Şeyma Akın, BigBang Yayınları, Ankara, 2014
- HUNTINGTON P.Samuel, “*Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*”, (Çev.) Murat Turhan, Cem Soydemir, Okyanus Yayınları, İstanbul, 2013
- KARABULUT Bilal, “*Uluslararası İlişkiler: Kavramlar-Teoriler-Kurumlar*”, Barış Yayınevi, Ankara, 2016
- KÜÇÜK Mehmet, “*Modernite versus Postmodernite*”, Say Yayınları, Modern Düşünce-5, İstanbul 2011
- KYMLİCKA Will ‘*Çokkültürlü Yurttaşlık*’, (Çev: A. Yılmaz), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1998
- Kymlicka, W. “*Çokkültürlü Yurttaşlık Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*” (A.Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015
- İLHAN Atilla (2003), “*Hangi Küreselleşme*” Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- LEWIS Bernard, “*İslamın Siyasal Dili*” (Çev.) Fatih Taşar, Rey Yayıncılık, İstanbul, 1992
- LLOBERA, R. Joseph “*Modernliğin Tanrısı: Batı Avrupa’da Milliyetçiliğin Gelişimi*” (Çev.) Emek Akman ve Ebru Akman, Phoenix Yayınları, Ankara, 2007
- MACHIAVELLİ, “*Prens*”, Remzi Kitabevi, Çev.:Leyla Tonguç Basmacı, 2. Basım, İstanbul 2014
- NYE, Joseph: WELCH David “*Küresel Çatışmayı ve İşbirliğini Anlamak*”, (Çev.) Renan Akman, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010

- ÖĞÜN, Süleyman Seyfi: “Mukayeseli Sosyal Teori Ve Tarih Bağlamında Milliyetçilik”, Alfa yayınları, İstanbul, 2000
- ÖKSÜZ İskender, “*Millet ve Milliyetçilik*” Panama Yayınları, 3. Baskı, Ankara 2016
- ÖZKIRIMLI Umut, “*Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*”, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1999
- PAREKH Bhikhu (2002) ‘*Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek*’ (Çev.Bilge Tanrısevsin), phoenix yayınları, 1.Baskı, Ankara 2002
- POGGİ Gianfranco “*Devlet: Doğası, Gelişimi ve Geleceği*”, (Çev.) Aysun Babacan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2. Baskı, İstanbul 2008
- RENAN Ernest “Ulus Nedir?” (Çev.) Gökçe Yavaş, Pinhan Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2016
- ROBERTSON, Roland (1999), Küreselleşme, Toplum Kuramı ve Küresel Kültür (Çev: Ü. H. Yolsal), Bilim ve sanat Yayınları, Ankara, 1999
- SAY Ömer, “*21. Yüzyılda Ulus Çokkültürlülük ve Etnisite*” Kaknüs Yayınları, İstanbul 2013
- SEE Henry, “*Modern Kapitalizmin Doğuşu*” Yöneliş Yayınları, (Çev.)Turgut Erim, İstanbul 2001
- ŞEN Y.Furkan “*Globalleşme Sürecinde Milliyetçilik Trendleri ve Ulus Devlet*” Yargı Yayınevi, Ankara 2004
- SMİTH D. Anthony “*Milli Kimlik*” (Çev.) Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul 1994
- SMİTH D. Smith “*Ulusların Etnik Kökeni*”, (Çev.) Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir, Dost Kitabevi, Ankara, 2002
- SMİTH Anthony “*Milli Kimlik*” Çev. Bahadır Sina Şener İletişim Yayınları, 9. baskı, İstanbul 2014
- TAYLOR Charles “*Çokkültürcülük: Tanınma Politikası*”, Haz. Amy Gutmann, (Çev. Y. Salman), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010
- TAYLOR Charles (2010) “Tanınma Polikası”, Çokkültürcülük: Tanınma Politikası, (3. baskı), haz. Amy Gutmann, YKY, İstanbul
- TİMUR Taner “*Mutlak Monarşi ve Fransız Devrimi*” Yordam Yayınları, İstanbul 2016
- TOGAN Zeki Velidi “*Tarihte Usul*”Enderun Kitabevi, 4. Baskı, İstanbul, 1985
- TOMLINSON John “*Küreselleşme ve Kültür*” (Çev. Arzu Eker), Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2004

TUNCER Fatih Fuat (2020) “*Dijital Dönüşüm Ekonomik ve Toplumsal Boyutlarıyla*
“*Uluslararası İlişkilerin Dijital Dönüşümü: Twitter Diplomasisi*”” (Ed: İsmail
Erkan Çelik), Gazi Kitabevi, Ankara, 2020

TÜRKDOĞAN Orhan: “*Milli Kimliğin Yükselişi (Niçin Milletleşme)*” Alfa Yayınları,
İstanbul 1999

WALLERSTEIN Immanuel, “*Jeopolitik ve Jeokültür*”,(Çev. Mustafa Özel), İz
Yayınları, İstanbul 1998

WALLERSTEIN Immanuel, “*Modern Dünya Sistemi 2. Cilt*”, (Çev. Latif Boyacı),
Bakış Yayınları, İstanbul 2005

WOOD Ellen Meiksins “*Kapitalizmin Kökeni: Geniş Bir Bakış Açısı*” Ankara,
Epos Yayınları 2003

VIROLI Maurizio “*Vatan Aşkı*” (Çev.) Abdullah Yılmaz, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
1997

YAZICI Fatih “*Azınlık okullarında Tarih Eğitimi ve Çokkültürlülük*” Yeni İnsan
Yayınevi, İstanbul 2015

Dergi Yayınları

AĞIR, Bülent Sarper(2015) ”Güvenlik Kavramını Yeniden Düşünmek: Küreselleşme,
Kimlik ve Değişen Güvenlik Anlayışı”, Güvenlik Stratejileri, Cilt: 11 Sayı: 22,
97-131

AKAD, Mehmet (2011) “Machiavel-Bodin ve Hobbes'da Monarşi Anlayışı” İstanbul
Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt 40, Sayı: 1-4, 553-587

AKDEMİR Erhan (2017) “Avrupa Ortak Kültür Ve Sanat Mirasının Korunmasında
Avrupa Birliği'nin Çalışmaları: Avrupa Kültür Başkenti Programı Özelinde Bir
İnceleme”, Anadolu Üniversitesi Sanat Ve Tasarım Dergisi, C.7 S.2, 176-194.

ALTINER, Bilal (2014) “Birleşmiş Milletler: Amacı, Gelişimi, Etkinliği, Uluslararası
Güvenliğe Katkısı Ve Geleceği” Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları
Dergisi, Cilt1, S.1, 1-9

AVCIOĞLU Gürcan Şevket (2014) “Immanuel Wallerstein’ın Dünya Sistemi,
Jeopolitik Ve Jeokültür Kuramı” Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Dergisi, S.34, Ss.97-110

BAYAR, Fırat (2008) “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşme Sürecinde Türkiye”
Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi S.32

- BİNGÖL Abdulkerim (2017) “Kur’an’ın Milliyetçiliğe Yaklaşımı”, Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.5 S.3, 879 - 897
- BİRDİŞLİ, Fikret (2010) “Birleşmiş Milletler (BM)’in Uluslararası Sorunları Önleyebilme Yeteneği” Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.2 S.11, 173-182
- CEBECİ Suat (2008) “Milli Kimlik Bağlamında Din – Kültür İlişkisi” Akademik İncelemeler C.3 S.2, ss.1-11
- COŞGUN Melek (2012) “Popüler Kültür Ve Tüketim Toplumu”, Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, C.1 S.1 Ss.837-850
- ÇİFTÇİ Kemal (2015) “Ulus-Devletlerden Kozmopolitan Küreselleşmeye Uluslararası Siyaseti Yeniden İnşa Etmek: “Arap Baharı” Örneği”, Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, C.7, S. 13, ss. 179-207
- ÇOBAN, Melih (2012) “Milliyetçilik Teorileri”, Türk Yurdu, Mart 2012, cilt.32, sayı.295, ss. 345-352
- ÇÖPOĞLU Muhammed Onur (2017) “Avrupa’da Yükselen Popülist Aşırı Sağ Partiler: Özgürlükler ve Uluslar Avrupası (ENF) Grubu Üzerine Bir İnceleme” Uluslararası Sosyal ve Eğitim Bilimleri Dergisi, C.4 S.7, ss 1-7
- DEMİREL Murat (2017) “Hedley Bull Perspektifinden “Uluslararası Toplum” Kavramsallaştırması Ve Kurumları”, Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 3, 46-85.
- DENİZ, Taşkın (2014) “Uluslararası Göç Sorunu Perspektifinde Türkiye” Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, S.1, 175-204
- DOĞRUCAN Mehmet Fatih; HAZAR Zuhal (2018) “Yapay Zekâ Çalışmalarında Dilsel Arka Plan Ve Felsefe” Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.34, ss159-167
- EKŞİ, Hülya (2010) “Bugünü Anlamak İçin Max Weber’i Yeniden Okumak”, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 6, Sayı 11, 2010, ss. 187–198.
- EMRE, Yunus (2015) “Anthony Giddens ve Uluslararası İlişkiler: Yapılanma, Modernite ve Küreselleşme” Uluslararası İlişkiler Akademik Dergi C.11 S.44, 5-23
- ERKİŞ, İbrahim Uğur (2013) “Ulus-Devletin Tarihsel Gelişimi Üzerine”, Sosyal Ekonomik, Araştırmalar Dergisi, C.13 S.26, 54-76
- FENERCİ, Tülay (2004) “Bilgi Politikaları Açısından Kapitalist Ekonomik Sistemde Bilgi Toplumu Olgusu”Bilgi Dünyası Dergisi, Cilt:5 Sayı:1, 74-92

- GÖÇOĞLU Volkan (2020) “Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Dijital Dönüşüm: Nesnelerin İnterneti Üzerine Bir İnceleme” MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi C.9 S.1, ss 615-628
- GÖKTOLGA Oğuzhan; GÜNDOĞMUŞ Bekir (2015) “Küreselleşmeye Karşı Milli Kültürü Koruma Ve Yayma Çabası: Yunus Emre Türk Kültür Merkezleri Örneği, International Journal Of Social Science, S.33, Ss.315-328
- GÜRDAL Elif (2021) “Dijital Diplomatlar: Dijital Diplomaside Yeni Nesil Diplomatlar” Akademik İzdüşüm Dergisi, Journal of Academic Projection, C.6 S.1, ss 114-127
- HANİLÇE Murat (2010) “Coğrafi Keşiflerin Nedenlerine Yeniden Bakmak” Tarih Okulu Dergisi Mayıs-Ağustos 2010 Sayı VII, 47-70.
- HOLTON Robert (2013) “Globalization’s Cultural Consequences”, (Çev.: Kasım Karaman), Sosyoloji Konferansları, S.47, ss.59-75
- KIRIK Ali Murat (2012) “Arap Baharı Bağlamı’nda Sosyal Medya-Birey Etkileşimi ve Toplumsal Dönüşüm” 21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.1 S.3, ss.87-98
- KONAK Nahide (2011) “Ekonomik Küreselleşme Ve Ulus-Devlet: Kuramsal Yaklaşımlar”Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi C.28 S.1 Ss.149-164
- KOÇ Elif Merve (2019) “Huntington’dan Fukuyama’ya: Medeniyetler Arası Tahammülsüzlük Ve Doğu-Batı Çatışması “Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi (ASEAD) C.6 S.1, ss. 200-207
- KÖKTÜRK, Abdullah(2011) “Modern Öncesi Devletin Yönetim Anlayışı” Güvenlik Stratejileri Dergisi, Cilt 7, Sayı 13
- KÖSE Esra (2017) “Dijital Diploması’nın Sosyo-Ekonomik Ve Sosyo-Politik Yapıya Etkisi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.22, Ss.2347-2370
- KUMRU, Coşkun (2018) “Huntington’ın Medeniyetler Çatışması Üzerine Değerlendirmeler” Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi, C.6 S.24, 603-614
- KURTULUŞ Fulya (2018) “Çokkültürlü Bazı Ülkelerde Eğitim Politikaları ve Öğretmen Eğitimi” Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, C.2 S.3: 178-195.
- KUTLAY, Mustafa (2017) “Brexit Sonrası İngiltere ve AB Bütünleşmesinin Geleceği” Özgürlük Araştırmaları Derneği, S.4
- MAHIROĞULLARI Adnan (2005) “Küreselleşmenin Kültürel Değerler Üzerine Etkisi”, Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi, S.50 ss.1275-1288

- OĞUZ Esin Sultan (2011) “Toplum Bilimlerinde Kültür Kavramı” Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, C.28 S.2, Ss.123-139
- ÖLÇEKÇİ Haluk (2020) “Dijital İletişim ve Küresel Kültürel Etkileşimin Homojenleşme, Kutuplaşma ve Melezleşme Süreçleri” Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi S.50, ss.147-163
- ÖZCAN, Merve Suna (2019) “Westphalian Devletler Sistemi ve Modernleşmenin Geleneksel Dünyanın Büyük Güçleri Olan İmparatorluklara Etkisi”, Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi, C. 5, S. 1, 49-62.
- ŞAHİN, M. C. (2005). Türkiyede Gençliğin Toplumsal Kimliği ve Popüler Tüketim Kültürü. G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 25(2), 157-181.
- SAK, Yıldırım (2015) “Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye’de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler” Uluslararası İlişkiler Dergisi, C. 11, S. 44, 121-153
- TANRIVERDİ, Hasan (2018) “Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme” Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi, C.8 S.3: 595-601
- TOPÇU Emel, MENEK İbrahim Halil (2019) “Ulus-Devlet Düşüncesi Ve Çokkültürlülük ” G. Ü. İslâhiye İİBF Uluslararası Dergisi, C.3 S.3, 106-120
- TURGAY Nurettin (2012) “Kültür Kur’an İlişkisi”, Batman Üniversitesi, Yaşam Bilimleri Dergisi, C.1 S.1 1057-1070
- TÜSİAD Görüş “Ekonomik, siyasi ve insani açıdan GÖÇ VE MÜLTECİLİK”, Şubat 2015 S. 88
- UĞUZ Hülya; SAYGILI Rukiye (2016) “Küresel Dünyada Ulus Devlet” Selçuk Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi, C.16 S.32, ss.127-147.
- YAHŞİ, Faruk (2017) “Modernleşme Kavramı Çerçevesinde Ernest Gellner’in Milliyetçilik Kuramına Bakış”, 21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.6-S.18, 699-710
- YAMAN Murat, ÖZGÜR Önder (2018) “Küreselleşme-Yerelleşme Ekseninde Yerel Siyasetin Dönüşümü” Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, S. 57 ss.232-237
- YAMAN Abdulsamet (2019) “Küreselleşme Süreci Ve Küreselleşmenin Yerel Kültüre Etkisi” Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi, C.44, Ss.422-436
- YILDIRIM Ayşe (2013) “Ziya Gökalp’te Toplumsal Değişme: “Kültür-Uyarlık Tezi”, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.5 S.9, s.1-20

YILDIRIM, Emre (2014) “Modernite Ve Milliyetçilik: Modern Milliyetçilik Kuramları Üzerine”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.2, S.6, 23-37.

Ansiklopedi Kaynakları

Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (*DİA*), “*Millet*”, Müellif: Recep Şentürk, Cilt: 30, 64-66, İstanbul 2005.

TDV İslâm Ansiklopedisi “*Asabiyyet*” maddesi, Müellif: Mustafa Çağrı, C.3, s. 453-455, İstanbul 1991

Kur'an Yolu Tefsiri (Diyanet İşleri Başkanlığı) “*Rum Suresi*”, Cilt: 4 Sayfa: 303-304, Ankara 2017

Kur'an Yolu Tefsiri (Diyanet İşleri Başkanlığı) “*Hucurat Suresi*”, Cilt: 5 Sayfa: 97-98, Ankara 2017

İnternet Kaynakları

ALP, İlker (2017) “Srebrenitsa Soykırımı (Temmuz 1995)”, T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/422209> E.T: 22.03.2020

ALVER Köksal “Kültür Sosyolojisi ve Kültürel Çalışmalar” İstanbul Üniversitesi, Felsefe Lisans Programı,
http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/felsefe_ao/kultursosyolojisevecult.calismalar.pdf E.T: 05.07.2021

AÖF (2015) “Uluslararası Örgütler”
<https://muratyayinlari.com/storage/catalogs/0335096001521274808.pdf> E.T: 20.03.2020

AKIN, Şennur: CANER Ercan(2010), “Küreselleşme ve Avrupa Birliği” Gazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara
https://www.academia.edu/14644716/K%C3%BCreselle%C5%9Fme_ve_Avrupa_Birli%C4%9Fi_-_Globalization_and_European_Union E.T: 21.03.2020

AKINCI Abdulvahap (2014) “Milliyetçilik Kuramları”, Dergi Park Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C. 15, S.1
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cumuiibf/issue/4265/57361> E.T. 06.06.2020

ALAĞAŞ, Süleyman (2017) “Küreselleşme Ve Ulus-Devlet İlişkisi: Yerelleşme Ve Bölgeselleşme Üzerine Etkileri” Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi
<http://acikerisim.ohu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/11480/6650/K%C3%BCreselle%C5%9Fme%20ve%20ulus%20devlet%20ili%C5%9Fkisi%20Yerelle%C5%9F>

[Fme%20ve%20b%C3%B6lgeselle%C5%9Fme%20%C3%BCzerine%20etkil
eri.pdf?sequence=1&isAllowed=y](https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp?sequence=1&isAllowed=y) E.T: 28.03.2020

ARSLAN Mesut (2019) “Moderniteden Küreselleşmeye Milliyetçiliğin Ve Ulus Devletin Dönüşümü” Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> E.T: 28.06.2020

ASLAN Pınar, GÖKSU (2016) “Dijital Diplomasi, Küresel Algı ve Türkiye”
https://tasam.org/Files/Icerik/File/Dijital_Diplomasi_pdf_19d890b9-b0ce-4b90-8855-d08ab5fd9d8b.pdf E.T: 05.05.2021

AYDIN Rıfat (2018) “Ulus, Uluslaşma ve Devlet: Bir Modern Kavram Olarak Ulus Devlet”, Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi, C.6, S.1
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/marusbd/issue/33431/412645> E.T: 06.06.2020

AYKUTALP, Aykut (2012) “Ulus Devlet Ve Küreselleşme Bağlamında Antonio Negri Ve Anthony Giddens'in Düşüncelerinin Karşılaştırmalı Analizi”, Ankara Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> E.T: 27.06.2020

AYTEKİN Arif (2014) “Ulus-Devlet ve Küreselleşme Bağlamında İsmet Özel’in Toplum, Millet ve Vatan Tasavvuru” Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Doktora Tezi,
https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=au6yNTkl56f-H4sJGdQfRA&no=8N9n0tXUV3rS_0_Qk2Ucaw E.T: 27.07.2020

BABACAN, Mehmet (2021) “Türk Dış Politikası’nın Dijital Kapasitesi: Pandemi Perspektifinden Dijital Diplomasi Uygulamaları” Dergipark UPA Strategic Affairs, C.2,S.1,ss119-142
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1646241> E.T:05.05.2020

BAHARÇİÇEK, Abdulkadir (2015) “Uluslararası Kuruluşların İşlevleri” pdf makale
<https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/BAHAR%c3%87%c4%b0%c3%87EK-Abdulkadir-ULUSLARARASI-KURULU%c5%9eLARIN-%c4%b0%c5%9eLEVLER%c4%b0.pdf>

BBC NEWS Türkçe (2020) “Koronavirüs Salgını-Sosyal Medya Siteleri Haber Yayan Ülke Liderlerinin Paylaşımını Siliyor”
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52118290> E.T:07.05.2021

BBC NEWS Türkçe (2021) “Twitter Trump’ın hesabını kalıcı olarak engelledi”
<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-55601333> E.T: 08.05.2020

BMMYK (2016) “Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme”,

<http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf> E.T: 28.03.2020

BÜYÜKBAŞ, Hakkı; ÖREN Kenan (2005) “Küreselleşme, Birleşmiş Milletler Ve Uluslararası Sosyal Düzen Arayışı” Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.13 <http://dergisosyalbil.selcuk.edu.tr/susbed/article/view/672/624> E.T:16.03.2020

ÇEVİK, Deniz (2018) “Bir Ülke Neden IMF İle Anlaşma Yapar? IMF İyi mi Kötü mü?” <https://vergialgi.net/bir-ulke-neden-imf-ile-anlasma-yapar-imf-iyi-mi-kotu-mu>

ÇELİK Muhammet, DAĞ Mehmet (2017) “Kapitalist İktisadi Düşüncenin Geçirdiği Dönüşümler Üzerine Bir Değerlendirme” <https://dergipark.org.tr/tr/pub/beuiibfaidd/issue/31277/341368> E.T: 03.06.2020

ÇİÇEK, Tugay (2019) “Jeopolitik Teoriler ve Stratejik Derinlik Analizi”, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Araştırma Makalesi http://sssjournal.com/Makaleler/282874459_19_5-35.ID1494_%c3%87i%c3%a7ek_2700-2717----.pdf E.T: 31.03.2020

DEMİRCAN, Esra: ENER, Meliha (2006) “Küreselleşme Sürecinde Yeni Devlet Anlayışı ve Türkiye” Yönetim Bilimleri Dergisi, C.4 S.2 http://acikerisim.lib.comu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/COMU/903/Meliha_Ener_Makale.pdf?sequence=1&isAllowed=y E.T: 27.03.2020

DEMİRCAN Adnan (2016) “Kültür Nedir?” https://www.youtube.com/watch?v=mI38Wr_Tcfg E.T: 10.05.2021

Dış İşleri Bakanlığı (2020) “Avrupa Birliğinin Tarihçesi” https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-tarihcesi_105.html E.T:23.03.2020

DOĞAN Hülya (2005) “Küreselleşme Sürecinde Kültürel Değişim ve Medya İlişkisi: Ankara’da Corn Flakes Tüketimi”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> E.T: 25.02.2021

DURDU, Zafer (2009) “Türkiye’de Küreselleşmenin Siyasal-Kültürel Etkileri: Çokkültürcülük-Ulusal Kültür” Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, https://www.academia.edu/9289853/T%C3%9CRK%C4%B0YE_DE_K%C3%9CRESELLE%C5%9EMEN%C4%B0N_S%C4%B0YASAL-K%C3%9CLT%C3%9CREL_ETK%C4%B0LER%C4%B0 E.T:22.03.2020

- EMİN, Emin (2018) “Küresel Adaletsizlik Dünya Yoksulluk Ve Eşitsizlik Raporu” İNSAMER https://insamer.com/tr/kuresel-adaletsizlik-dunya-yoksulluk-ve-esitsizlik-raporu-2018_1682.html E.T: 30.03.2020
- ERDEM Ekrem (2019) “Dil Kültür ve Medeniyet” Türkiye Dil Ve Edebiyat Derneği <https://www.tded.org.tr/ekrem-erdem-makaleleri> E.T. 10.03.2021
- ERDOĞAN Nalan Yeşim (2017) “Yeni Sorunlar Karşısında Ulus-Devletin Geleceği Küreselleşme, Çokkültürlülük Ve Ulus-Devlet”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> E.T: 05.03.2021
- EREZ, Ebru (2017) “Feodal Sistemin Sosyal Hayat Üzerine Etkisi” Yüksek Lisans Tezi, Tarih Anabilim Dalı, Karaman <https://dosya.kmu.edu.tr/sbe/userfiles/file/tezler/Tarih/Ebruerez.pdf> E.T: 03.06.2020
- ERYÜCEL; Ertuğrul; ARSLANEL M. Nazan (2011) “Modern Devlet Anlayışının Felsefi Temelleri” Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2011 15 (2): 1-20 <file:///C:/Users/ASEL/Downloads/7631-29601-1-PB.pdf> E.T: 03.06.2020
- GÖKSU, Ozan (2021) <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/sosyal-medyanin-insa-ettigi-sanal-gerceklik-sosyo-politik-gundemden-soyutlanamaz/2214416> E.T: 08.05.2021
- GÜNEŞ, Burak (2015) “Uluslararası Örgütler Hukuku Birleşmiş Milletler Sistemi” Tanıtım ve Değerlendirme Yazıları <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/716262> E.T: 25.03.2020
- GÜNEŞ Haşimi, AYDEMİR Cüneyt(2006) “Merkantilizmin Ortaya Çıkışı” Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, C.5 S.15(136-158) <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423879374.pdf> E.T: 03.06.2020
- İNECİ, Özcan(2017) “Küreselleşme, Göç: Uluslararası Küresel Göç” https://www.academia.edu/34523674/K%C3%9CRESELLE%C5%9EME_G%C3%96%C3%87_ULUSLARARASI_K%C3%9CRESSEL_G%C3%96%C3%87 E.T: 24.03.2020
- İNCEKAYA Gülsüm (2020) <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/uzmanlar-degerlendirdi-koronavirus-sonrasi-dunya-duzeni/1804092> E.T: 08.05.2021

- HASGÜLER, Mehmet: ULUDAĞ, Mehmet (2015) “Devletlerarası ve Hükümetler-Dışı Uluslararası Örgütler”,
<https://acikders.ankara.edu.tr/course/view.php?id=1481> E.T: 29.03.2020
- KARA Mustafa, YANIK Celalettin (2016) “Milliyetçiliğe Yönelik İki Kuramın Değerlendirilmesi: Modern Milliyetçi Kuram ve Etno-Sembolcü Milliyetçi Yaklaşım”
<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/253795> E.T: 05.06.2020
- KARANFİL Gökçen (2018) “Popüler Kültür Nedir”
<https://www.youtube.com/watch?v=f7GYiHQbrCE> E.T: 27.01.2021
- KASIMOĞLU Alper (2013) “Milliyetçilik ve Dil: Dil Milliyetçiliğinin Başarı ve Başarısızlıkları” Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, C.3-S.5
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/yalovasosbil/issue/21789/234151> E.T: 05.06.2020
- KEYMAN, Fuat (2017) “Türkiye-AB İlişkilerinde Akliselime Dönüş” Anadolu Ajansı Analiz
<https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/turkiye-ab-iliskilerinde-akliselime-donus/831591> E.T: 31.03.2020
- KILIÇ Pınar (2019) “Çokkültürcü Yaklaşımlar Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme” İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi
<http://nek.istanbul.edu.tr:4444/ekos/TEZ/ET001046.pdf> E.T: 05.05.2021
- KONAK İhsan (2020) “Liberal Ve Komüniteryan Çokkültürlülük: Kymlicka Ve Taylor Perspektifinden ABD Ve Kanada Örnekleri”, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> E.T:2103.2021
- KOTAN Cem, “Modern Dünya Sistemi Teorisi Bağlamında Modern Devletin Özellikleri” Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü
<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/583505> E.T: 03.06.2020
- KÖKTÜRK, Şaban : AK, Ebru (2013) “Küreselleşme Çarkında Avrupa Birliğinin Çokkültürlülük Ve Çok Dillilik Çabaları”
http://www.fed.sakarya.edu.tr/arsiv/yayinlenmis_dergiler/2013_1/2013_1_S4.pdf E.T:26.03.2020
- KURTARAN, Uğur (2011) “Osmanlı İmparatorluğu’nda Millet Sistemi” Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.8
https://www.kafkas.edu.tr/dosyalar/sobedergi/file/008/5_0.pdf E.T: 05.06.2020

- KUTSİ, Şeyda (2018) “Anthony Giddens’ta Küreselleşme Ve Ulus-Devlet İlişkisi Üzerine Bir Analiz” Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi
<http://www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11655/5006/10207353.pdf?sequence=1&isAllowed=y> E.T:27.03.2020
- KÜRKÇÜ DUMANLI, Duygu (2013) “Küreselleşme Kavramı ve Küreselleşmeye Yönelik Yaklaşımlar”
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tojdac/issue/13013/156790> E.T:31.03.2020
- MISIR Mustafa Bayram (2011) “Kapitalizm, Devletler Ve Egemenlik: Egemenlik Kuramının Tarihsel Maddecî Bir Eleştirisi”, Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Kamu Yönetimi Anabilimdalı,
<https://dspace.ankara.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12575/33977/Kapitalizm.pdf?sequence=1&isAllowed=y> E.T: 30.05.2020
- MIZRAK, Baransel (2017) “Amerika’da Ayrımcı Politikalar ve Siyahi Mücadele Tarihi”https://insamer.com/tr/amerikada-ayrimci-politikalar-ve-siyahi-mucadele-tarihi_542.html E.T:29.03.2020
- MENGÜÇ Dora (2019) “Savaş çıkarsa haber Twitter’den mı duyulacak?”
<https://www.indyturk.com/node/33876/d%C3%BCnya/sava%C5%9F-%C3%A7%C4%B1karsa-haber-twitterdan-m%C4%B1-duyulacak-diplomasi-20-ve-trump%C4%B1n-twitter-tutkusu>E.T: 08.05.2021
- ÖNER Rıdvan (2019) “Küreselleşme, Popüler Kültür Ve İslami Adaptasyon: İslami Müzik Ve Zikrin Dönüşümü”, Gaziantep Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> E.T: 26.02.2021
- ÖZBERK, Selahattin (2019)“Türk Milliyetçiliğinin Tarihsel Gelişimi: Milliyetçilik Kuramları Açısından Bir İnceleme” Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi,
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> E.T: 20.06.2020
- ÖZEL, İsmet (2019) “Ulus-Devlet Ve Küreselleşme Bağlamında İsmet Özel’in Toplum, Millet ve Vatan Tasavvuru”, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi,
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp> E.T: 27.06.2020
- ÖZVAR, Atilla (2007) “Küreselleşme Sürecinde Ulus-Devlet Olgusu Ve Türkiye” İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,
<https://www.ulusaltezmerkezi.net/kuresellesme-surecinde-ulus-devlet-olgusu-ve-turkiye/> E.T: 06.06.2020

- SAKLI, Ali Rıza (2012) “Fransa Ve Almanya’da Uluslaşma Süreci Ve Ulus Bilincinin Oluşumu”, İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi, Türk Sosyal Bilimler Enstitüsü, Celalabat– Kırgızistan, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi S: 32 <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423867937.pdf> E.T: 05.06.2020
- SONGÜL, Asena (2010) “Prof. Dr. Erol Güngör’e Göre Kültür Ve Din İlişkisi”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=OjYdFalpF_gGAOMLNeEDTA&no=CİbdOYDFOIMuBOghGkL-Wg E.T: 30.01.2020
- ŞAHİN, Köksal(2007) “Bir İdeoloji Olarak “Milliyetçilik”, Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Sayı: 12 <https://arastirmax.com/en/system/files/dergiler/9383/makaleler/12/arastirmax-bir-ideoloji-olarak-milliyetcilik.pdf> E.T: 06.06.2020
- UEA (Uluslararası Enerji Ajansı) (2018) <https://www.iea.org/> E.T: 29.03.2020
- UNESCO (2001) <https://www.unesco.org.tr/pages/180/17> 20.02.2021
- UNESCO (1994) “Dünya Öğretmen Günü” <https://www.unesco.org.tr/Home/Page/153?slug=UNESCO-Taraf%C4%B1ndan-Benimsenen-G%C3%BCnler> E.T.: 20.02.2021
- UYGUN, Oktay (2003) “Küreselleşme ve Değişen Egemenlik Anlayışının Sosyal Haklara Etkisi” <https://dergipark.org.tr/tr/pub/anayasayargisi/issue/52003/678147> E.T: 29.03.2020
- VAROL, Erdem: VAROL, Merve (2019) “Kavram ve Kuramlarıyla Marshall McLuhan’a Bakış: Günümüzün Egemen Medya Araçları Ekseninde Bir Değerlendirme” <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/744648> E.T: 28.03.2020
- TASAM (2006) “Küreselleşmenin Boyutları Ve Etkileri” https://tasam.org/tr-TR/Icerik/211/kuresellesmenin_boyutlari_ve_etekileri E.T: 29.03.2020
- TASAM (2008), ULUTÜRK Rafel ‘Bulgaristan Türklerinin Sorunları’ https://tasam.org/tr-TR/Icerik/3752/bulgaristan_turklerinin_sorunlari E.T: 05.04.2021
- TOKU, Neşet (2019) “Klasik ve Modern Devlet” <http://hfsa-sempozyum.com/wp-content/uploads/2019/02/HFSA24-Toku.pdf> E.T: 03.06.2020

- TOZKOPARAN Zehra Büşra (2020) “Küresel Dönemde Diplomaside Dönüşüm: Dijital Diploması-Birleşmiş Milletler Örneği” Yüksek Lisans Tezi, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi Ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
<https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=C8x3jJByawMhEA-GAxVmxw&no=qN8e5thdKpxtMhAXYAH-fw> E.T: 09.05.2021
- YAĞMURLU Aslı (2019) “Dijital Diploması: Kamu Diplomasisi Çerçevesinden Avrupa Birliği Üye Ülkeleri Ve Türkiye Dışışleri Bakanlıkları İnternet Uygulamalar”, Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, C.7 S.2,ss.1267-1295
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/835752> E.T: 05.05.2021
- YORULMAZ, Murat(2013), Avrupa Birliği Dil Politikaları Ekseninde Çok Dillilik Uygulamaları Ve Karşılaşılan Dil Sorunu”
<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/800966>
- YUMUK, Recep (2010) “İbn Haldun'da Devlet Görüşü(*Birinci Kısım*)”
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/29775> E.T: 02.04.2020
- YÜCEL, Merve (2013) “Küreselleşme Sürecinde Ulus Devlet Ve Sermaye İlişkisi”Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul
<http://earsiv.halic.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12473/684/342374.pdf?sequence=1&isAllowed=y> E.T: 30.03.2020)

